

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav historie

Diplomová práce

Bc. Terezie Sazimová

Ideálům navzdory. Ústřední spolek českých žen (1898-1950)

Despite ideals. Central association of Czech Women (1898-1950)

Praha 2025

Studijní program: Historie – české dějiny v evropském kontextu

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla v první řadě velmi poděkovat paní doc. PhDr. Janě Čechurové, PhD. za rady, poznatky a čas věnovaný vedení této práce. Dále patří velký dík všem zaměstnancům archivů, kteří byli ochotní a nápomocní k řešení mých žádostí a dotazů. A na závěr velké poděkování každému, kdo se zapojil do debat a rozprav nad tématem ženských dějin a Ústředního spolku českých žen.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 7. srpna 2025

Terezie Sazimová

Abstrakt

Ústřední spolek českých žen může být považován za bílé místo ženské emancipace první poloviny 20.století v českých zemích. U jeho zrodu během let 1897–1898, a posléze v jeho čele, stálo několik významných ženských osobností. Ambice spojené se vznikem spolku byly tak jednoznačné – vytvořit první ústřední koordinační centrum českého ženského hnutí. Přesto se Ústřední spolek nestal v dějinném měřítku relevantním pojmem, jelikož se utvořila jiná významnější ženská uskupení, např. Ženský klub český, Výbor pro volební právo žen a později Ženská národní rada.

Předkládaná práce má za cíl v první řadě popsat historii spolku, trvajícím bezmála 55 let, s přihlédnutím k jeho (nejen) ženským vůdčím osobnostem, a prozkoumat tak spolkové ideové podhoubí, které mohlo ovlivňovat jeho působení v rámci veřejné činnosti a mít případný vliv na neprosazení původní koncepce ústředního řízení ženské emancipace a následné spolkové směřování. Druhou linií práce je analýza veřejné působnosti sledovaného spolku, důraz je přitom kladen na srovnání s jinými ženskými spolky. Cílem je sledovat, čím se Ústřední spolek v konečném důsledku stal pro ženskou emancipaci, a co ženský spolek takového typu mohl přinést české, resp. československé nejen ženské společnosti, oproti jiným jak mnohem více politicky zaměřeným ženským spolkům, tak prvoplánově lidumilným.

Klíčová slova

Ústřední spolek českých žen, ženy, emancipace žen, spolková činnost, lidumilná činnost

Abstract

The Central Association of Czech Women can be considered a white spot of women's emancipation in the first half of the 20th century in the Czech lands. Several important female figures were at its formation during the years 1897-1898, and later at its head. The ambitions associated with the establishment of the association were clear - to create the first central coordination center of the Czech women's movement. Nevertheless, the Central Association did not become a relevant concept on a historical scale, as other more important women's groups were formed, such as the Czech Women's Club, the Committee for Women's Suffrage and later the Women's National Council.

The aim of the presented work is first and foremost to describe the history of the association, lasting almost 55 years, taking into account its (not only) female leaders, and thus to explore the ideological background of the association, which could have influenced its activities within the framework of public activities and possibly had an impact on the failure to implement the original concept of central management of women's emancipation and the subsequent direction of the association. The second line of work is the analysis of the public activities of the observed association, with the emphasis on comparison with other women's associations. The aim is to observe what the Central Association ultimately became for women's emancipation, and what a women's association of this type could bring to Czech, or rather Czechoslovak, not only women's society, compared to other women's associations that were much more politically focused and primarily philanthropic.

Key words

Central Association of Czech Women, women, emancipation of women, association activity, philanthropic activity

Obsah

Úvod.....	8
Prameny a literatura	11
1 Cesta k prvnímu sjezdu žen československých	14
1.1 První impulsy ženské emancipace v Čechách	14
1.2 2. polovina 19.století.....	16
1.3 90. léta 19.století.....	21
2 První sjezd žen československých	25
2.1 Předsjezdové přípravné období.....	25
2.2 Sjezdové dny	32
2.3 Reflexe a ohlasy	36
3 Organizace spolku.....	40
3.1 Konstituce Ústředního spolku českých žen	40
3.2 Stanovy a organizace spolku.....	42
3.2.1 Stanovy	42
3.2.2 Správa spolku.....	47
3.3 Osobnosti spolku a členská základna.....	49
3.3.1 Nejvýraznější osobnosti spolku	50
3.3.2 Exkurz do členské základny	59
4 Ústřední spolek českých žen v letech 1898-1918.....	71
4.1 Činnost spolku v období 1898-1913.....	71
4.1.1 1898-1908	71
4.1.2 1909-1913	95
4.2 Ústřední spolek českých žen a první světová válka.....	101
5 Ústřední spolek českých žen v období první republiky	107
6 Epilog.....	122

6.1	1938-1945	122
6.2	1945-1950	125
	Závěr	130
	Seznam použitých zkratk	137
	Seznam pramenů a literatury	138
	Obrázková příloha.....	150

Úvod

Příběhů z dějin českého ženského hnutí bylo napsáno nemálo a Ústřední spolek českých žen se ve všech těchto odborných pracích a textech, sledující zejména období rakouské, potažmo rakousko-uherské monarchie, vyskytuje. Zmínit ho je totiž pro osvětlení cesty českého ženského hnutí nezbytné – byl prvním pokusem o jeho centralizaci. O jeho začátku se proto můžeme dozvědět z několika desítek textů. Jaký je však celý jeho příběh? Kde je jeho konec? A proč se jeho stopa s pokračujícím dějinným časem vlastně vytratila z dějin ženského hnutí? Není důvod zastírat, že mne při studiu ženských dějin právě tyto otázky pojící se k tomuto spolku napadaly a vedly k uvažování nad sepsání práce právě na toto téma. Na téma spolku, který přes svou počáteční stabilní pozici v dějinách žen své pokračování nemá. Tato skutečnost mi byla inspirací pro přenesení důrazu právě na Ústřední spolek českých žen a vyřčení jeho celého příběhu.

Práce nese název *Ideálům navzdory*. Ve spojení těchto dvou slov se z mého pohledu nachází 3 linie, které se k Ústřednímu spolku českých žen pojí, které se nesou celým předkládaným textem a díky kterým byl tento název vybrán. První linií je ideál Ústředního spolku českých žen ve vztahu k sobě samému. Tedy představa centra ženského hnutí, která však nebyla naplněna. Druhou linií je spolkový ideál ženy, resp. fungování ženského hnutí, a tedy své vlastní emancipační (ženské) práce, který byl narušen příchodem mladší generace, která začala svou práci pro ženskou otázku vykonávat trochu jiným způsobem. Poslední třetí koncept souvisí s vlastní existencí spolku, který přes všechny své ideály, a zejména ideály ostatních pokrokových ženských organizací, dokázal svou existenci uhájít, a tím jeho aktivní fungování přetrvalo až do nástupu komunistického režimu.

Jak bylo představeno, zmínky o Ústředním spolku českých žen (dále Ústřední spolek či ÚSČŽ) jsou součástí velké většiny monografií a studií, které se věnují českému ženskému hnutí. Spolek bývá zmiňován v souvislosti s prvním sjezdem žen československých, následným svým vznikem, v kontrastu k Ženskému klubu českému a v rámci druhého sjezdu žen československých. Dále jeho stopa v příběhu ženského hnutí v českých zemích víceméně mizí. Největším dosavadním příspěvkem k Ústřednímu spolku se nachází v kapitole o Elišce Purkyňové v knize Evy Uhrové *Po stopách šesti žen*, kde autorka nastínila určitý základní přehled z historie Ústředního spolku, a tedy doplnila životopis této političky a sociální pracovnice nejznámějšími spolkovými momenty (do smrti Elišky Purkyňové). Tato předkládaná práce má však za cíl jít dál za hranice vytyčených významných momentů, i když i

ty jsou přirozeně v textu zmíněny, protože tvoří neodmyslitelnou část historie Ústředního spolku, a přinést hlubokou analýzu spolkového chodu za celou dobu jeho trvání.

Předkládaný text má tak ambici nejen postihnout dějiny výše zmiňovaného spolku, ale stát se také příspěvkem k dějinám žen. Ústřední spolek může být na svém počátku a při svém zrodu charakterizován jako nový produkt v rámci českého ženského prostředí, organizace, na kterou tak byla kladena očekávání, jelikož se mj. pasovala do role vedoucího činitele ženského (občanského) hnutí a přirozeně musela úzce souviset s chodem ženského hnutí. Ústřední spolek tak v této práci nemá být představen pouze prostřednictvím sám sebe a své historie jako takové, ale má být zahrnut do souvislosti nejen s dobovými poměry, ale i chodem ženského hnutí, a tedy využít komparací s jinými ženskými organizacemi k jeho deskripci. Jelikož je tento text příspěvkem k dějinám žen, je nutné v tuto chvíli navázat na problematiku terminologie ženského hnutí, příp. otázky rovnoprávnosti a emancipace. V předkládané práci jsou termíny *dějiny žen* či *ženské hnutí* myšleny všechny aktivity, činnosti, spolky a iniciativy, které byly ženami různých stavů vykonávány pro emancipaci a rovnoprávnost ženské části populace, i když si uvědomuji, že i tyto další dva termíny (emancipace a rovnoprávnost) přináší určitou významovou nejistotu, mohou představovat pro každého jedince něco jiného a jsou i dobově podmíněné – např. rozdíl v ženském občanském a dělnickém hnutí či boj za rovnoprávnost na konci 19. století a za první republiky, resp. po druhé světové válce.¹ Odpovědět na to, co znamenala emancipace žen a ženské hnutí pro Ústřední spolek českých žen, je jedním z dílčích cílů této práce.

Hlavním cílem této práce je zpracovat celkovou historii Ústředního spolku českých žen, spolku, který se postupně časem z odborné historiografie vytratil a zároveň být příspěvkem k dějinám žen. V souvislosti s disproporcí archivních pramenů,² bylo nutné se dané skutečnosti přizpůsobit a vybrat tak taková kritéria k analýze, která umožňovala postihnout spolek v co největší možné šíři. Spolek tak bude analyzován skrze své členstvo – základním cílem bylo postihnout jeho sociální status – určitým deficitem je absence dostatečného množství pramenů osobní povahy, které by osvětlovaly mocenské vazby a vztahy uvnitř spolku. Dále bude spolek analyzován z hlediska veřejných aktivit, a také jakési své sebe prezentace, resp. idejí a představ pojících se k sobě samému, své práci a roli v ženském hnutí. Předkládaná práce by měla přinést určitou charakteristiku ženské emancipace představovanou Ústředním spolkem. V rámci práce

¹ K termínům emancipace a rovnoprávnost podrobně zde NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno: Maticе moravská, 2011, s. 21-24

² O tomto blíže v kapitole k pramenům a literatuře

bude též sledována jeho kontinuita či diskontinuita v pojetí sebe i svých aktivit, případné proměny spolku a důvody těchto proměn. Pro podchycení role Ústředního spolku bude využívána komparace s jinými českými ženskými spolky, zejména s Ženským klubem českým, jelikož si tyto dvě organizace byly svým fungováním velmi blízké. Cílem je porovnat jejich členstvo, veřejné aktivity i pojetí emancipace. Předkládaný text se opírá o práci s archivními materiály, periodiky, dobovou a odbornou literaturou k představení historie Ústředního spolku českých žen, k analýze sociální skladby členstva spolku, spolkové veřejné činnosti a pojetí emancipační práce. Cíl je též spolek zasadit do souvislostí s chodem ženského hnutí

Práce je vedena chronologicky, doplněna tematickou kapitolou a podkapitolami. Disproporce materiálů i přirozená institucionalizace spolku během období 1898-1914 vytváří určitou asymetrii, která však není v předkládaném textu vnímána autorkou jako zásadní nedostatek, je brána jako určitý faktor a ukazatel pojící se k chodu spolku v pozdějším období. V souvislosti s nedostatkem a nevyvážeností pramenů nelze dostatečně postihnout každodennost spolku, tato práce je tak primárně zaměřena na analýzu veřejných aktivit, určitého sebepojetí a pojetí ženského hnutí.

První dvě kapitoly jsou věnovány období před vznikem samotného spolku. Dějiny ženského hnutí do vzniku Ústředního spolku a první sjezd žen českoslovanských jsou události, které ke vzniku ÚSČŽ vedly a jsou esenciálním výchozím bodem pro analýzu raného období spolku. První kapitola se tak věnuje krátkému exkurzu k problematice ženského hnutí v 19. století, které se významně aktivizovalo právě prostřednictvím spolkové činnosti a Ústřední spolek českých žen je jedním z důkazů této skutečnosti. Druhá kapitola je zaměřena na hlubší analýzu prvního sjezdu žen českoslovanských jak z hlediska příprav, chodu a reflexe sjezdu, tak z hlediska personální a sociální skladby jeho vedoucích osobností. Třetí až šestá kapitola jsou věnovány dějinám Ústředního spolku českých žen. Třetí kapitola má představovat jakousi uvádějící část ke spolkovým dějinám, ve které se seznamujeme se základními konturami chodu a organizace spolku a také s jeho členskou základnou. Další kapitoly jsou rozděleny chronologicky a navazují na běžnou dataci používanou v souvislosti s českými (československými) dějinami, čtvrtá kapitola je tak věnována období 1898-1918, pátá kapitola období prvorepublikovému a šestá kapitola se věnuje postupnému konci spolku, které zapříčinily společenské a politické změny období 1939-1948.

Prameny a literatura

Předkládaná práce má základ v široké analýze archivních pramenů. Jedná se zejména o fondy Archivu hl. města Prahy (AMP), Literárního archivu Památníku národního písemnictví (LA PNP) a Archivu Národního muzea (ANM). Určitou těžkostí bádání bylo široké spektrum nezpracovaných fondů, které jsou k tématu Ústředního spolku českých žen (ne)dostupné. Jedná se o tyto fondy: Ústřední spolek českých žen, Ženský klub český, fond Elišky Purkyňové v Archivu hl. města Prahy a fond Anny Vetterové-Bečvářové nacházející se v Archivu Národního muzea. Největším těžištěm práce byly fondy pojící se k Ústřednímu spolku právě v rámci Archivu hl. města Prahy, ať samostatný nezpracovaný fond, karton k Ústřednímu spolku českých žen nacházející se ve spolkovém katastru či fond Výročních zpráv, obsahující výroční zprávy spolku z období do první světové války. Tyto materiály posloužily pro základní orientaci v tématu, ať se jednalo o veřejné aktivity spolku, kontakt se státním aparátem, v menší míře i interní a personální záležitosti pojící se k fungování spolku.

Poslední zmíněný bod, a tedy možnost prozkoumat mocenské vazby a vztahy uvnitř spolku, poskytly v omezené míře osobní korespondence nacházející se pozůstalosti Terézy Novákové, Arného Nováka a Pavly Maternové v Literárním archivu (LA PNP), fond Anny Vetterové-Bečvářové a Elišky Vozábové v Archivu Národního muzea (ANM). Důležitou komponentou práce je komparace zejména s Ženským klubem, příp. Výborem pro volební právo žen. K tomuto byly využity fondy obou těchto organizací nacházející se jak v Literárních archivu Památníku národního písemnictví (LA PNP), tak v pozůstalosti Kláry Červenkové v Archivu hl. města Prahy (AMP). Z posledně jmenovaného archivu byl použit i materiál z prozatím nezpracovaného fondu Ženského klubu českého a ze spolkového katastru ve složce Ženského klubu českého. K doplnění byly užity i fond Eliška Vozábová – Feministické hnutí v Archivu Národního muzea (ANM). K otázce prvního sjezdu žen československých byly využity materiály z fondu Policejního ředitelství – prezídium nacházející se v Národním archivu (NA).

Dalším důležitým materiálem využívaným v této práci byla periodika. Mezi nejzásadnější patřil přirozeně (po několik let) orgán Ústředního spolku českých žen *Ženský svět*. Práce však těží i z dalšího ženského tisku jako *Ženské listy*, *Ženský list*, *Ženský obzor*, *Ženská revue*, pro pozdější období dále *Ženská rada* či *Vlasta*. Ženské tiskoviny byly využívány nejen k zaznamenání událostí a komparaci, byly též využívány k reflexi různých aktivit Ústředního spolku z pohledu jiných organizací a osobností nepojících se k Ústřednímu spolku. Důležitou komponentou využitou pro sepsání dějin Ústředního spolku se stala i stranická periodika, zejména *Národní listy*, ale i národně sociální (socialistické) *České slovo*, dále např. sociálně demokratický tisk

jako *Dělnické listy*, *Práce* a další stranická periodika, např. *Samostatnost*, či regionální periodika jako *Ohlas od Nežárky a Tábor*. V hojně míře byla pro úvodní tři kapitoly využívána dobová literatura a tisk (např. *Věstník Ústřední Matice Školské*) a publikované prameny, především se jednalo o výroční zprávy a stanovy různých organizací – spolku Záštit, Minervy, Ženského výrobního spolku českého i Ústředního spolku českých žen.

Literatura k tématu byla využívána zejména pro úvodní kapitolu, která se věnuje cestě ženského hnutí až k prvnímu sjezdu žen československých. Ženskému hnutí se dlouhodobě věnují či věnovaly historičky Marie Bahenská, Jana Malínská, Marie Neudorfllová, Pavla Horská, Dana Musilová, Milena Lenderová, Jana Burešová a Denisa Nečasová, dále literární historička Libuše Heczková či novinářka Eva Uhrová. Pro tuto práci byla zásadní literatura, která nejen poskytuje informace k ženskému hnutí od jeho počátku po nástup komunismu, ale ve které se objevují již několikrát zmíněné částečné informace k Ústřednímu spolku českých žen. Ze starší produkce je to monografie Pavly Horské *Naše prababičky feministky*, či Marie Neudorfllové *České ženy v 19. století*, které se však o Ústředním spolku českých žen zmiňují minimálně, víceméně pouze v souvislosti s redakční prací Terézy Novákové v *Ženském světě*, resp. v souvislosti s I. sjezdem žen československých. K starší produkci se může počítat i práce Mileny Lenderové, které však zasahuje do dnešní produkce. Jde o její trojnásobné vydání knihy *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století mezi lety 1999 až 2016*, které však otázku Ústředního spolku českých žen nijak zásadně neřeší.

Do novější produkce z dějin ženského hnutí, která se k Ústřednímu spolku alespoň částečně vyjadřuje patří kromě zmíněné Evy Uhrové (*Po stopách šesti žen*), která v kapitole o Elišce Purkyňové přináší dosud nejrozsáhlejší exkurz do dějin Ústředního spolku – věnuje se několika nejvýznamnějším místům ÚSČŽ do smrti Purkyňové – je zde např. zmíněn vztah k Ženskému klubu, záležitost druhého sjezdu a zejména kapitola k Útulným domovům pro osamělé ženy, publikace Marie Bahenské, Dany Musilové a Libuše Heczkové *Iluze spásy*, která pojednává o českém feministickém myšlení 19. a 20. století a která se v souvislosti s Ústředním spolkem věnuje krátce jeho vzniku, dále práce Jany Malínské a to především monografie „*My byly, jsme a budeme!*“: české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa, ve které přináší nejen (opět) stručnou zmínku o vzniku Ústředního spolku, odchodu Terézy Novákové a jeho vliv na Ústřední spolek, otázku druhého sjezdu žen československých, ale právě i krátký exkurz k prvnímu sjezdu žen československých. Informace k Ústřednímu spolku se objevily i v kolektivní monografii *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, které však podobně

jako předešlé publikace přinesly pouze základní informační kapitál k prvnímu sjezdu žen československých a vzniku spolku.

Denisa Nečasová se v úvodní kapitole (k ženskému hnutí do roku 1945) své publikace *Buduj vlast-posílíš mír! !: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955* též Ústřednímu spolku nevyhýbá a zaměřuje se v krátkosti na první i druhý sjezd žen československých a vznik Ústředního spolku. Ústřední spolek v této publikaci definuje jako v danou dobu (v době svého vzniku a krátce po něm) patrně významný subjekt, který však v otázce centralizace ženského hnutí nesplnil svůj úkol a vstoupil do pozadí po vzniku Ženského klubu českého.³ Z pozdějšího období, tedy první republiky a let 1938-1950, informace k Ústřednímu spolku za první republiky např. v publikaci Jany Burešové (*Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*) nenajdeme. Pro finální období (1938-1950) existuje zmínka o Ústředním spolku, která se nachází v příspěvku od Evy Uhrové ve čtvrtém svazku edice *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, avšak jen ve výčtu členů Rady československých žen.

³ NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír!*, s. 50-51

1 Cesta k prvnímu sjezdu žen českoslovanských

Emancipace žen v českých zemích byl dlouhodobý proces postupující bezmála celým 19. stoletím, a nejen ním. Rodila se pozvolna v období předbřeznovém⁴ a prvního symbolického završení dosáhla v roce 1918 se vznikem Československa, kdy bylo ženám garantováno rovné volební právo.⁵ Dlouhodobost emancipačního procesu měla vliv na podobu ženského hnutí, které se průběhem času vyvíjelo, a tak ženinu společenskou úlohu, jak si představovali lidé na samém počátku emancipačních procesů, vzala za své společenská, politická a hospodářská proměna během celého sledovaného období.⁶ Postupem času se tak proměňovala nejen společenská interpretace toho, co se skrývá pod termínem žena a ženina úloha ve společnosti, měnila se i podoba ženského hnutí, jeho požadavky a cíle. Klíčovým obdobím, nejen pro celou českou společnost ale i pro emancipační úsilí žen se mj. stala 90.léta 19.století, která byla úspěšným, avšak zároveň do jisté míry transformačním obdobím pro aktivity žen na poli emancipace. I. sjezd žen českoslovanských a následný vznik Ústředního spolku českých žen byly právě jedny z mnoha událostí průlomových 90.let 19.století.

1.1 První impulsy ženské emancipace v Čechách

První zárodky českých ženských emancipačních aktivit byly zaznamenány již ve 30. a 40. letech 19.století⁷ a byly reakcí na rozmach společenského a kulturního života v souvislosti s obrozeneckým přesvědčením o nutnosti pozvednutí celého českého národa – tedy i žen – avšak stále kopírovaly dosud běžné konvenční pohledy na roli ženy ve společnosti. Mladé dívky měly být především vzdělávány pro spokojený domov, podporu svého muže a zejména výchovu

⁴ NEČASOVÁ, Buduj vlast-posílíš mír!, s. 27

⁵ Emancipační proces však rozhodně vznikem Československa neskončil, ženy sice byly politicky zrovnoprávněny s muži, avšak pokračovalo ještě dlouhé období bojů za faktickou rovnoprávnost ve všech sférách. Např. teprve až Zákon o právu rodinném z roku 1949 zrovnoprávnil ve svazku manželském a v rodině ženu s mužem viz Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. In: *Zákony pro lidi.cz*. Online. © AION CS 2010–2025. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-265> [cit. 2025-03-09]

⁶ Srov. LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s.422

⁷ Úplné zárodky ženské emancipace v Evropě přináší období osvícenství a Velká francouzská revoluce. Na požadavek rovnosti lidí před zákonem přirozeně navazovala otázka rovnosti ženy s mužem. Více viz LENDEROVÁ – KOPIČKOVÁ – BUREŠOVÁ – MAUR (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 450; BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Věduta, 2011, s. 33; NEČASOVÁ, Buduj vlast – posílíš mír!, s. 27

děti ve vlasteneckém duchu.⁸ Sledované období se mj. neslo v duchu ženských kroužků, které vygenerovala salónová kultura – v Čechách zejména salóny Fričových a Staňkových.⁹ Ke konci 30. a ve 40. letech 19. století se pokusy o pozvednutí úrovně vzdělanosti dívek zosobňovali v Karlovi Slavojovi Amerlingovi¹⁰ a Bohuslavě Rajske. Amerling stál roku 1843 za vytvořením dívčího oddělení ve školním ústavu Budeč, zároveň z jeho popudu začala vznikat nikdy nedokončená encyklopedie pro ženy.¹¹ Rajska založila roku 1839 Společnost dívek českých a roku 1843 stála u zprovoznění soukromého ústavu pro dívky.¹² Dalším raným emancipačním produktem byl historicky první ženský spolek – Spolek Slovanek.¹³ Všechny tyto iniciativy však sledovaly zejména vlastenecký cíl povznesení národa, a tedy vytvoření podmínek pro řádnou edukaci dívek a žen, jelikož by jejich vyšší vzdělanost měla pomoci zušlechtění rodin a domácností, a tím mít vliv na lepší budoucnost národní společnosti.¹⁴

Další osobností, která je dnes spojována s prvotními aktivitami na poli ženské otázky, je Magdaléna Dobromila Rettigová. Rettigová se snažila, prostřednictvím výuky a kurzů zaměřených na rozšíření dívčích dovedností spojených s vedením domácnosti a důrazem na výuku češtiny a četby českých literárních děl, o určité zlepšení ženského postavení. Opět to však vykresluje, v jakých mantinelech fungovaly tyto počáteční „emancipační“ aktivity. Otázka žen měla být jednou z mnoha komponentů celonárodního povznesení¹⁵ a stále se zásadně držela v hranicích daných společenských norem – ženina úloha byla shledávána v prostředí rodiny,

⁸ NEČASOVÁ, Buduj vlast – posílíš mír!, s.29; BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Masarykův ústav: Archiv Akademie věd České republiky, 2010, s. 9-10, 12

⁹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Libri : Slon, 2005, s. 12; KUČEROVÁ, Vlasta. *K historii ženského hnutí v Čechách: (Amerlingova éra)*. Brno: Ženská revue, 1914, s. 23-26

¹⁰ Velkým Amerlingovým přínosem byla skutečnost, že se jako první snažil, sice u malého počtu, pozměnit zažité pořádky, jelikož kladl důraz na intelektuální rozvoj žen, byť měl tento rozvoj vést pouze k jejich lepšímu plnění očekávaných společenských úkolů. Přesto se mu však jako prvnímu podařilo rozvířít dosavadní apatii v souvislosti s českou ženskou veřejností viz LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, s. 242

¹¹ BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen v Čechách, s. 10, 14

¹² Tamtéž, s.13

¹³ Ambicí spolku bylo založení českou dívčí školu viz NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999, s. 24

¹⁴ O tomto podrobněji viz NEČASOVÁ, Buduj vlast – posílíš mír!, s. 27-29

¹⁵ České ženské hnutí se vymykalo běžné západní praxi svou semknutostí s českou národní otázkou, a tedy vlasteneckou agendou po celou dobu svého trvání viz BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen v Čechách, s. 10

resp. v péči o děti a manžela.¹⁶ Specifikem jak pro výše sledované období, tak i pro dobu následující, je provázanost emancipačního procesu žen s angažovanými muži.¹⁷

1.2 2. polovina 19.století

Společenský život a první úsilí českých žen a mužů však byly přerušeny prohrou revoluce 1848-1849 a neoabsolutistickým režimem let padesátých. A tak až v 60. letech 19.století byl otevřen prostor pro vytvoření kontinuální cesty ženského hnutí. Ženská emancipace se v této rané fázi v období 60. let 19. století projevovala důrazem zejména na činnosti dobročinné a vzdělávací.¹⁸ Filantropie byla vnímána jako jedna z mála vhodných oblastí, ve které byla ženám participace dovolena, resp. byla od měšťanských žen očekávána.¹⁹ Jelikož se česká občanská společnost vyznačovala hojným spolkovým životem,²⁰ bylo i pro ženy členství ve spolcích považováno za prestižní záležitost, zároveň se díky této skutečnosti ženy mohly odpoutat od uzavřeného světa domácnosti, jelikož jim angažovanost v dobročinném či osvětovém spolku umožnila navazovat kontakty a prohlubovat vzdělanost.²¹ Již během 50. let 19. století vznikl dobročinný Spolek sv. Ludmily, který však zásadním způsobem proměnil svou činnost s příchodem Marie Riegerové Palacké roku 1864. A stal se tak během 60. let zásadní organizací, která působila na poli dobročinných aktivit, zasahující až k otázce vzdělávání dívek.²² Spolky se tak staly zásadním polem pro realizaci žen ve veřejném prostoru, spolková činnost se však zpočátku vyvíjela v mantinelech měšťanského hnutí a žen z řad rodin inteligence.²³

¹⁶ NEČASOVÁ, Buduj vlast – posílíš mír!, s. 31-32

¹⁷ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 29

¹⁸ BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen v Čechách, s. 58

¹⁹ Podpora, oproti mužům výrazně omezené, vzdělanosti žen, jejich literární, kulturní a lidumilné aktivity byly nejen tolerovány, ale od správné vlastenky prakticky vyžadovány. Jednak se tyto činnosti držely v mantinelech aktivit pro ženu dle společenských norem vhodných, zároveň jejich prostřednictvím mohlo docházet k pozvedávání národa viz NEČASOVÁ, Buduj vlast – posílíš mír!, s. 29

²⁰ HLAVÁČKA, Milan. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. 1. díl. II. doplněné a rozšířené vydání. Praha: Historický ústav, 2016, s. 181

²¹ BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen v Čechách, s. 54

²² Spolek sv. Ludmily, který byl založen roku 1851, se na dlouhou dobu stal jediným českým ženským spolkem. Spolek započal výraznou aktivitu s příchodem Marie Riegerové Palacké, která se mj. zasadila o vznik školy pro nezaopatřené dívky viz tamtéž, s. 60-63

²³ MALÍNSKÁ, Jana. „*My byly, jsme a budeme!*“: české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s.15; Spolkový zákon z roku 1867 zákonně umožnil ženám vyvíjet vlastní spolkovou činnost vyjma spolků s politickým zaměřením. Ženy zde našly půdu pro participaci ve veřejném

Dle historičky Denisy Nečasové se však během 60. let 19. století zatím nevytvořilo koherentní ženské hnutí, spíše by se dalo hovořit o iniciativách jednotlivců či skupin. Jednou z nich byl například Americký klub dam,²⁴ u jehož vzniku stál Vojta Náprstek.²⁵ Nicméně důležitým faktem je, že tyto spolky a iniciativy, především Americký klub dam, měly vliv na další formování ženské emancipace, jelikož členky těchto spolků se dále angažovaly v ženské otázce a stály u zrodu několika důležitých organizací, které chod emancipačního procesu formovaly a posouvaly – jak v otázce samotného vývoje ženského hnutí, tak i v zakládání dalších spolků jak v Praze,²⁶ tak i v jiných částech země.²⁷ Přesto nemůžeme považovat ženské hnutí v českých zemích po celé 19. století za sjednocený proud, až Ústřední spolek českých žen, založený roku 1898, představoval první snahu o jednotné organizační vedení ženského hnutí, které tak po celou dobu fungovalo na bázi různorodých aktivit a postojů.²⁸ Zásadními úkoly ženských spolků se staly kromě charitativních aktivit také osvěta a snaha o zajištění vzdělávání dívek prostřednictvím přednáškových akcí a zakládání škol.²⁹

Ženy tak díky liberálnímu prostředí 60. let 19. století a spolkovému zákonu z roku 1867 zahájily svou veřejnou činnost. Jejich veřejné vystupování stále znamenalo práci pro národ – bylo součástí vlasteneckých aktivit – postupem času se však z činností propojených zejména s domácím prostředím, resp. se starostí o rodinu a manžela, přešlo na nalézání vlastní cesty v rámci národní otázky. První takovou aktivitou byla právě filantropie.³⁰ Postupně se portfolio

prostoru. K prvořadým zájmům se řadila práce dobročinná a vzdělávací jako starost o chudé a neúplné rodiny, zajištění práce chudým ženám a dívkám a zřizování škol. Mezi významné ženské spolky z 60.let patřil Spolek sv. Ludmily, Americký klub dam a Tělocvičný spolek paní a dívek pražských. Jedním z dobových znaků spolkové činnosti byla velké propojení jednotlivých spolků v rámci členské základny. Přesto se tento prostor stával spíše kolbištěm vzájemných osobních antipatií než integračním místem pro práci směrem k ženské emancipaci viz BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen v Čechách, s. 56, 58

²⁴ Více o Americkém klubu dam např. tamtéž, s. 75-97; NEUDORFLOVÁ, České ženy v 19. století, s. 52-65

²⁵ NEČASOVÁ, Buduj vlast – posílíš mír!, s. 36

²⁶ Dalším prvkem ženského spolkového života v Čechách bylo jeho dlouholeté ukotvení pouze na území Prahy. Až se 70.léty 19.století přišel rozvoj do dalších oblastí viz BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen, s. 54

²⁷ NEČASOVÁ, Buduj vlast – posílíš mír!, s. 38; BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen, s. 54, 103

²⁸ BAHENSKÁ – HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, Iluze spásy, s. 26-27

²⁹ BAHENSKÁ, Marie. Spolupráce nebo rivalita? Vztahy mezi ženskými spolky a jejich představitelkami ve 40.-70.letech 19.století. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23. - 24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. Praha: Scriptorium, 2007, s. 32

³⁰ BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen v Čechách, s. 101-102

zaměření ženských spolků rozrůstalo, k lidumilně orientovaným se přidávaly spolky výrobní a vzdělávací, dále osvětové spolky, příp. kulturní a později tzv. stavovské (např. spolky učitelek).³¹

Otázka dívčího vzdělání byla brána za esenciální kritérium směrem k emancipaci dívek a žen – v nedostupnosti kvalitního vzdělání pro dívky a jeho nedostatečnosti v porovnání s možnostmi vzdělávání u chlapců byl spatřováno jedno z aspektů, které ženu zásadně znevýhodňuje.³² Problematika dívčího přístupu ke vzdělání a navazujícího pracovního uplatnění, se tak stala nejpodstatnějším leit-motivem ženského hnutí druhé poloviny 19. století.³³ Důležitou osobností, která měla velký vliv na směřování ženské emancipace, byl Vojta Náprstek, který k otázce žen a ženského vzdělání přistupoval odlišně a pokrokověji než bylo do té doby zvykem, jelikož nevnímal dívčí vzdělání pro účely rodinného života za dostatečné, a naopak považoval za nutnost zajistit dívkám a ženám takové vzdělání, které by jim v případě jejich života bez manžela umožnilo sehnat zaměstnání. Tato podmínka se od poloviny 60. let 19. století stala dominantním tématem ženského hnutí.³⁴ Postupem času se důraz na emancipaci žen z hlediska národních zájmů překlopil i v sociální hledisko, a tak se hnacím motorem stal tlak na vzdělání, vedoucí ke kvalifikaci, která umožňuje nastoupit do akceptovatelného zaměstnání.³⁵

Vliv na postupnou proměnu tradičního pohledu na ženu a její roli ve společnosti se přisuzuje ekonomickému, sociálnímu a demografickému procesu, jelikož ovlivnil i nárůst počtu svobodných žen v aktivním věku. Svůj vliv sehrála i skutečnost po prusko-rakouské válce z roku 1866, která přivodila mimo jiné i velký počet vdov a osiřelých dcer bez možnosti důstojného věna, a tím sňatku odpovídajícího jejich statutu. Tyto impulsy otevřely cestu

³¹ Viz MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 15, 30, 43, 58

³² Např. ve 30. a 40. letech bylo vzdělávání měšťanských dívek odkázáno zejména na zapojení rodiny, resp. matky, případně soukromého vychovatele. Dalšími eventuálními možnostmi, kde mohly dívky z bohatších rodin přijít k základnímu vzdělání byly pensionáty, klášterní nebo soukromé školy. Tímto však byl zásadně ovlivněn jejich budoucí dospělý život, jelikož je tento způsob nabytí vzdělání předurčoval k životu v kruhu rodiny a domácnosti. Zároveň s tím souvisela jejich naprostá závislost na rodině, resp. otci a později manželovi viz BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen v Čechách, s.25

³³ Srov. HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 80-82, 95; MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 15

³⁴ BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen v Čechách, s. 80-81

³⁵ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Česká žena v politické a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století. In: PEŠEK, Jiří – LEDVINKA, Václav (eds.). *Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Praha: Scriptorium, 1996, s. 292

k přemýšlení o pomoci neprovdaným a ovdovělým ženám k zajištění jejich důstojného žití, a tedy možnosti jejich vstupu na trh práce – avšak zatím v povoláních, která byla pro ženy v očích společnosti vhodná³⁶ – možnosti tím byly do určité míry omezeny. Ženám nicméně bylo postupně rozšířeno portfolio jejich možného pracovního uplatnění.³⁷

70. léta 19. století přinesla dívkám možnost navštěvovat první dívčí státní střední školu, která jim poskytovala maturitní osvědčení – dívčí pedagogium – zároveň mohly ženy od roku 1871 pracovat ve státní telegrafní službě. V tomto desetiletí bylo další podstatnou iniciativou založení Ženského výrobního spolku českého,³⁸ který provozoval mj. dívčí obchodní a průmyslovou školu a kurzy pro ošetřovatelky a vychovatelky, zároveň se snažil ženám dále nacházet profesi.³⁹ Pro ženské hnutí se totiž v období 70. let 19. století stalo prioritou vytvoření školy, která bude schopna zejména méně majetným dívkám zajistit takové vzdělání, které je připraví k výkonu povolání.⁴⁰ Otázka vzdělání a pracovních příležitostí se tak postupem času stala zásadním tématem a ženské hnutí na tyto skutečnosti reagovalo svými činnostmi na poli spolkovém. Osvětovou, sociální a kulturní činnost začaly doplňovat spolky, jejichž hlavním kritériem byl důraz na vyšší vzdělání dívek.⁴¹ Je důležité zdůraznit, že otázka profesního uplatnění žen se však v tomto období rozhodně nestala univerzálním ženským fenoménem. Pro dívky pocházejících ze zajištěných poměrů otázka budoucího povolání nebyla tématem.⁴²

Určitý společenský posun může dokládat skutečnost, že se v roce 1874 ustanovil Spolek pražských učitelek, který se stal prvním ženským profesním spolkem.⁴³ Nástup žen do zaměstnání nebyl však vždy přijímán jako samozřejmost, zejména ze strany mužů. Pokud se jednalo o povolání pro ženu společensky akceptovatelné, které zajišťovalo nutný přivýdělek, byla zde míra tolerance mnohem větší, než když se ženy začaly stávat konkurentkami v dříve

³⁶ Hospodyně, porodní bába, ošetřovatelka, chůva, případně učitelka viz LENDEROVÁ – KOPIČKOVÁ – BUREŠOVÁ – MAUR (eds.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s.422

³⁷ Tamtéž

³⁸ Více o Ženském výrobním spolku viz BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách*, s. 104-122

³⁹ LENDEROVÁ – KOPIČKOVÁ – BUREŠOVÁ – MAUR (eds.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 422-423

⁴⁰ BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách*, s. 103

⁴¹ MALÍNSKÁ, Jana. *Peripetie českého ženského hnutí 1860-1914*. In: KUČERA, Rudolf a kol. *Identity v českých zemích 19. a 20. století: hledání a proměny*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, s. 162

⁴² BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách*, s. 103

⁴³ Tamtéž, s. 104

mužských profesích – například se to týkalo učitelského povolání.⁴⁴ Dalším znakem vývoje ženské emancipace je skutečnost, že se ženská otázka začala objevovat na stránkách tisku, tedy ženského tisku – šlo o *Ženské listy*.⁴⁵

Na přelomu 60. a 70. let 19. století se začínaly, avšak velmi poskrovnu, objevovat první snahy o ženskou dělnickou aktivizaci.⁴⁶ K prvním kontaktům dělnického a měšťanského prostředí v rámci ženské otázky docházelo v pražském Svépomocném spolku Oul, který byl založen roku 1868. Za založením spolku stál mladoček František Ladislav Chleborád. Spolek zprostředkoval vzdělávací kurzy – v této iniciativě se angažovaly ženy z měšťanského prostředí jako Karolina Světlá, Žofie Podlipská či Věnceslava Lužická-Srbová. Dělnické ženy se dále v Oulu zaměřovaly na filantropii a kulturní činnosti – první doloženou dělnickou ženskou organizací je dívčí pěvecký sbor pražského Oulu z roku 1869.⁴⁷ Vliv měšťanského hnutí žen se projevil například roku 1872, kdy byla založena podpůrná jednota při karlínské Dělnické besedě, která zaštiťovala výuku kreslení stříhů, šití a vyšívání.⁴⁸ Přesto, že tyto aktivity neměly dlouhého trvání, jelikož se Oul po několika letech rozpadl, měl svojí zásluhu, jelikož se stal prvním impulsem pro zapojení dělnických žen do veřejného prostoru. Kulturně-vzdělávací činnosti se však v tomto raném období staly doménou pouze manželek (a dcer) movitějších dělníků, jelikož jediné měly čas a prostředky se tímto způsobem angažovat v rámci volného času. Teprve až v 90. letech 19. století se činnost dělnických žen stala skutečně masovější, samostatnější a organizovanou. Ostatní ženy neměly pro sebevzdělávací aktivity čas ani prostor, jelikož jim to nedovolovaly jejich pracovní podmínky – čtrnácti až šestnáctihodinová pracovní doba.⁴⁹

⁴⁴ BAHENSKÁ – HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 131-132

⁴⁵ Záměrem toho ženského časopisu bylo čtenářky vzdělávat a pozvedávat, jak českou literaturou, tak informacemi o ženské spolkové činnosti u nás i v zahraničí viz NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír!*, s. 42-43

⁴⁶ K ženskému dělnickému hnutí více např. MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 65-80; NEUDORFLOVÁ, *České ženy v 19.století*, s. 299-318, dále SOUKUPOVÁ, Blanka. *Ženská otázka a české dělnictvo (Praha 1867–1881)*. In: PEŠEK, Jiří – LEDVINKA, Václav (eds.). *Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Praha: Scriptorium, 1996, s. 253–261

⁴⁷ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 65-66

⁴⁸ MALÍNSKÁ, *Peripetie českého ženského hnutí 1860-1914*, s. 161

⁴⁹ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 65-66, 69-70; MALÍNSKÁ, Jana – BAHENSKÁ, Marie. *Vzdělání k politice aneb Cesta žen k občanským a politickým právům*. In: BENKO, Juraj – DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela a kol. „*S ľudom a preľud*“: *cesty k demokracii na Slovensku za monarchie a prvej republiky*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2020, s. 247

Ženské měšťanské hnutí a jejich přístup k pracovní otázce, resp. práci žen však vycházel z dobových představ. Ženská práce v továrnách, která velkou část dělnických žen zaměstnávala, nebyla vnímána jako ideální, jelikož upozad'ovala rodinu a výchovu dětí.⁵⁰ Svůj vliv měly tyto názory i na rodičí se dělnickou inteligenci, která začala ženskou práci v továrnách odsuzovat, i z hlediska konkurenčního prostředí mezi ženami a muži – představitelem je např. Josef Boleslav Pecka – následně však došlo k přehodnocování těchto postojů, nejspíš v závislosti na přijímání socialistických teorií.⁵¹ Otázka dělnických žen tak byla od konce 60. let 19. století úzce propojena s ženským měšťanským hnutím, které projevovalo zájem o její „řešení“,⁵² a které mělo vliv na ranou podobu ženských dělnických iniciativ. Pohled dělnického hnutí na ženskou otázku se však od poloviny 70. let a v 80. letech 19. století v souvislosti s rozvojem socialistických myšlenek proměnil. Větší zájem o ní se odvíjel od stále větší uvědomělosti a vzdělanosti dělnických a sociálnědemokratických organizací. Důležitou osobností pracující na poli ženské otázky dělnického hnutí od poloviny 70. let 19. století byla učitelka Karla Máchová.⁵³

Proměnou, či spíše návratem k tradičnějšímu pojetí ženské otázky docházelo v 2. polovině 80. letech 19. století, kdy se společenský trend v rámci české společnosti, jako bylo zvýšené nacionální napětí, pozornost směřovaná na národní požadavky a hájení národních práv, promítl do přístupu k ženské problematice, jelikož se navrátil zájem o ženu hospodyně a vlastenku, se všemi dovednostmi, které k tomu patřily - šití, vyšívání, vaření apod. Vznikaly tak nové spolky a školy, které reagovaly na tuto skutečnost, byly jimi např. spolek Domácnost a k němu zřízená kuchařská škola.⁵⁴

1.3 90. léta 19. století

I když 90. léta patří svým časovým zařazením stále do 19. století, přeci jen se v některých ohledech vymykala dosavadnímu stavu. 90. léta 19. století byla totiž ohraničena důležitými úspěchy pro ženskou emancipaci, jelikož se podařilo nejen založit první dívčí gymnázium

⁵⁰ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 66-67;

⁵¹ SOUKUPOVÁ, Ženská otázka a české dělnictvo (Praha 1867–1881), s. 258-261

⁵² K otázce dělnických rodin se do *Dělnických listů* vyjadřovala např. Věnceslava Lužická-Srbová viz MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 66-67

⁵³ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 69; o Karle Máchové krátce např. HORSKÁ, Naše prababičky feministky, s. 108-111 či UHROVÁ, Eva. *České ženy známe a neznáme*. Praha: E. Uhrová, 2008, s. 99-123

⁵⁴ BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen v Čechách, s. 122-124; BAHENSKÁ – HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, Iluze spásy, s. 134-136

v monarchii,⁵⁵ ale ke konci zmíněného desetiletí začaly být ženy přijímány ke studiu na vysokých školách, tj. na filozofickou a lékařskou fakultu.⁵⁶ Svou roli v emancipačních bojích hrál i tisk, který se stal již v dřívějších letech důležitým doplňkem ženského hnutí. V tomto desetiletí se však k zavedeným konzervativnějším *Ženským listům* přidaly nové ženské časopisy jako *Ženský obzor* či *Ženský svět*.⁵⁷ Samostatnou kapitolou je dělnický tisk, resp. periodikum *Ženský list*, vycházející od roku 1892, ve kterém se začaly objevovat témata sociální, pracovněprávní a politická – například témata k volebnímu právu.⁵⁸ K ženské otázce se tak velmi pozvolna přibližovala otázka politická, i ženské časopisy měšťanského (občanského) hnutí se k otázce politických práv pro ženy, ačkoli později než v dělnických listech, v tomto sledovaném období již začaly vyjadřovat.⁵⁹

Skutečnost, že se ve společnosti objevoval stále větší počet vzdělaných, kvalifikovaných a ekonomicky samostatných žen, které neměly možnost veřejný prostor ovlivňovat a měnit, znamenal přirozený tlak na změnu. Volání po volebním právu bylo výsledkem úspěšného boje za středoškolské (gymnaziální) a vysokoškolské studijní příležitosti pro dívky a ženy, jelikož tím rostl počet pracujících žen odvádějících daně.⁶⁰ Navíc se předpokládal nárůst větších počtů ekonomicky samostatných žen se vznikem dívčího gymnázia.⁶¹ Významným faktorem byl i vznik několika politických stran ke konci 90.let 19.století. Některé z nich se o ženskou otázku v určité míře zajímaly a ženy do svých řad později přijímaly.⁶² Tento fenomén však přišel až

⁵⁵ Založení dívčího gymnázia bylo zásadním počinem, neboť představovalo vytouženou rovnost studijních možností dívek a chlapců. Zároveň umožnilo v delším horizontu vstup žen na univerzitu viz BAHENSKÁ – HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 140–141; o gymnáziu Minerva více např. BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách*, s. 130-134; NEUDORFLOVÁ, *České ženy v 19.století*, s.116-141

⁵⁶ BAHENSKÁ – HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 144-145; Vůči vzniku gymnázia se vzedmul odpor. Ženské vzdělání bylo akceptováno, pokud fungovalo v mantinelech pro ženu tolerovaných sfér. Ve chvíli, kdy se absolventky gymnázia ucházely o místa, která byla do této doby čistě mužskou záležitostí, nastal problém viz BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách*, s. 133

⁵⁷ NEUDORFLOVÁ, *České ženy v 19.století*, s. 164, 167

⁵⁸ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 98-99

⁵⁹ NEUDORFLOVÁ, *České ženy v 19.století*, s. 255; MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 99

⁶⁰ MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri, 2005, s. 63

⁶¹ BAHENSKÁ– HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 55

⁶² Před první světovou válkou mezi strany, které se o ženskou otázku zajímaly, případně do svých řad ženy přijímaly, patřily: strany sociálně demokratická, národně sociální, pokroková a mladočeská (tyto strany měly ve svých řadách i ženy), dále ženské rovnoprávnosti mezi těmito stranami vyjadřovala podporu i strana státoprávní viz MUSILOVÁ, Dana. „Zrození“ političky v Předlitavsku. In: BAHENSKÁ, Marie – MALÍNSKÁ, Jana (eds.).

s novým stoletím, zejména v rámci boje za všeobecné volební právo, kdy se politicky mobilizovalo i ženské hnutí. V 90. letech byla ženská otázka tématem pro velmi malou skupinou politiků, např. T.G. Masaryka nebo Antonína Hajna.⁶³

Podobně jako se diferenciovalo české politické prostředí, diferenciovalo se postupně i ženské hnutí.⁶⁴ Ke dvěma ustáleným proudům⁶⁵ – občanskému (měšťanskému) a dělnickému⁶⁶ – se v 90. letech přidal i proud katolický a křesťanskosociální. Sociální původ, který často determinoval politické a hospodářské prostředí života společnosti, byl významným faktorem ve formování ambicí a cílů jednotlivých proudů ženského hnutí.⁶⁷ Různorodost a nejednotnost měšťanského (občanského) ženského hnutí se v tomto období jevila stále markantnější, v důsledku toho docházelo k volání po sjednocující organizaci českých žen.⁶⁸ První pomyslná „sjednocující“ akce proběhla roku 1897, čímž byl první sjezd žen československých. Zároveň v rámci sjezdu došlo k potvrzení vzniku nové zastřešující organizace pro ženské hnutí.⁶⁹ Ženské hnutí se tak v období konce 90. let 19. století ocitlo v jakési přelomové chvíli – velký počet různých ženských spolků,⁷⁰ otevírání politických otázek a první velké úspěchy. Zároveň se stále

Ženy a politika: (1890-1938). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 195 a MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 106

⁶³ LENDEROVÁ, Milena. Normy ženského chování a jejich proměny v průběhu devatenáctého století. In: MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří (eds.). *Studie k sociálním dějinám 19. století =: Studien zur Sozialgeschichte des 19. Jahrhunderts*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1997, sv. 7/1, s. 38

⁶⁴ VOŠAHLÍKOVÁ, Česká žena v politické a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století, s. 294

⁶⁵ K otázce tohoto dělení českého ženského hnutí v 19. století na občanské a dělnické více např. MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 147-148; MALÍNSKÁ, Jana. Do politiky prý žena nesmí - proč?, s. 65-68; LENDEROVÁ – KOPIČKOVÁ – BUREŠOVÁ – MAUR (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. s. 462-463; BAHENSKÁ – HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 27

⁶⁶ Ve druhé polovině 19. století se měšťanská část ženského hnutí (nazýváno jako ženské občanské hnutí), tvořena ženami střední vrstvy, zaměřovala zejména na problematiku rodiny, domácnosti a mateřství. Dalšími oblastmi bylo vlastnictví a vzdělání. Dělnické ženské hnutí bylo naopak napojeno na sociálně demokratické hnutí a vycházelo ze socialistických teorií viz BAHENSKÁ – HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 27

⁶⁷ MALÍNSKÁ, *Peripetie českého ženského hnutí 1860-1914*, s. 161

⁶⁸ Viz MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 94

⁶⁹ NEČASOVÁ, *Buduj vlast-posílíš mír!*, s. 48-49

⁷⁰ V 90. letech vznikly například kromě Ústředního spolku českých žen spolky Družina blahoslavené Anežky České, Spolek Záštit, Ženský asyl. Z již dříve fungujících jsou to Spolek sv. Ludmily, Ženský výrobní spolek a Ochrana opuštěných a zanedbaných žen více viz TURKOVÁ, Miloslava. *Náplň činnosti ženských spolků v Čechách v 90. letech 19. století*. In: *Pražané jiní – druzí – cizí*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV,

velká část ženských spolků pohybovala v mantinelech sociální a osvětové, příp. kulturní činnosti⁷¹ a stále v intencích měšťanského prostředí, které se z výše zmíněných proudů v ženském hnutí 19. století projevovalo nejrozsáhlejší škálou a rozmanitostí činností.⁷²

1992, s. 29-42. Tento výčet však čítá jen některé pražské spolky. V 90. letech 19.století fungovaly další ženské spolky i v jiných městech českých zemí, z těch známějších je to např. Spolek Vesna v Brně, Spolek Zora v Táboře. Mezi další fungující pražské spolky z 90.let patří mj. dělnická Stolová společnost příznavkyň Odborného spolku kovodělníků a jich spolupracovníků v Čechách, dále Jednota žen a dívek a Dělnická vzdělávací beseda na Žižkově, Tělocvičná jednota pražských paní a dívek viz MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 44-52, 71-72

⁷¹ Obsáhlý výčet různých ženských spolků zaměřující se ve své spolkové práci i na lidumilnou činnost k prostudování zde: *Zpráva o prvním sjezdu žen českoslovanských: ve dnech 15. a 16. května 1897 na radnici král. hlav. města Prahy*. V Praze: [s.n.], 1897, s. 42

⁷² MALÍNSKÁ, *Peripetie českého ženského hnutí 1860-1914*, s.162

2 První sjezd žen českoslovanských

K prvnímu sjezdu žen českoslovanských došlo ve dnech 15. a 16. května roku 1897 na Staroměstské radnici. Myšlenka vznikla v pražském ústředním výboru Národní jednoty Pošumavské (NJP) v létě 1896 a následujících příprav se zhostily členky dámského odboru pražské NJP.⁷³ Hlavním záměrem k uspořádání této akce mělo být „...zvýšení vědomí národního a rozšíření vlastenecké působnosti našich českých žen“.⁷⁴

2.1 Předsjezdové přípravné období

Původním plánem bylo uskutečnit sjezd na sv. Václava roku 1896, termín se však přesunul na výše zmíněné datum. Přesun byl z oficiálních míst odůvodňován vznikem samotného nápadu v období prázdnin, kdy většina žen neměla prostor pro věnování se přípravným sjezdovým aktivitám. Zároveň se ve dnech zamýšleného sjezdu měla konat na Žofině divadelní slavnost, na které některé ženy již přislíbily svou účast. Jako třetí důvod byl uváděn krátký čas na zpracování referátů, což mj. způsobilo velké nadšení z myšlenky na svolání sjezdu žen, a tím velký přísun nápadů a materiálů. Nakonec se jako náhrada sjezdu uskutečnila pouze důvěrná schůze na Staroměstské radnici 27. září, kde se ustanovil obrys programu a přípravný výbor.⁷⁵ Přesun se neobešel bez odezvy, kriticky se vyjádřily jak dělnický *Ženský list*, tak *Ženský obzor*. Pro ženský dělnický list byla tato situace příležitostí k výpadům proti ženskému občanskému hnutí, jelikož jim potvrzovala jejich názory o neschopnosti žen z měšťanského prostředí angažovat se ve veřejném prostoru.⁷⁶ V *Ženském obzoru* podané důvody přesunu sjezdu považovali za komické.⁷⁷

První sjezd žen českoslovanských vzbuzoval přirozeně jak nadšení, tak otázky. Nadšení přicházelo zejména z tábora pořadatelek a ideově s nimi spřízněného okruhu.⁷⁸ O sjezdu jako příležitosti, která by mohla mít velký impakt, uvažovali i ostatní tiskoví komentátoři (ženské sociálně demokratické prostředí, okruh *Ženského obzoru*). Zároveň však panovala obava

⁷³Sjezd žen českoslovanských o sv. Janě r. 1897. In: *Ženský svět*, 1896, roč.1, č. 1 z 20. 12. 1896, s. 18-19; *Zpráva o prvním sjezdu žen českoslovanských: ve dnech 15. a 16. května 1897 na radnici král. hlav. města Prahy*. V Praze: [s.n.], 1897, s. 1

⁷⁴ Sjezd žen českoslovanských o sv. Janě r. 1897. In: *Ženský svět*, 1896, roč.1, č.1 z 20. 12. 1896, s. 19

⁷⁵ Českým ženám! In: *Ženský obzor*, 1896, roč.1, č. 14 z 25. 9. 1896, s. 220; Českým ženám! In: *Národní listy*, 1896, roč. 36, č. 262 z 22. 9. 1896, s. 6

⁷⁶ Měšťácké ženy pražské. In: *Ženský list*, 1896, roč. 5, č. 19 z 12. 10. 1896, s. 151

⁷⁷ KELLNER, Vít. Předehra sjezdu českých žen. In: *Ženský obzor*, 1896, roč. 1, č. 15 z 10. 10. 1896, s. 233

⁷⁸ Viz *Ženské listy*, *Ženský svět*, příp. *Časopis učitelek* a *Národní listy*

z celkového přínosu a vyznění sjezdu, jelikož tato druhá strana nepovažovala organizátorky za kompetentní k hluboké reflexi ženské otázky, resp. sociální otázky, a pochybovala o vážném přínosu celé akce. S tím se pojila i kritika ženského občanského hnutí, resp. nepokrokovosti jeho představitelk.⁷⁹

10. října 1896 došlo k první pracovní schůzce v prostorách Národní jednoty Pošumavské, později se schůze přesunuly do bytu předsedkyně přípravného komitétu Terezie Friedländerové. Přípravy byly pojmány důsledně, po celou dobu příprav došlo na 24 schůzí a již během listopadu byl dokončen program, který se rozeslal všem ženským spolkům, jednotám a odborům v Čechách a na Moravě. Do Vánoc případně Nového roku se měly spolky k programu vyjádřit a poté vybírat a nahlašovat své delegátky.⁸⁰ V prvních měsících roku 1897 byly na schůzích vybírány prostory – zvolena byla zasedací síň Staroměstské radnice.⁸¹ Přístup na sjezd měl být bezplatný, vstup byl povolen s legitimací, o kterou bylo možno zažádat předsedkyni přípravného komitétu Terezií Friedländerovou.⁸² Jak bylo zmíněno výše, sjezd vznikl za účelem povýšení národní práce a národního citění u českých žen. Tématy sjezdu měly být otázka národní a také otázka národohospodářská.⁸³ Program však šel nakonec trochu jiným směrem. Inspirací pravděpodobně mohly být jiné mezinárodní akce žen – konference v Ženevě, či v Berlíně – kde se národní otázka rozhodně důležitým bodem nestala.⁸⁴ Témata, které se přidala

⁷⁹ Viz. ŽÁKOVÁ, M. Ku sjezdu českých žen v den 29.září t.r. v Praze. In: *Ženský obzor*, 1896, roč. 1. č. 13 z 10. 9. 1896, [193]-194; Sjezd českých žen. In: *Samostatnost*, 1897, roč.1, č. 6 z 8. 5. 1897, s. 48; Co týden dal. In: *Samostatnost*, 1897, roč. 1, č. 8 z 22. 5. 1897, s. 60; Berta. Úvaha o chystaném sjezdu. In: *Ženský list*, 1896, roč. 5, č. 24 z 28. 12. 1896, s. 186-188

⁸⁰ Zpráva o prvním sjezdu žen českoslovanských, s. 1; Sjezd žen českoslovanských o sv. Janě r. 1897. In: *Ženský svět*, 1896, roč.1, č.1 z 20. 12. 1896, s. 19; realita byla v některých případech trochu jiná, např. Ženský výrobní spolek na výzvy k navrhování delegátek nereagoval ihned viz Zprávy spolkové a školní. In: *Ženské listy*, 1897, roč. 25, č. 1 z ledna 1897, s. 15

⁸¹ Zpráva o prvním sjezdu žen českoslovanských, s. 1; Sjezd žen českoslovanských roku 1897. In: *Ženský svět*, 1897, roč. 1, č. 8 z 5. 4. 1897, s. 126

⁸² Z Prahy. In: *Práce*, 1897, roč. 7, č. 17 z 25. 4. 1897, s. 5

⁸³ Zpráva o prvním sjezdu žen českoslovanských, s. 5; původním programem mělo být: 1) Dosavadní práce žen v ohledu národním, 2) Národní a společenské poslání žen v přítomnosti i pro budoucnost, 3) Vzdělání žen se zvláštním zřetelem na český venkov, 4) Ženský průmysl, 5) Volné návrhy viz Dámský odbor „Národní jednoty pošumavské“. In: *Časopis učitelek*, 1896, roč. 3 (12), č. 8 z 15. 9. 1896, s. 97

⁸⁴ Témata ženevského sjezdu byly například: ženská práce, postavení ženy v civilním právu viz HAJN, Antonín. K charakteristice ženského hnutí u nás. In: *Ženský obzor*, 1896, roč. 1, č. 15 z 10. 10. 1896, nestránkováno. Na berlínském sjezdu byly řešeny otázky: dívčí výchova, vzdělání a odborné školy, umělecké studium žen, dívčí gymnázia a univerzity, ženy v obchodě, průmyslu, živnostech a odborných školách, působení ženy ve zdravotnictví,

byla zejména sociální povahy, dále se po inspiraci ze zahraničí otevřela otázka volebních práv pro ženy a nadnesl se požadavek spoluúčasti žen ze sociálně demokratického prostředí.⁸⁵ Ženy z dělnického (sociálně demokratického) prostředí, které se vůči ženskému občanskému hnutí vymezovaly, svou účast na sjezdu odmítly.⁸⁶ Svůj nezáměr o otázku sjezdovou projevíly mj. 10. dubna 1897, když se na schůzi nedostavily referentky, které měly představit otázku dělnic (Máchová a Steinerová) a ani svoje texty nezaslaly.⁸⁷

K této sociálně demokratické epizodě, která však dokazuje, že některé ženy z dělnického hnutí byly, i přes sjezdové kritiky ve svém periodiku, součástí příprav a měly se sjezdu zúčastnit jako referentky (jmenovitě Máchová a Steinerová), se později vyjadřoval v radikálně pokrokové *Samostatnosti* Vít Kellner,⁸⁸ který vysvětlení rezignace Máchové a Steinerové na spolupráci podával v několika rovinách a více podrobněji než *Ženský svět*, resp. *Zpráva o prvním sjezdu žen československých*. První nesoulad mezi představou organizátorek a sociálně demokratických přispěvatelek mělo být téma prostituce, které do programu sjezdu chtěla prosadit a sama přednést Karla Máchová, nebylo jí to však povoleno. Druhým problémem byla nutnost předem dát svůj referát ke schválení, což údajně Máchová odmítla⁸⁹ a rezignovala na možnost na sjezdu s referátem vystoupit. Přípravný komitét pak kontaktoval Steinerovou, která měla nahradit Máchovou, ta však na výzvy nereagovala,⁹⁰ a tak se zbytek příprav a celý sjezd musel obejít bez jakékoliv referentky ze sociálně demokratického, resp. dělnického prostředí.

Tyto epizody spojené s přípravami prvního sjezdu žen československých dokreslovaly realitu vzájemného nepochopení a poměrně velkého odcizení těchto 2 proudů českého ženského

ošetřování nemocných, dobročinné zařízení, mravní otázky, sociální práce výpomocná a právní postavení ženy, ženská činnost literární a mírová otázka viz Der Internationale Kongress für Frauenwerke und Frauenbestrebungen in Berlin 19. bis 26. September 1896. In: *Ženský svět*, 1897, roč. 1, č. 9 z 20. 4. 1897, s. 140; Der Internationale Kongress für Frauenwerke u. Frauenbestrebungen in Berlin 19. bis 26. September 1896. In: *Ženský svět*, 1897, roč. 1, č. 10 z 5. 5. 1897, s. 156; Der Internationale Kongress für Frauenwerke und Frauenbestrebungen in Berlin 19. bis 26. September 1896. In: *Ženský svět*, 1897, roč.1, č. 11 z 20. 5. 1897, s. 162

⁸⁵ Důvěrná schůze českých žen. In: *Národní listy*, 1896, roč. 36, č. 268 z 29. 9. 1896, s. 4

⁸⁶ NEUDORFLOVÁ, České ženy v 19. století, s. 301

⁸⁷ Zpráva o prvním sjezdu žen československých, s. 3

⁸⁸ Bývalý nakladatel, od roku 1897 zrušeného, *Ženského obzoru*

⁸⁹ Tato informace se objevila i v jiných periodikách viz Služky. In: *Tábor*, 1897, roč. 34, č. 24 z 16. 6. 1897, nestránkováno; V. K. První sjezd žen československých. In: *Rozhledy*, 1897, roč. 6, č. 17 z 1. 6. 1897, s. 814

⁹⁰ KELLNER, Vít. Dojmy a reflexe ze sjezdu českých žen. In: *Samostatnost*, 1897, roč. 1, č. 9 z 29. 5. 1897, s. 70

hnutí.⁹¹ Ženské občanské hnutí nebylo schopno vyjít za rámec dosavadního fungování, bylo poměrně dosti orientované na národní otázku, sociální otázka byla stále pojímána spíše filantropicky. Pro sociálně demokratické prostředí bylo naopak řešení sociální otázky naprosto zásadním tématem.⁹² Vymezení sociálně demokratického (dělnického) prostředí vůči sjezdu nám může pomoci při jeho zkoumání, lépe tak pochopit jeho ideové ukotvení. Pro důkladnější pohled, jelikož jak tematicky, tak i způsobem prezentace byly mezi oběma proudy dost podstatné rozdíly, je proto vhodné se zaměřit na hlavní organizátorské tváře sjezdu, mezi které patřily například Terezie Friedländerová, Pavla Klenková z Vlastimilu, Juliana Legová, Teréza Nováková,⁹³ Leonora Kurzová, Johanna Danešová, Žofie Tůmová, Kleměna Hanušová a Kamila Hrušková.⁹⁴ Není možno o všech těchto ženách dohledat podrobné informace, díky kterým by šlo důkladně doložit jejich společenský status a životní styl, jelikož některé z nich měly mnohem v historickém měřítku mnohem větší impakt než jiné (př. T. Nováková). Přesto je v rámci určitých hranic možnost prozkoumat jejich životní osudy, a zde nám jasně krystalizuje několik podstatných bodů.

⁹¹ O ženském hnutí a potýkání se ženského občanského proudu a dělnického více např. HAJN, Antonín. K charakteristice ženského hnutí u nás. In: *Ženský obzor*, 1896, roč. 1, č. 15 z 10. 10. 1896, s. [225] -226.

⁹² MALÍNSKÁ, Peripetie českého ženského hnutí 1860-1917, s. 162

⁹³ O Teréze Novákové více např. NEUDERFLOVÁ, České ženy v 19.století, s. 199-213; ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. Praha: Mladá fronta, 2008

⁹⁴ Do užšího komitétu připravující sjezd patřila ještě pokladní Marie Dvořáčková, posléze i pokladní Ústředního spolku českých žen. Do seznamu jmen není zařazena, jelikož o ní nejsou dohledatelné informace. Odvozovat se dle jejího oslovení pouze dá, že byla vdaná, případně ovdovělá, s dalšími ženami ji spojovalo i bydliště na Královských Vinohradech viz Archiv hlavního města Prahy (AMP), fond Ústřední spolek českých žen (nezpracováno), Členská kniha 1909-1919 (členové zakládající pod písmenem D)

S výjimkou neprovdané Hanušové, byly všechny manželky, případně vdovy, mužů z vážených profesí – např. starosty, lékaře, ředitele školy, gymnaziálního profesora i poslance⁹⁵ - současně se všechny již dříve aktivně angažovaly ve spolcích ženského občanského hnutí.⁹⁶ Životní

⁹⁵ Terezie Friedländerová byla manželkou později vdovou po starostovi Vinohrad Janovi Friedländerovi viz parte Jana Friedländera in: *Národní listy*, 1892, roč. 32, č. 130 z 10. 5. 1892, s. 8; Svatováclavské matičné posvícení na Královských Vinohradech ve dnech 5. a 6. října 1890. In: *Věstník Ústřední Matice Školské*, 1890, roč. 6, č. 10 z října 1890, s. 288; Pavla Klenková z Vlastimilu byla vdovou po lékaři viz Zpráva o prvním sjezdu, s. 53. Juliana Legová byla manželkou ředitele dívčí měšťanské školy viz DANIHELOVSKÝ, Emanuel Vladimír. *Město Jindřichův Hradec, jedno z našich nejkrásnějších*. 1. díl. Jindřichův Hradec: Vladimír Danihelovský, 1947, s. [2]; Jmenování. In: *Ohlas od Nežárky*, 1895, roč. 25, č. 10 z 9. 3. 1895, s. 84. Teréza Nováková byla ženou gymnaziálního profesora viz ŠTĚPÁNOVÁ, Teréza Nováková, s. 34. Leonora Kurzová byla choť říšského poslance a profesora české reálky dr. Kurze viz Z národní jednoty pošumavské. In: *Tábor*, 1900, roč. 37, č. 21 z 20. 3. 1900, nestránkováno; Úmrtí. In: *Národní politika*, 1925, roč. 43, č. 312 z 14. 11. 1925, s. 8.; Kandidátní listina pro volby poslanců do říšské rady. In: *Národní listy*, 1897, roč. 37, č. 58 z 27. 2. 1897, nestránkováno. Johanna Danešová se provdala za statkáře a pivovarníka viz Johanna Danešová roz. Fastrová. In: *Ženské listy*, 1908, roč. 36, č. 5 z května 1908, s. 97-98; SRŠEŇ, Lubomír. Vévoda z Koňského trhu a jeho princezna. Petr a Johana F. v národních krojích. In: *Dějiny a současnost*. Praha: Občanské sdružení pro podporu historické literatury a časopisu Dějiny a současnost v produkci NLN, s.r.o., 2009, roč. 31, č. 8, s. 12. Žofie Tůmová byla druhou ženou novináře a mladočeského poslance Karla Tůmy viz mhs, zp. Karel Tůma. In: MERHAUT, Luboš (red.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 4, sv. I (S-T), Praha: Academia, 2008, s. 1037-1040; Úmrtí. In: *Národní politika*, 1916, roč. 34, č. 205 z 26. 7. 1916, s. 6. Kamila Hrušková byla ve sledované době choť c.k. soudního adjunkta, později rady zemského soudu viz Zpráva o prvním sjezdu žen československých, s. 39; Paní Kamila Hrušková, mrtva. In: *Ženské listy*, 1906, roč. 34, č. 10 z října 1906, s. 192-193

⁹⁶ Friedlanderová byla například členkou dámského odboru NJP, Ústřední Matice Školské a členkou Ženské jednoty sv. Elišky na Královských Vinohradech viz VONDRÁČEK, Karel. *50 let Národní Jednoty Pošumavské: 1884-1934*. Praha: Národní Jednota Pošumavská, 1934, s. 318; Královské Vinohrady. In: *Věstník Ústřední Matice Školské*, 1893, roč. 9 (na úvodní straně chyba roč. 10), č. 5 z května 1893, s. 83; Ženská jednota sv. Elišky v Král. Vinohradech. In: *Ženské listy*, 1889, roč. 17, č. 6 z června 1889, s. 113. Pavla Klenková z Vlastimilu byla členka dámského odboru Ústřední matice školské viz *Průvodce velkou matiční slavností: konanou pod protektorátem sl. rady král. hlav. města Prahy na výstavišti bývalé zemské jubilejní výstavy v Praze ve dnech 17., 18. a 19. června 1893*. V Praze: Nákl. Ústř. matice školské, 1893, nestránkováno (dámské odbory); Juliana Legová byla členkou například Dívčí pěvecké jednoty „Slávy dcera“ viz Dívčí pěv. jednota „Slávy dcera“. In: *Ohlas od Nežárky*, 1885, roč. 15, č. 9 z 28. 2. 1885, s. 79. Leonora Kurzová byla také členkou dámského odboru Ústřední matice české viz Příjmy Ústřední Matice školské. In: *Věstník Ústřední Matice školské*, 1893, roč. 9, s. 89. Teréza Nováková byla členkou Amerického klubu dam viz ŠTĚPÁNOVÁ, Teréza Nováková, s. 17; Johanna Danešová byla též členkou Ústřední Matice Školské viz Výkaz o činnosti kanceláře slavnostní. In: *Věstník Ústřední Matice Školské*, 1894, roč. 10, č. 7 z července 1894, s. 105. Žofie Tůmová (Rubešová) byla členem Amerického klubu dam viz Bývalý klub amerických českých dam v Praze. In: *Ženské listy*, 1889, roč. 17, č. 6 z června 1889, s. 112. Kleměna Hanušová stála u zrodu Tělocvičného spolku paní a dívek pražských viz SWIERCZEKOVÁ, Lucie. Tělesná výchova žen a

osudy jsou v některých případech velmi podobné či propojené. Jak Johanna Danešová, tak Kamila Hrušková byly původním povoláním učitelky,⁹⁷ které se však později vdaly a své profese se tak musely vzdát, dále se však v ženské otázce angažovaly. Johannu Danešovou a Žofii Tůmovou pak spojovala historie jejich rodin, jelikož otcové obou byli tzv. osmačtyřicátníci.⁹⁸ Terezie Friedländerová a Pavla Klenková se dlouhodobě velmi aktivně angažovaly v otázce filantropické, kupříkladu obě spolu stály u zrodu Spolku Záštit.⁹⁹ Souhrnně platí, že ve většině byly různorodě spjaty - jak členstvím, rozmanitou činností či finančními podporami - s Ženským výrobním spolkem českým, případně s Minervou.¹⁰⁰ Zároveň byly některé z nich skrze své manžely spojeny se stranou Národně svobodomyšlnou¹⁰¹ - výkonný výbor této strany dokonce svým telegramem, jako jediná česká

dívek. Klemeňa Hanušová, první učitelka tělocviku. In: VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla – MARTÍNEK, Jiří a kol. *Cesty k samostatnosti: portréty žen v éře modernizace*. Praha: Historický ústav, 2010, s. 65; Kamila Hrušková byla například přispívajícím členem spolku Minerva či Záštit viz *Pátá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku Minervy v Praze za školní rok 1895*. Praha: Nákladem spolku Minervy v Praze, 1895, s. 49; *Třetí výroční zpráva, kterou podává spolek Záštit v Praze za rok 1895*, Praha: Záštit, 1895, s. 14

⁹⁷ Viz Paní Kamila Hrušková, mrtva. In: *Ženské listy*, 1906, roč. 34, č. 10 z října 1906, s.192; Johanna Danešová roz. Fastrová. In: *Ženské listy*, 1908, roč. 36, č. 5 z května 1908, s. 97

⁹⁸ Otcové Johannu Danešové (Petr Faster) a Žofie Tůmové (Tomáš Rubeš) byli revolucionář roku 1848. Viz SRŠEŇ, Vévoda z Koňského trhu a jeho princezna, s. 12; Život Karla Tůmy. In: *Národní listy – večerní vydání*, 1917, roč. 57, č. 126 z 9. 5. 1917, nestránkováno

⁹⁹ *Pátá výroční zpráva, kterou podává spolek „Záštit“*. Praha: [s.n.], 1897, s. [11]

¹⁰⁰ Friedländerová, Klenková či Kurzová pravidelně Ženskému výrobnímu spolku přispívaly viz Příspěvky členů Ženského Výrobního Spolku Českého v Praze. In: *Ženské listy*, 1889, roč. 17, č. 9 ze září 1889, s. 188; Čtvrtý výkaz darů (v r. 1895) na základní fond ku stavbě budovy Ženského Výrobního Spolku Českého v Praze. In: *Ženské listy*, 1895, roč. 23, č. 5 z května 1895, s. 92 Aktivně se některé z nich angažovaly např. v tzv. bazaru ve prospěch Minervy viz Provolání. In: *Národní listy*, 1897, roč. 37, č. 96 z 6. 4. 1897, s. 10; Juliana Legová též patřila k přispívajícím členům Ženského výrobního spolku českého viz Příspěvky členů Ženského výrobního spolku Českého v Praze docházející za rok 1889. In: *Ženské listy*, 1890, roč. 18, č. 8 ze srpna 1890, s. 174; Teréza Nováková byla členem výboru spolku Minerva viz ČERMÁKOVÁ, Miroslava. *Spolek Minerva a Eliška Krásnohorská*. Bakalářská práce, vedoucí Sekyrková, Milada. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra PVH a archivního studia, 2021, s. 60; Danešová patřila mezi nejstarší členy Ženské výrobního spolku viz Zahájení 30. roku činnosti Ženského Výrobního Spolku Českého v Praze. In: *Ženské listy*, 1900, roč. 28, č. 11 z listopadu 1900, s. 222; Hrušková, jak bylo zmíněno výše, přispívala Minervě viz *Pátá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku Minervy v Praze 1895*, s. 49

¹⁰¹ Dr. Vilém Kurz, Karel Tůma viz *Z národní jednoty pošumavské*. In: *Tábor*, 1900, roč. 37, č. 21 z 20. 3. 1900, nestránkováno; mhs, zp. Karel Tůma. In: MERHAUT, Luboš (red.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 4, sv. I (S-T). Praha: Academia, 2008. s. 1037

strana, podpořil první sjezd žen československých.¹⁰² Dalším prvkem hodným pozornosti, a který současně může vykreslovat životní styl a sociální status, je skutečnost, že Friedländerovou, Klenkovou, Hruškovou i Hanušovou¹⁰³ spojovalo bydliště a působení na Královských Vinohradech, zároveň byly první tři jmenované i s Leonorou Kurzovou mj. členkami zdejšího dámského odboru Ústřední Matice Školské.¹⁰⁴ Jejich životy tak až na výjimku v podobě Klementiny Hanušové pasovaly do konvenčních představ o měšťanské ženě z druhé poloviny 19. století – manželky (a matky) spolkově činné, vykazující zejména filantropickou aktivitu. Jejich životní styl, a tedy vnímání světa, resp. perspektiva nahlížení na ženskou otázku a problémy, které pro ně byly v tomto ohledu zásadní, se tak výrazně odlišoval od žen, které patřily do okruhu sociálně demokratického, resp. dělnického.

Jak bylo zmíněno výše, objevovala se i kritika vůči sjezdu a záležitostem okolo něho. Z pera sociálně demokratických zástupců a zástupkyň kritiku můžeme tedy chápat jako přirozenou reakci v souvislosti s ideovou rozdílností pořadatelek a sociálně demokratických komentátorek. Kritizovala se především ze sociálně demokratického hlediska nekompetentnost organizátorek, které dle článku tradičně stále stavěla svou práci na vnějších okázalostech a nikoli na poctivé práci uvnitř,¹⁰⁵ kritika mířila na pojmání všech takových akcí jako přehlídku vnější parády bez hlubšího vnitřního přínosu, na důležité otázky jako politická či hospodářská rovnoprávnost žen pak nezbýval řádný prostor. Zároveň se ze sociálně demokratického hlediska spatřoval problém v neexistenci organizace, která by zaštiťovala budoucí sjezd, jelikož nebylo jasné, z jakých pozic budou jednotlivé řečnice vycházet. Zároveň neexistovala žádná pravidelná agitace pro ženskou otázku, nespatořovaly proto sociálně demokratické komentátorky a komentátoři možnost jakékoli změny –sjezd podle nich neměl možnost nic změnit. Pro ženy z okruhu sociální demokracie byla zásadní otázka sociální, v rámci jejich životních a pracovních podmínek byla, můžeme říci, otázkou životní, proto považovaly za naprostou nutnost zasáhnout

¹⁰² Zpráva o prvním sjezdu žen československých, s. 8

¹⁰³ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919 (Členové zakládající pod písmeny F, H, K)

¹⁰⁴ Vinohrady patřily mezi oblast, kterou obývali příslušníci vyšší a střední měšťanské vrstvy – podnikatelé, úředníci, lékaři, vědci a umělci viz HORČÁKOVÁ, Václava – SEMOTANOVÁ, Eva – CHODĚJOVSKÁ, Eva. *Praha-Královské Vinohrady*. Historický atlas měst České republiky, Sv. 19. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2010, s.7

¹⁰⁵ Podobnou kritiku občanského ženského hnutí přinesl i Antonín Hajn viz HAJN, Antonín. K charakteristice ženského hnutí u nás. In: *Ženský obzor*, 1896, roč. 1, č. 15 z 10. 10. 1896, s. 226

do sociální problematiky. Toto však od žen z měšťanského prostředí neočekávaly, případně počítaly s nedostatečným rozpracováním dané tematiky.¹⁰⁶

Dle *Ženského světa*, periodika později patřícímu Ústřednímu spolku českých žen a v této chvíli hlavní mediální platforma připravovaného sjezdu, se o první sjezd žen československých zajímaly ženy nejen z pražského okruhu. Do organizačních schůzí se zapojovaly anebo účast na sjezdu přislíbily, ať osobně či písemně, ženy a spolky z různých částí země a monarchie – například Berouna, Českého Brodu, Ústí nad Labem, Klatov, Těšína a Turčianského sv. Martina, Nymburka, Mělníka, Chrudimi, Tábora, dokonce se jedné schůze zúčastnily i vídeňské Češky.¹⁰⁷ Sjezd měl tedy vykazovat velký záběr nejen tematicky, ale i regionálně. Připravené referáty se netýkaly jen řečnic z Prahy a okolí, ale promluvit měly ženy z různých částí země. V rámci programu se zároveň počítalo s širokospektrálním pojetím ženské otázky, jelikož měl mířit na různé oblasti, ve kterých české ženy působily či spoluvytvářely.¹⁰⁸ Ambice a cíle sjezdu tak byly jednoznačně rozsáhlé.

Zásadní téma, které se objevilo v rámci připravování sjezdu, bylo otázka vzniku jakéhosi zastřešujícího ústředního spolku žen českých. Tento návrh byl řešen již v roce 1896 při debatách o programu a cílech připravovaného sjezdu, nikoli až na samotném sjezdu v roce 1897. Sjezd posloužil jako potvrzení této myšlenky, avšak nápad jako takový se zrodil již dříve.¹⁰⁹ Měl vytvořit právě tu ústřední platformu ženského hnutí, které dle sociálních demokratů a demokratek ženskému občanskému hnutí chyběla.

2.2 Sjezdové dny¹¹⁰

Program sjezdu byl nastíněn již během roku 1896. Na schůzích byly vzneseny požadavky na přidání témat, která byla vnímána jako pro ženskou otázku naléhavá. Přes některé úpravy byla jeho konečná podoba následující:

1. Stručný nástin dosavadního působení československých žen od doby probuzení

¹⁰⁶ Berta. Úvaha o chystaném sjezdu žen. In: *Ženský list*, 1896, roč. 5, č. 24 z 28. 12. 1896, s. 186-188

¹⁰⁷ Sjezd žen československých o sv. Janě r. 1897. In: *Ženský svět*, 1896, roč.1, č.1 z 20. 12. 1896, s. 19; Sjezd žen československých roku 1897. In: *Ženský svět*, 1897, roč. 1, č. 2 z 5. 1. 1897, s. 34; výčet spolků viz Zprávy spolkové. In: *Ženský svět*, 1897, roč. 1, č.3 z 20. 1. 1897, s. 49

¹⁰⁸ Plánované výstupy zástupkyň obchodnic, služek, porodních babiček, učitelek, rolnic aj.

¹⁰⁹ Př. Sjezd žen československých o sv. Janě r. 1897. In: *Ženský svět*, 1896, roč. 1, č. 1 z 20.12.1896, s. 19

¹¹⁰ Detailní popis Prvního sjezdu žen československý zde: *Zpráva o prvním sjezdu žen československých: ve dnech 15. a 16. května 1897 na radnici král. hlav. města Prahy*

2. Působení ženino v rodině
3. Povinnosti ženy k národu
4. Všeobecná úvaha o českém lidumilství a organisace jeho – ochrana nalezců
5. Zdravotnictví
6. Povznesení mravnosti
7. Ženina práva
8. Tužby a cíle jednotlivých stavů žen
9. Prostředky k dosažení cílů sjezdem vytknutých¹¹¹

Bylo vytvořeno na 24 referátů, počet přednesených projevů k jednotlivým tématům se občas lišil, některé okruhy si vystačily s jedním referátem, největšího počtu projevů bylo věnováno tématu „Tužby a cíle jednotlivých stavů“ a „Povinnosti ženy k národu“. Jeden referát představen vůbec nebyl (později zaslán do oficiální publikace *Zpráva o prvním sjezdu žen českoslovanských: ve dnech 15. a 16. května 1897 na radnici král. hlav. města Prahy*), další byl na sjezd dodán písemně a přečten jinou řečnicí než autorkou, párkrát došlo dokonce k přesunům referátů navzdory danému rozvrhu. Na straně druhé si můžeme všimnout přísného dodržování předem nastavených pravidel, jelikož pokud nějaké přispěvatelky chtěly promluvit bez předem schváleného referátu, nebylo jim to umožněno.¹¹² Se sjezdem bylo spjato několik známých osobností ženského hnutí – příkladem je Věnceslava Lužická-Srbová, která přednesla uvítací řeč, referát přednášela i spisovatelka Teréza Nováková. Protektorkami sjezdu se staly vážené ženské osobnosti Karolina Světlá a hraběnka Eleonora Kounicová, čestnými předsedkyněmi sjezdu pak Lužická-Srbová se Sofií Podlipskou.¹¹³ Zaštitování sjezdu těmito dámami též svědčilo o výrazném ideovém zakotvení sjezdu v měšťanském prostředí, a tedy v občanském ženském hnutí.

I když národní tematika v ženském kontextu nakonec nebyla hlavní explicitní programovou oblastí, v referátech byla témata v národním či vlasteneckém duchu silně reflektována. Ostatně této tematice byl vyhrazen jeden oddíl programu s názvem „Povinnosti ženy k národu“, který obsahoval druhý největší počet referátů ze všech oddílů – pět. Český ráz a důraz na různé

¹¹¹ Národní archiv (NA), fond Policejní ředitelství Praha I – prezídium (1893-1899), sign. V/55/50, k. 1712

¹¹² Parádní sjezd žen českých. In: *Ženský list*, 1897, roč. 6, č. 12 z 28. 6. 1897, s. 95

¹¹³ *Zpráva o prvním sjezdu žen českoslovanských*, s. 1, 5-6

atributy žen, které by měly odrážet národní svébytnost byly důležitými motivy, s pár výjimkami, všech referátů, i těch, které se přímo nevázaly na tomto tématu vyhrazený oddíl – např. téma rodiny a téma povznesení mravnosti.¹¹⁴ I na otázku politickou, resp. otázku ženského volebního práva se dívalo zásadně prizmatem národním.¹¹⁵ V prostředí, ve kterém se česká společnost nacházela, bylo asi přirozeným jevem, že byly české (měšťanské) ženy instinktivně „nuceny“ přihlašovat se k národní otázce, zároveň byly veřejné aktivity českých žen od počátků silně navázány na českou vlasteneckou aktivitu.¹¹⁶

Druhým prvkem sjezdového rokování, který silně prostupoval referáty, byla problematika, která se značně orientovala na jakési „povinnosti českých žen“. Historička Denisa Nečasová právě tento prvek vnímá jako ukazatel konzervativnosti sjezdu.¹¹⁷ Pravdou je, že některé referentky stále kladly zásadní důraz na různé odpovědnosti ženy k rodině, a tím k národu prostřednictvím různých činností. Miloslava Procházková mluvila ve svém pojednání k oddílu „Povinnosti ženiny k rodině“ o nutné dokonalosti ženy pro dobro rodiny a národa, ženina úloha by dle řečnice měla mít 3 roviny – žena manželka, žena hospodyně a žena matka.¹¹⁸ Druhá řečnice Marie Součková vlastně zopakovala předešlou tezi, kdy ženin cíl stavěla do roviny šťastné rodiny a domova. Argumentaci zároveň možná kontroverzně povýšila o nutnou zbožnost ženy, jelikož právě tímto svým životním postojem může žena muži v jeho životních těžkostech pomáhat.¹¹⁹ Dále například zástupkyně porodních babiček na sjezdu vystoupila s několika požadavky na výkon tohoto povolání – ku příkladu ženy vykonávající tuto práci měly být pouze ve stavu manželském, nejlépe matky, nad 30 let a mravně bezúhonné – nad to požadovala skrze důvěrníky kontrolu všech přednesených požadavků a zkoumání mravnosti daných uchazeček.¹²⁰ Obecně se otázka ženské příslušnosti k rodině, starosti o děti a manžela, fungování domácnosti a odpovědnosti ženy za funkčnost těchto záležitostí klade na pomyslnou nejvyšší příčku ženiných charakteristik, starostí a odpovědností, které však měly úzce souviset

¹¹⁴ Př. referát Miloslavy Procházkové viz tamtéž, s.11-20; referát Marie Součkové viz tamtéž, s. 21-26; referát Anny Jehličkové viz tamtéž, s. 29-34; referát dr. Kurze viz tamtéž, s. 34-35; referát Pavly Maternové viz tamtéž, s. 35-38; referát Pavly Wagnerové viz tamtéž, s.38-39; referát Barbory Hoblové viz tamtéž, s.62-70; referát Viktorie Schmidtové viz tamtéž, s. 90-97

¹¹⁵ Tamtéž, s. 31, 71-72

¹¹⁶ Srov. LENDEROVÁ, K hříchu i k modlitbě, s. 241-243

¹¹⁷ NEČASOVÁ, Buduj vlast-posílíš mír, s. 49

¹¹⁸ Zpráva o prvním sjezdu žen československých, s. 12

¹¹⁹ Tamtéž, s. 21

¹²⁰ Tamtéž, s.85

i s národní otázkou. V rámci samotného sjezdu byl tento jev viditelně proklamován. Lze proto konstatovat, že první sjezd žen československých ve svém souhrnu nedokázal zcela vyjít za rámec tzv. „českého osvětově-vlasteneckého feminismus“,¹²¹ i když se snažil být inkluzivní alespoň v prostoru věnovaným různým ženským povoláním.

Projev „třídních“ rozdílů v rámci ženské otázky, potažmo jeden z důkazů o měšťanském zakořenění celého sjezdu, jak bylo vytykáno stranou dělnickou (sociálně demokratickou), se v některých referátech objevoval. Příkladem je již zmíněný výstup Miloslavy Procházkové, která nadnesla v tématu ženy a rodiny otázku služebných. Je přirozené, že tato tematika se středními vrstvami souvisela, jelikož byla služebná či dokonce služebnictvo standardním komponentem středostavovské rodiny.¹²² Avšak otázka služek byla na sjezdu probírána samostatně a zástupkyně z řad služebných na sjezdu pronesla svůj projev. Zároveň realita byla však taková, že nebylo samozřejmostí, aby naprosto každá česká rodina měla možnost, čas a prostředky mít svou vlastní služebnou, zejména rodiny z nižších tříd, resp. dělnické rodiny. Procházková dokonce navrhovala jakési vysvědčení pro služebné od jejich paních, které by je mělo motivovat k lepšímu pracovnímu nasazení, jelikož věřila, že jejich zaměstnavatelky by neměly potřebu toho jakkoli zneužívat. Za to byla později v některých periodických kritizována.¹²³

Naopak mezi příspěvky, které zaujaly dobové komentátory,¹²⁴ patřil například referát Terézy Novákové, která mluvila o právu ženy ke svobodné volbě povolání i vzdělání. Nováková ve svém referátu narušovala dosud prezentovanou tezi o nutné přichylnosti ženy potažmo dívky k domácím pracím a povinnostem.¹²⁵ Dále referát Kamily Hruškové k tématu lidumilství a projev Amalie Jiřiny Čadové, která přednesla svou řeč na téma Zdravotnictví, a která mj. zdůrazňovala potřebu tělocviku a volného pohybu pro mladé dívky a kritizovala způsob výuky

¹²¹ Vlastenecký feminismus, jak název jasně říká, stojí na dvou vzájemně propojených termínech – vlastenectví (patriotismus) a feminismus (spíše chápáno v tomto období jako provádění emancipační práce). Ženy se měly hlavně obětovat a odevzdat (vyššímu cíli, v tomto případě národu) viz HECZKOVÁ, Libuše. *Píšící Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009, s.25; LENDEROVÁ, K hříchu i k modlitbě, s. 243

¹²² HLAVAČKA, České země v 19. století, s. 255

¹²³ KELLNER, Vít. Dojmy a reflexe ze sjezdu českých žen. In: *Samostatnost*, 1897, roč. 1, č. 9 z 29. 5. 1897, s. 70; V. K. První sjezd žen československých. In: *Rozhledy*, 1897, roč. 6, č. 17 z 1. 6. 1897, s. 813

¹²⁴ Pozitivní ohlas na tyto referáty viz zde KELLNER, Vít. Dojmy a reflexe ze sjezdu českých žen. In: *Samostatnost*, 1897, roč. 1, č. 10 z 5. 6. 1897, s. 78-79; R.V. Ženský sjezd. In: *Naše doba*, 1897, roč. 4, s. 828

¹²⁵ Zpráva o prvním sjezdu žen československých, s. 56

dívek v obecných a měšťanských školách.¹²⁶ Na sjezdu bylo také dvakrát předneseno o potřebě vytvoření velké ústřední organizace pro ženy – nejprve v projevu dr. Kurze, později pak v posledním referátu učitelky Viktorie Schmidtové. Spolek či výkonný výbor vzniknuvší ze sjezdového rokovaní a za účelem provedení na sjezdu probraných usnesení měl být vnímán jako: „...zdržný a značný krok ku předu...“.¹²⁷

I přes neangažovanost zástupkyň sociální demokracie, sjezd přeci jen na dělnickou problematiku narazil částečně v rámci referátu Barbory Hoblové,¹²⁸ Anny Jehličkové¹²⁹ a Pavly Wagnerové,¹³⁰ tak v příspěvku přímo věnovanému továrním dělnicím křesťanskou sociálkou Aloisíí Jirouškovou.¹³¹ Své příspěvky přednesla i zástupkyně učitelek, porodních babiček, služek, úřednic, maloživnostnic a obchodnic. Jediné rolnice, ač byl příspěvek připraven, se rokovaní nezúčastnily.¹³² Cílem sjezdu tak mělo být obsáhnout co nejširší možný okruh ženské činnosti a manifestovat široký záběr ženské otázky a široký zájem všech žen různých stavů, z různých oblastí země o řešení ženské problematiky.¹³³

2.3 Reflexe a ohlasy

První sjezd žen českoslovanských a jeho přínos byl ze strany ideově spřízněné vnímán jednoznačně pozitivně, současně jeho odkaz a výstupy vzbuzovaly očekávání.¹³⁴ Přesto je dobré vznést otázku, zda se očekávání naplnila, a prvně zda vůbec byly sjezdové výstupy nějakým způsobem pro danou dobu a ženskou otázku průlomové? Zajisté byl sjezd žen z podstaty velkou událostí pro české ženské (občanské) hnutí. To, že se sjezd uskutečnil byl samo o sobě chvályhodný počin, zároveň na něm zaznělo pár velmi podnětných referátů, které solidně reflektovaly, případně posouvaly diskuzi o ženské otázce.¹³⁵ Pokud se chceme zaměřit na reálné, „hmatatelné“ výsledky, můžeme tak vnímat rozhodnutí o založení jedné velké

¹²⁶ Tamtéž, s.39-48, 60-61

¹²⁷ Tamtéž, s. 97

¹²⁸ Tamtéž, s. 68

¹²⁹ Tamtéž, s. 30

¹³⁰ Tamtéž, s.78-79

¹³¹ Tamtéž, s. 88-90

¹³² Tamtéž, s. 82

¹³³ Srov. R. První sjezd žen českoslovanských ve dnech svatojánských 15. a 17. května 1897 na radnici král. hl. města Prahy. In: *Kalendář paní a dívek českých*, 1898, roč. 11, s. 122 a KELLNER, Vít. Dojmy a reflexe ze sjezdu českých žen. In: *Samostatnost*, 1897, roč. 1, č.11 z 12. 6. 1897, s. 88

¹³⁴ Viz První sjezd českoslovanských žen. In: *Národní listy*, 1897, roč. 37, č. 135 z 16. 5. 1897, s. 2

¹³⁵ Tato skutečnost byla výše reflektována na předešlé straně

zastřešující ženské organizace, které se o rok později opravdu uskutečnilo.¹³⁶ Sjezdové závěry, a je možnost se o tom dočíst v posledním sjezdovém referátu, vycházely z premisy, že by cesta k vyřešení ženské otázky měla být prostřednictvím zvýšení ženské vzdělanosti.¹³⁷ Dalším vyřčeným avšak poměrně vágním úkolem, který vzešel se sjezdového rokování, mělo být vytvoření podmínek pro uskutečnění (všech) ambicí českých žen. Jednou z variant pro uskutečnění těchto navržených cílů měl být, mimo vznik ústřední organizace, vznik velké knihovny a čítárny pro ženy, koncept přednáškových akcí (k pozvednutí vzdělanosti), dále vznik českého dívčího pensionátu (k pozvednutí vzdělanosti a ochraně před německým živlem). Vše samozřejmě souviselo s národní otázkou. Zde se možná projevila slabina celého sjezdu, která by měla být pojímána v souvislosti s podmínkami a okolnostmi, které se ke sjezdu vázaly. Vznik českého dívčího pensionátu byla záležitost, která zásadním způsobem nemohla pomoci v řešení ženské otázky – v boji za politickou rovnoprávnost, svobodu volby povolání i vzdělání, příp. otázek sociálních. Je však důležitou otázkou, jestli byly větší kroky vůbec v silách ženského občanského hnutí, resp. všech žen, které měly co dočinění s prvním sjezdem, nebo zda se s „odvážnějšími“ návrhy, které byly více slyšet právě ze sociálně demokratického (dělnického) prostředí, tyto ženy vůbec ztotožňovaly, resp. zda bylo u těchto žen s přihlédnutím k jejich společenskému statusu a životnímu stylu možno skutečně významným způsobem zasáhnout do ženské otázky, která se postupně stále dál posouvala v této chvíli již za hranici např. rovnoprávnosti dívek a chlapců (mužů a žen) v otázce vzdělání?¹³⁸

Přesto je nutné zdůraznit, že emancipační ráz a naléhavost k vyřešení ženské otázky byly ve všech referátech zdatelně přítomny. Referáty se zásadně postavily na stranu emancipace ženy a jejího zrovnoprávnění. Tyto tendence k prohlubování ženiny emancipace, vzdělanosti, případně možnosti volby povolání však stále narážely v celkovém vyznění na určité mantinely, kterými bylo její ohraničení otázkou národní a otázkou rodiny (mateřstvím), případně minimálním zásadním řezem do otázky sociální. Určitě je však dobré si uvědomit, v jakém prostředí první

¹³⁶ Tím se stal Ústřední spolek českých žen. Již na sjezdu byly navrženy odbory spolku, které se v lehce pozměněné podobě vytvořily o rok později při založení organizace (odbor lidumilný, kulturní, sociální a národní) viz Zpráva o prvním sjezdu žen československých, s. 92, 94-95

¹³⁷ Předpoklad o zaměření občanského ženského hnutí na otázku vzdělávání je zmíněný v dobovém článku hodnotící první sjezd viz V. K. První sjezd žen československých. In: *Rozhledy*, 1897, roč. 6, č. 17 z 1. 6. 1897, s. 814

¹³⁸ V *Naší době* vyšel článek hodnotící první sjezd žen československých, ženy pořádající tento sjezd byly považovány za poměrně chladné k opravdové emancipaci žen, resp. nebyly vnímány jako skutečné „bojovnice“ za ženskou otázku viz *Ženský sjezd*. In: *Naše doba*, 1897, roč. 4, s. [826]-827

sjezd žen československých proběhl, kdo ho vytvářel a z jakého prostředí tyto ženy vycházely, a zasadit do souvislosti postupný vznik nových politických stran, a tedy stratifikace politického prostředí, která o pár let později bude hrát zásadní roli v rámci ženské otázky. Proto se možná směšně, možná konzervativně jeví např. otázka zbudování pensionátu s přihlédnutím k budoucím okolnostech, jako byl zejména boj za volební právo apod.

Sjezd splnil svou úlohu v tom, že se uskutečnil. České ženy dostaly příležitost uspořádat takovouto velkou akci a určitým způsobem se připojit k západní praxi, kde se různé ženské sjezdy konaly. Ze strany sociálních demokratů bylo odvržení sjezdu krokem nijak nepřekvapivým. Témata a navržené další postupy zde probírané nemohly uspokojit sociálně demokratické hnutí, jelikož jejich vyznění nebylo dostatečně sociální dle jejich měřítek. Jak bylo již několikrát zmíněno, sjezd kladl velký důraz na českost a přítomnost národního zájmu ve všech odvětvích ženina života, některé referáty byly prostoupeny otevřeným nepřátelstvím vůči německého i židovskému živlu.¹³⁹

Celkové rozpolcené vyznění sjezdu doplňuje skutečnost, že se sjezd měl původně konat ve třech dnech, konal se nakonec pouze ve dvou. Nedošlo ani k žádným plánovaným diskusím, které měly probíhat na závěr celého programu po dokončení všech referátů, a které mohly přispět k efektivnějšímu vyznění sjezdu. Anna Vetterová-Bečvářová¹⁴⁰ v článku k 30letému výročí prvního sjezdu připisovala tuto záležitost skutečnosti, že celé dvoudenní rokování muselo být pro všechny zúčastněné vyčerpávající.¹⁴¹ Je pravděpodobné, že toto bylo jedním z hlavních důvodů – přeci jen došlo během 2 dnů k 23 různým projevům. První takováto zkušenost, s tím spojená velká snaha o celistvé přednesení ženské otázky, pravděpodobně zapříčinila nedostatečné zvážení okolností a neuvědomění si vyčerpávajícího potenciálu celé takto naplánované akce.

¹³⁹ Zpráva o prvním sjezdu žen československých, s. 30,33, 39

¹⁴⁰ Pozdější starostka Ústředního spolku českých žen

¹⁴¹ VETTEROVÁ-BEČVÁŘOVÁ, Anna. Ženské otázky. In: *Národní listy: Večerník – Národ*, 1927, roč. 67, č. 128 z 10. 5. 1927, s. 3

V dobovém tisku rozsáhlou analýzu sjezdu přinesla zejména *Samostatnost*, resp. Vít Kellner.¹⁴² Další seriózní zamyšlení se objevilo v revue *Naše doba* a *Rozhledy*.¹⁴³ Vesměs to byla hodnocení negativní, resp. skeptická k impaktu a vyznění sjezdu, který byl považován za událost konzervativnějšího rázu, za zásadní slabinu bylo považováno chabé zasáhnutí do otázky sociální. Přesto bylo vnímáno, že alespoň skutečnost jeho uspořádání bylo činem celkově vzato pozitivním.¹⁴⁴ V závěru by se dalo uvést, že pravděpodobně byla ambice, i když se opět můžeme tázat po tom, do jaké míry tomuto opravdu organizátorky věřily nebo byly schopny, s přihlédnutím na dobové souvislosti, skutečně se o to zasadit, aby se sjezd žen stal klíčovým mezníkem ženského hnutí, spíše se však s přihlédnutím k brzké budoucnosti a okolnostem, které dovedly ženskou otázku k politické agendě, stal jakýmsi epilogem.¹⁴⁵

¹⁴² KELLNER, Vít. Dojmy a reflexe ze sjezdu českých žen. In: *Samostatnost*, 1897, roč. 1, č. 8 z 22. 5. 1897, s. 61-62; KELLNER, Vít. Dojmy a reflexe ze sjezdu českých žen. In: *Samostatnost*, 1897, roč. 1, č. 9 z 29. 5. 1897, s. 69-70; KELLNER, Vít. Dojmy a reflexe ze sjezdu českých žen. In: *Samostatnost*, 1897, roč. 1, č.10 z 5. 6. 1897, s. 78-79; KELLNER, Vít. Dojmy a reflexe ze sjezdu českých žen. In: *Samostatnost*, 1897, roč. 1, č. 11 z 12. 6. 1897, s. 88-89

¹⁴³ R.V. Ženský sjezd. In: *Naše doba*, 1897, roč. 4, s. [826]-829; V. K. První sjezd žen českoslovanských. In: *Rozhledy*, 1897, roč. 6, č. 17 z 1. 6. 1897, s. 812-814

¹⁴⁴ Srov. KELLNER, Vít. Dojmy a reflexe ze sjezdu českých žen. In: *Samostatnost*, 1897, roč. 1, č.8 z 22.5.1897, s.61 a R.V. Ženský sjezd. In: *Naše doba*, 1897, roč. 4, s. 829

¹⁴⁵ Například Marie Bahenská mluví o prvním sjezdu žen českoslovanských jako o symbolickém dovršení ženského hnutí 19.století viz BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen v Čechách, s. 133

3 Organizace spolku

3.1 Konstituce Ústředního spolku českých žen

Organizační nejednotnost ženského hnutí – zejména fragmentace aktivit – měl vyřešit vznik jednotného centra českých žen.¹⁴⁶ Skutečnost, že se o vzniku jakéhosi koordinačního střediska ženské emancipace vážně uvažovalo, dokazoval výše zmíněný první sjezd žen československých.¹⁴⁷ Přesto, že bylo vyřčeno rozhodnutí o vzniku spolku v květnových dnech roku 1897, k oficiální konstituci došlo až o rok později – 5. června 1898.¹⁴⁸ Z oficiálních spolkových míst se toto prodlení přisuzovalo faktu, že byly vznikajícímu spolku místodržitelstvím na třikrát vráceny stanovy.¹⁴⁹

Ceremonie vzniku Ústředního spolku českých žen proběhla ve spojení s oslavami 100. narozenin Františka Palackého. Konstituce a oslavy se uskutečnily opětovně v zasedací síni na Staroměstské radnici. Byl vytyčen program, který zahrnoval mj. přednášku o F. Palackém a ustavující valnou hromadu Ústředního spolku. Nejen místo konání, ale účast a program se

¹⁴⁶ Viz MALÍNSKÁ, Jana. Žena v politice: (ne)žádoucí. Olga Stránská-Absolonová. In: BAHENSKÁ, Marie – MALÍNSKÁ, Jana (eds.). *Ženy a politika: (1890-1938)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 147

¹⁴⁷ Důležitým faktem je, že se české ženské spolky často stávaly protiváhou vzniklých německých iniciativ v českých zemích, nejznámějším byl Ženský výrobní spolek český. Ústřední spolek mohl hypoteticky nacházet svou inspiraci v německém ženském spolku Verein "Frauen Fortschritt", který aspiroval na to být organizačním centrem ženského německého hnutí v tzv. Deutschböhmen, zároveň se profiloval výrazněji bojovně a feministicky. Jeho členská základna byla poměrně početná, jelikož již po založení roku 1893 čítal přes tisíc členek (i členů). Členstvo však pocházelo i z mimopražských regionů země. Svou činnost spolek orientoval na přednáškové akce a založení velké knihovny viz HORSKÁ, Naše prababičky feministky, s. 97-99; *Zwanzig Jahre Frauenfortschritt*. In: *Prager Frauen Zeitung*, 1913, roč. 9, č. 17 z 27. 4. 1913, nestránkováno (příloha německého periodika *Bohemia*, 1913, roč. 86, č. 114); BARŠOVÁ, Andrea. *Emancipace žen, první světová válka a československá národní revoluce 1918/19*. Dizertační práce, vedoucí Císař, Ondřej. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav politologie, 2015, s. 32, 153

¹⁴⁸ Srov. AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen (záznam z rejstříku k příslušné signatuře) a Sesterským spolkům, jednotám, odborům ve vlasti československé! In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 13 z 20. 6. 1898, s. 190

¹⁴⁹ Zprávy spolkové. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 12 z 5. 6. 1898, s. 176; Provolání k ženám všech stavů a vrstev českého národa! In: *Národní listy*, 1898, roč. 38, č. 147 z 29. 5. 1898, s. 5

shodovaly s duchem prvního sjezdu žen českoslovanských. Zejména řídicí personální obsazení bylo přirozenou kontinuitou prvního sjezdu.¹⁵⁰

Na 5. června byla naplánována ustavující schůze, která měla za úkol připravit, dle stanov, prvotní organizační schéma. Předsedkyní schůze se stala Pavlína Klenková z Vlastimilu, místopředsedkyní Leonora Kurzová – ženy, které se aktivně angažovaly již v přípravách prvního sjezdu žen českoslovanských. Tématem ustavující schůze byla mj. otázka stanov a odborů spolku. Zřízeny byly s konečnou platností 4 odbory – mravnostní a lidumilný, vzdělávací (dále přednáškový a školský), zdravotní, národní a národohospodářský. V úmyslu byl vznik i pátého tzv. pracovního, sociálního a politického odboru, který by provozoval politickou činnost,¹⁵¹ ta však nebyla c. k. úřady povolena.¹⁵² Ženám Ústředního spolku tedy odpadl okruh aktivit, které by zásadně vybočovaly z dosavadní praxe ženských občanských spolků.

Účastníci byli nadále seznámeni se stanovami – zejména ohledně členství a fungování valné hromady – v návaznosti na tuto aktivitu došlo k prvním spolkovým volbám. Valnou hromadou zvoleny byly, dle stanov, protektorky spolku, členky ústředního výboru a revisorky účtů. Ve výboru se opět objevily vesměs všechny ženy, které byly úzce spjaty s prvním sjezdem žen českoslovanských např. Pavlína Klenková z Vlastimilu, Leonora Kurzová, Pavla Maternová, Kamila Hrušková, Terezie Friedländerová, Johana Danešová, Teréza Nováková, Kleměna Hanušová, Barbora Hoblová, Miloslava Procházková a další.¹⁵³ Protektorkami spolku se staly ženy spojené honoračními funkcemi s prvním sjezdem a zejména s emancipačním procesem druhé poloviny 19. století – Karolina Světlá a Věnceslava Lužická-Srbová. Do ústředního výboru spolku byly navoleny jak ženy z Prahy a okolí, tak z jiných částí země (v tisku nazváno

¹⁵⁰ Viz Oslava 100letých narozenin Františka Palackého ženami českými. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 13 z 20. 6. 1898, s. 188-189

¹⁵¹ Svou roli zajisté hrála skutečnost, že dle spolkového zákona nebyla ženám umožněna politická činnost. Spolek však sám přiznával snahu o získání volebních práv žen jak do zastupitelstva Prahy, zemského sněmu, tak i říšské rady viz tamtéž, s. 189

¹⁵² Tamtéž

¹⁵³ Zde se projevil standardní praxe občanského ženského hnutí, které v malých obměnách stálo na jakési ženské spolkové cirkulaci. Tak jak byl Americký klub dam personálním jádrem postupující ženské emancipace, tak i v tomto případě se základnou Ústředního spolku stála vrstva žen, která vycházela z předešlé spolkové praxe a zkušeností – to se potvrdilo již v kapitole ohledně příprav prvního sjezdu žen českoslovanských (v této práci kapitola 2, s. 28-31); k ženským osobnostem v ženských spolcích viz BAHENSKÁ, Počátky emancipace žen v Čechách, s. 105

z venkova).¹⁵⁴ Tento postup měl pravděpodobně odkazovat na zamýšlené celoplošné působení tohoto ženského spolku na území českých zemí – Ústřední spolek neměl ve svém ústředí stát pouze na pražských členkách, ale měl jako středisko ženské emancipace pojímat širokou regionální paletu osobností. Dle zpráv *Ženského světa* se ke dni 5. června 1898 přihlásilo ke členství přes 100 osob a spolků.¹⁵⁵

3.2 Stanovy a organizace spolku

3.2.1 Stanovy

Jak bylo zmíněno výše, ustavování spolku provázely problémy s přijetím stanov. Bylo za potřebí např. odstranit možnost politického odboru spolku, a tím vyloučit jakoukoli činnost politickou.¹⁵⁶ Stanovy byly místodržitelstvím přijaty 4.května 1898 a Ústřední spolek tak mohl definitivně vzniknout.¹⁵⁷ Prostřednictvím těchto stanov se v prvním paragrafu seznamujeme se základními body spolku jako je jméno, sídlo a jednacím řeč. Spolek nesl oficiální název „Ústřední spolek českých žen“, sídlo měl v Praze a jednacím řečí byla čeština.¹⁵⁸

Agenda, která se později v průběhu času zásadně proměnila, byl účel (§ 2) a prostředky k provádění vytyčeného účelu spolku (§ 3). Roku 1898 byl účel spolku definován takto: „...*přispívati ku hospodářskému, duševnímu, zdravotnímu a národnímu povznesení žen českých s vyloučením všech věcí politickou povahu mající.*“¹⁵⁹ Je zřejmé, že výčet okruhů, na které spolek měl mířit svým zájmem, přesně kopíroval jeho vzniklé odbory. Zároveň se touto definicí otevíral poměrně rozsáhlý prostor pro činnosti, které chtěly a měly členky spolku vykonávat. Tento otevřený širokospektrální prvek byl záležitostí, která nebyla dosud v českých ženských spolkách vídaná – spolky byly zaměřené buď profesně nebo pracovaly ve svém vyhrazeném okruhu jako bylo např. lidumilství, osvěta či pracovní otázky, což neznamenovalo, že by se tyto

¹⁵⁴ Oslava 100letých narozenin Františka Palackého ženami českými. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 13 z 20.6.1898, s. 189

¹⁵⁵ Tamtéž

¹⁵⁶ Apolitičnost spolku byla v prvních stanovách několikrát na několika místech zdůrazňována viz *Stanovy Ústředního spolku žen českých*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku žen českých, 1898, s. 1-2

¹⁵⁷ Viz VLK, Fr[antišek] Cyr[il]. Lidumilný odbor Ústředního Spolku Žen. In: *Rozhledy po lidumilství*, 1899, roč. 7, č. 2 z 15.2.1899, s. [21] – 24 a AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen (záznam z rejstříku k příslušné signatuře)

¹⁵⁸ Stanovy Ústředního spolku žen českých 1898, s. 1

¹⁵⁹ Tamtéž

aktivity v určité míře nepřekrývaly.¹⁶⁰ Ústřední spolek se sám vnímal jako platforma, která by měla zaplnit mezery ženské emancipace.¹⁶¹ Ve svém důsledku je tento postup logickým a přirozeným směrem, jelikož ÚSČŽ se měl stát ústřední platformou ženské emancipace, a tedy jeho rozkročení do více různých oborů mělo být samotnou esencí spolku.

Při první větší změně ve stanovách roku 1912¹⁶² došlo k mírnému přeformulování účelu spolku. Původní smysl si formulace sice stále zachovala, určitá proměna však proběhla, a to v otázce zaměření úsilí spolku čistě na ženskou otázku. Definice účelu tak byla následující: „...*přispívati k mravnímu, národnímu, kulturnímu a sociálnímu povznesení českého národa se zvláštním zřetelem k ženám a pracovati v zájmech všelidských.*“¹⁶³ Do formulace se nově dostalo slovní spojení *se zvláštním zřetelem k ženám*, které bylo dále povýšeno o *pracovati v zájmech všelidských*. Tímto se otevřel prostor k novému uvažování o směřování spolku, i v souvislosti se skutečností, že se stále jednalo o dobu monarchie a větší zásahy do definic o účelu spolku nebyly vynuceny například změnou dobových poměrů. Nová formulace účelu spolku, který se měl stát střediskem ženské emancipace, připouštěla, že se směr spolkových aktivit začal ubírat jiným směrem, než bylo oficiálně do té doby proklamováno, a bylo tedy potřeba projevit tuto skutečnost ve stanovách. Samozřejmě je otázkou, co vágní termín jako *zájmy všelidské* přesně měly značit. Nazvat tuto situaci úkrokem od čistě ženské emancipační práce by bylo nepřesné, jelikož, jak bude představeno v dalších částech předkládaného textu, Ústřední spolek nebyl zaměřen na ženskou otázku se zřetelem pouze a jen k ženám, ve své podstatě od svého začátku zejména v oblasti lidumilství, kterou v kontextu doby musíme vnímat jako záležitost velmi propojenou s ženskou otázkou, rozvíjel aktivity, které přesahovaly rámec pouhé čistě ženské emancipační agitace. Avšak třetí velká, v této chvíli však již zásadní, změna stanov nastavený trend postupné proměny samotné podstaty spolku potvrzuje.

¹⁶⁰ Např. v případě Spolku Minerva byl účel spolku čistě zaměřen na vyšší dívčí studium, Ženský výrobní spolek se soustředil zejména na otázku ženské práce a výroby, Dámský kruh vznikl za účelem zajištění ubytování pro osamělé ženy atd. Více ČERMÁKOVÁ, Spolek Minerva a Eliška Krásnohorská, s. 95; *Stanovy Ženského Výrobního Spolku Českého v Praze*. Praha: Nákladem vlastním, 1874, nestránkováno; „Dámský kruh“ 1899. In: *Ženské listy*, 1900, roč. 28, č. 4 z dubna 1900, s. 90

¹⁶¹ Sesterským spolkům, jednotám, odborům ve vlasti českoslovanské! In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 13 z 20. 6. 1898, s. 190

¹⁶² K první změně došlo v roce 1902 viz AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen (záznam z rejstříku k příslušné signatuře)

¹⁶³ Tamtéž. *Stanovy Ústředního spolku žen českých*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku žen českých, 1912, s.

K této třetí proměně stanov došlo v roce 1927.¹⁶⁴ Z definice účelu spolku nám termín žena nadobro zmizel a nahradila ho definice následující: „...*přispívati k mravnímu, národnímu, kulturnímu, hospodářskému a sociálnímu povznesení českého národa se zvláštním zřetelem k rodinám a pracovati v zájmech všelidských.*“¹⁶⁵

Jak se proměňoval účel spolku, proměňovaly se i prostředky k dosažení vytyčených úkolů účelu. Do změny stanov roku 1927 se měl účel spolku naplnit v průběhu času s malými proměnami stylistickými i obsahovými prostřednictvím:

- 1) pěstování vzájemnosti mezi ženskými spolky, jednotami a odbory;¹⁶⁶
- 2) pořádáním přednášek, koncertů, divadelních představení, zábav, bazarů, výletů a vycházek, rokovaním a podáváním zpráv v časopisech ve směrech v §u 2. uvedených;¹⁶⁷
- 3) podporováním práce žen českých, uplatňováním jejím a šířením oboru činnosti ženské;¹⁶⁸
- 4) (opatřováním míst ženským dělnicím, soukromým učitelkám);¹⁶⁹
- 5) zakládáním knihoven a čítáren, zřizováním škol dívčích, učebných běhů, sbírek vzdělávacích;
- 6) vydáváním a podporováním vhodných spisů, brožur a časopisů;
- 7) podporováním a prováděním obchodních podniků, které k dosažení spolkového účelu směřují;
- 8) pořádáním sjezdů valných i krajinných;¹⁷⁰
- 9) zakládáním odborů v Praze i mimo Prahu¹⁷¹

Roku 1927 však došlo k velmi zásadní proměně, kdy k naplnění účelu mělo dojít:

¹⁶⁴ Menší proměny provedeny ještě v roce 1914 a 1918 viz AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen (záznam z rejstříku k příslušné signatuře)

¹⁶⁵ Tamtéž. *Žádost Zemskému policejnímu ředitelství o změnu stanov, nedatováno* (změna stanov přijatá na řádné Valné hromadě spolku 9. dubna 1927); tamtéž. *Ručně přepracované Stanovy Ústředního spolku žen českých 1912 z 10. dubna 1927*, s. [1]

¹⁶⁶ Roku 1912 došlo k lehké proměně formulace „...*vzájemnosti mezi ženskými jednotami a odbory.*“ Viz tamtéž. *Stanovy Ústředního spolku žen českých*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku žen českých, 1912, s. [1]

¹⁶⁷ Rok 1912: „...*výletů a poučných vycházek, rokovaním aj. podnikáním.*“ Viz tamtéž

¹⁶⁸ V roce 1912 došlo pouze ke stylistické úpravě

¹⁶⁹ Tento jediný bod v roce 1912 zcela vypuštěn

¹⁷⁰ Rok 1912: „*pořádáním a obesíláním sjezdů*“ viz tamtéž, s. 2

¹⁷¹ Stanovy Ústředního spolku žen českých 1898, s. 1–2

- 1) Pěstováním ušlechtilého sebevědomí národního a vzájemnosti slovanské
- 2) Iniciativou i efektní praxí pro trvalý mír mezi národy
- 3) Lidovou výchovou
- 4) Zřizováním a vydržováním institucí kulturních a humanitních, podporou všeho, co znamená kulturní a sociální povznesení národa
- 5) Propagováním a uplatňováním české práce doma i v cizině
- 6) Styky mezi ženskými institucemi, politickými organisacemi, středisky kulturními, hospodářskými, sociální¹⁷²

Až na poslední bod se z poslání spolku explicitně vytratila jakákoliv přímá souvislost s ženskou otázkou. Zde již může do uvažování o proměně promluvit problematika změny poměrů – vznik republiky, který postavení žen v některých ohledech pozměnil. Přesto za první republiky existovaly feministické organizace, které ženskou otázku nepustily ze zřetele, nebo vznikly, aby se k ní přihlásily a pracovaly v jejím zájmu – Ženská národní rada či Ženský klub český.¹⁷³ Proměna směřování spolku je však jeden ze zásadních bodů této práce, proto bude tento problém rozveden v dalších kapitolách.

Organizačně se však Ústřední spolek od samých počátků od jiných ženských spolků tolik nelišil. Obsah stanov byl výjimečný zejména rozsahem problematik, které měl spolek pojmout a kterým se měl věnovat. Víceméně však přirozeně navazoval na chod jiných spolků, ve kterých členky ÚSČŽ před tím též figurovaly.¹⁷⁴ Prostředky si spolek opatroval po celou dobu fungování stejným způsobem – z příspěvků členů, z darů, legátů, výtěžků tiskové produkce, z výnosů pořádaných různých akcí či sbírek – např. divadelní představení, koncerty a jiné akce. Jmění bylo složeno z tzv. základního, výdajného a ze zvláštních fondů. S tím, že základní jmění

¹⁷² AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Žádost Zemskému policejnímu ředitelství o změnu stanov, nedatováno* (změna stanov přijatá na řádné Valné hromadě spolku 9. dubna 1927)

¹⁷³ Viz AMP, fond Ženský klub český (nezpracovaný), k. 1. *Stanovy Ženského klubu českého v Praze*. V Praze: Nákladem Ženského klubu českého, 1925; LEDEREROVÁ, Eva. *Ženská národní rada, propagátor ženské emancipace*. Diplomová práce, vedoucí Štemberk, Jan. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Pracoviště Historické sociologie, 2018, s. 36

¹⁷⁴ Srov. ČERMÁKOVÁ, Spolek Minerva a Eliška Krásnohorská, s. 95; *Stanovy Ženského Výrobního Spolku Českého v Praze*. Praha: Nákladem vlastním, 1874; JENČOVÁ, Taťána. *Pražský Dámský kruh (1892–1954). Historie a činnost dobročinného ženského spolku*. Bakalářská práce, vedoucí Zemanová, Marcela. Ústní nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filozofická fakulta, Katedra historie, 2024, nestránkováno (obr. 5)

se skládalo z příspěvků tzv. zakládajících členů a darů a obnosů, které byly po rozhodnutí valné hromady mezi ně zařazeny.¹⁷⁵

Proměňovalo se však členské názvosloví a přirozeně i částky příspěvků. V roce 1898 byli členové rozdělení na zakládající, přispívající, podporující, dopisující a čestné. Od roku 1912 byli členové nově rozdělení na čestné, zakládající, činné a přispívající. Rozřazení se dělilo podle zaplacené částky, která se pochopitelně v průběhu času měnila. Mezi zakládající členy nejprve patřily fyzické či právnické osoby, které zaplatily najednou či ve 4ročních lhůtách nejméně 40 korun, částka byla v roce 1912 na 100 korunách a v roce 1927 na 200 korunách, pro právnické osoby (ženské spolky) měla být nejnižší možná částka 50 korun. Pro stanovy 1912 došlo i k proměně formulací, jelikož z přispívajícího člena se stal člen činný a z podporujícího přispívající. Proto tedy přispívající člen dle stanov z roku 1898 platil nejméně 4 koruny ročně, mimo název (člen činný) však ve stanovách z roku 1912 částka pro tento typ členství (fyzická či právnická osoba) zůstala stejná, změna proběhla až v roce 1927, kdy činný člen (už pouze fyzická osoba) platil nejméně 10 korun. Podporujícím (později přispívajícím) členem pak mohla být každá paní a dívka, která zaplatila ročně nejméně 1 korunu, v roce 1912 to byly 2 koruny, speciální možnost měly studentky a absolventky středních škol, příp. posluchačky vysokých škol, obchodních kursů a jiných institucí, které mohly platit pouze 1 korunu jak při svém studiu, tak ještě 3 roky po absolutoriu. Ve stanovách z roku 1927 se objevila nejen změna v otázce pohlaví, kdy se přispívajícím členem mohla stát již jakákoliv fyzická osoba, změněna byla částka na 5 Kč i zrušena výhoda pro studentky a absolventky. Čestní (v roce 1898 navíc dopisující) pak byli voleni valnou hromadou a nevztahovala se na ně otázka finanční. Zároveň nebylo explicitně vyznačeno, vyjma do roku 1927 přispívajícího (resp. podporujícího) členství, že by členky musely být pouze ženy a ženské spolky, proto se zakládajícími členy v opravdu menší míře stalo pár mužů jako byl např. Cyril Vlk.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Stanovy Ústředního spolku žen českých 1898, s. 2; AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Stanovy Ústředního spolku žen českých*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku žen českých, 1912, s. 2

¹⁷⁶ Stanovy Ústředního spolku žen českých 1898, s. 2; AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Stanovy Ústředního spolku žen českých*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku žen českých, 1912, s. 2; tamtéž. *Žádost Zemskému policejnímu ředitelství o změnu stanov, nedatováno* (změna stanov přijatá na řádné Valné hromadě spolku 9. dubna 1927); AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919 (Členové zakládající pod písmenem V); k Ústřednímu spolku českých žen se během období 1909-1932 přihlásilo okolo 10 mužů viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919 a 1922-1932

Členství se mělo projevovat nejen placením příspěvků, ale podporou a nečiněním opatření, která by mohla spolek poškodit. Vystoupení či vyloučení ze spolku bylo možné buď dobrovolnou cestou, kdy bylo nutno svoje rozhodnutí písemně oznámit, nebo v případě neplacení příspěvků či po verdiktu výboru o vyloučení člena ze spolku. Pro rozejití spolku bylo dle stanov z roku 1898 nutno, aby klesl počet členů pod 50, toto rozhodnutí mohla učinit pouze valná hromada na návrh výboru, když by pro návrh hlasovali nejméně 2/3 z přítomných. Od roku 1912 bylo zapotřebí písemného návrhu, který musel být podepsán polovinou všech členů a přijat dvěma třetinami všech přítomných na valné hromadě. Původním návrhem bylo, aby se jmění spolku rozdělilo mezi Minervu a spolek Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek. V roce 1912 však tento bod mizí, o jmění spolku měl rozhodnout výbor na své poslední schůzi.¹⁷⁷

3.2.2 Správa spolku

Organizační schéma bylo nastaveno dle stanov následovně: hlavními orgány řídícími spolek byla valná hromada a následně volený ústřední výbor, příp. místní odbory. Proměny se v průběhu času samozřejmě dotkly i těchto hlavních spolkových orgánů.

Valná hromada

Valná hromada se měla dle stanov z roku 1898 scházet jednou ročně v prvním čtvrtletí správního roku. Právo zúčastnit se měl každý člen spolku (i členové místních odborů). Důležitým úkolem tohoto shromáždění byla volba ústředního výboru. V návaznosti na stanov z roku 1898 valná hromada volila nadpoloviční většinou 25 členů výboru, 6 náhradnic a 3 revizorky účtů. Volené období členů ústředního výboru byly 3 roky, podmínkou pro členství ve výboru byla nutnost bydliště alespoň 3/4 funkcionářek v Praze či v předměstích Prahy. Pravomocemi valné hromady byla změna stanov, vyslechnutí a posuzování zpráv funkcionářek a rokování a rozhodování o návrzích výboru a jednotlivých členů. Spolky či ústavy, které byly členy ÚSČŽ měly nárok vyslat na valnou hromadu či jiné schůze své 2 zástupce.¹⁷⁸

Avizovaná proměna proběhla se stanovami 1912, jelikož byl změněn počet členů ústředního výboru na 21. Valná hromada měla volit na 1 rok předsedkyni (do té doby v gesci samotného

¹⁷⁷ Stanovy Ústředního spolku žen českých 1898, s. 2-3, 7-8; AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Stanovy Ústředního spolku žen českých*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku žen českých, 1912, s. 3-4, 7

¹⁷⁸ Stanovy Ústředního spolku žen českých 1898, s. 3

ústředního výboru), 21 členů na dobu 3 let a 3 revizorky účtů na 1 rok. Ve změně stanov z roku 1927 byla z gesce valné hromady odstraněna volba předsedkyně a opět přidělena výboru.¹⁷⁹

Ústřední výbor

Ústřední výbor či pouze výbor, vzniknuvší z voleb valné hromady, se měl sejít do 8 dnů po valné hromadě. Stanovy z roku 1898 stanovovaly výboru ze svého středu volbu starostky, její náměstkyni (místopředsedkyni), jednatelky, pokladní, účetní a zapisovatelky či další funkcionářky dle rozhodnutí výboru. Starostka byla volena na jeden rok. Výbor se měl scházet jednou měsíčně. Byl hlavní silou správy spolku – spravoval mění, sestavoval rozpočet, zkoumal činnosti místních odborů atd.¹⁸⁰ Již v roce 1902 došlo k menším proměnám ve stanovách, kdy vznikla funkce čestné předsedkyně a výbor měl právo zvolit ze svého středu ženu do této pozice. Pravděpodobně byl tento krok reakcí na ukončení starostenské funkce Pavlínky Klenkové z Vlastimilu. Dále měl výbor volit 2 místopředsedkyně a 2 zapisovatelky.¹⁸¹ Od roku 1912 volil ústřední výbor 2 místopředsedkyně, jednatelku a její zástupkyni, pokladní, účetní a zapisovatelku. Úkoly ústředního výboru se v těchto stanovách zkrátily o starost o místní odbory.¹⁸² Po změnách stanov v roce 1927 opět přešla do gesce výboru volba předsedkyně.¹⁸³

Místní odbory

Součástí Ústředního spolku se měly stát i mimopražské (venkovské) organizace, které se měly svou činností profilovat podobně jako Ústřední spolek – nazývaly se místními odbory. Tyto odbory mohly být zřízeny, jestliže se k nim přihlásilo alespoň 20 lidí. Představenstvo bylo voleno na dobu 1 roku.¹⁸⁴ Jejich fungování bylo vymezeno stanovami z roku 1898. Text stanov z dalších let však otázku místních odborů odkazoval na zvláště vypracované stanovy pro tento

¹⁷⁹ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Stanovy Ústředního spolku žen českých. V Praze: Nákladem Ústředního spolku žen českých, 1912, s. 4; tamtéž. Žádost Zemskému policejnímu ředitelství o změnu stanov, nedatováno* (změna stanov přijatá na řádné Valné hromadě spolku 9. dubna 1927)

¹⁸⁰ Stanovy Ústředního spolku žen českých 1898, s. 4-5

¹⁸¹ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 7 z 5. 4. 1902, s. 84

¹⁸² Srov. Stanovy Ústředního spolku žen českých 1898, s. 4-5; AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Stanovy Ústředního spolku žen českých. V Praze: Nákladem Ústředního spolku žen českých, 1912, s. 5-6*

¹⁸³ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Žádost Zemskému policejnímu ředitelství o změnu stanov, nedatováno* (změna stanov přijatá na řádné Valné hromadě spolku 9. dubna 1927)

¹⁸⁴ Stanovy Ústředního spolku žen českých 1898, s. 6

speciální typ organizace v rámci Ústředního spolku.¹⁸⁵ Je proto otázkou, zda byly stanovy pro místní odbory později speciálně opravdu vypracovány, jelikož samotný Ústřední spolek již v roce 1907 uznával, že zamýšlená představa nesplňovala očekávání i přesto, že pár místních odborů vzniklo. Místní odbory měly být jakousi spojkou mezi ústředím a periferiemi, kdy se tímto způsobem měla dostávat do povědomí (ženské) společnosti práce Ústředního spolku a cesta ženské emancipace. Mělo docházet k inspirování či nasměrování, a tímto způsobem produkovat a posouvat ženské uvědomění i za hranice Prahy a jejích přilehlých oblastí.¹⁸⁶

3.3 Osobnosti spolku a členská základna

Personální skladba spolku je důležitou komponentou pro analýzu spolku, jeho chodu a působení. Na počátku stály u jeho zakládání ženské osobnosti spojené s prvním sjezdem žen československých. Tyto mecenášky, bývalé učitelky, příp. spisovatelky se staly klíčovými osobnostmi zejména v období před první světovou válkou.¹⁸⁷ Zásadní, resp. nejdůležitější osobou spolku zejména v otázce veřejného obrazu byla přirozeně jeho starostka. Za celou dobu fungování ÚSČŽ se postupně prostřídalo v této funkci 10 žen.¹⁸⁸ Nejznámějšími osobnostmi spolku, a zároveň jeho starostkami, byly političky národní demokracie, resp. Národního sjednocení Eliška Purkyňová a Anna Vetterová-Bečvářová. Spolek se stal (na určité období) útočištěm i pro řadu dalších významných ženských osobností (zejména spisovatelek) – ať to byla Teréza Nováková, Popelka Biliánová či Růžena Jesenská, dále se členky spolku staly např. Madla Wanklová, Vlasta Borovičková, Olga Votočková-Lauermannová nebo Věra Babáková. Níže budou krátce představeny nejznámější osobnosti, které s Ústředním spolkem spojily velkou část svého pracovního i osobního života a podepsaly se na jeho fungování.¹⁸⁹ Vybrány pro tuto předkládanou práci byly takové osobnosti, které odpovídaly předem zvoleným

¹⁸⁵ Viz tamtéž, s. 4-5; AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Stanovy Ústředního spolku žen českých*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku žen českých, 1912, s. 7

¹⁸⁶ M. S. Místní odbory. In: *Ženský svět*, 1907, roč. 11, č. 12 z 20. 6. 1907, s. 145

¹⁸⁷ Krátké seznámení s nimi se nachází v této práci v kapitole 2, s. 28-31

¹⁸⁸ Pavlína Klenková z Vlastimilu, Johanna Danešová, Pavla Maternová, Anna Slavíková, Zorka Hovorková, Marie Havelková, Eliška Purkyňová, Anna Vetterová-Bečvářová, Hana Tetauerová, Marie Pavla Dvořáková viz AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen (záznam z rejstříku k příslušné signatuře)

¹⁸⁹ Ve výčtu níže nefiguruje všechny starostky Ústředního spolku, z důvodu nedostatečnosti pramenné základny pro jejich představení, jmenovitě jde o Annu Slavíkovou (v pořadí 4. starostka v letech 1907-1908), Marii Havelkovou (6. starostka v letech 1912-1914), Hanu Tetauerovou (v pořadí 9. starostka v letech 1942-1946) a M. P. Dvořákovou (v pořadí 10. starostka v letech 1946-1950) viz tamtéž

kritériím jako zásadní impakt v rámci spolku (funkce), ale významnější aktivity i mimo Ústřední spolek českých žen, tudíž jejich stopa v dějinách.

3.3.1 Nejvýraznější osobnosti spolku

Pavλίna Klenková z Vlastimilu

Pavλίna Klenková z Vlastimilu byla významnou mecenášskou a filantropkou své doby. Narodila se 10. června 1849 v Sedlečku u Neustupova, jako nejstarší ze 4 sester,¹⁹⁰ do rodiny statkáře Josefa Kominíka.¹⁹¹ Všechny dcery Josefa Kominíka se určitým způsobem angažovaly v agendě filantropie a ženské otázky – zejména Julie Fantová – Kusá,¹⁹² která stála s Pavlínou Klenkovou u vzniku brněnského ženského spolku Vesna a stala se dokonce i jeho starostkou.¹⁹³ Manželem Pavlíny Klenkové z Vlastimilu byl od roku 1869 MUDr. Eduard Klenka, primář brněnské nemocnice.¹⁹⁴ Z manželství vzešlo 5 dětí,¹⁹⁵ do doby manželovy smrti rodina pobývala v Brně. Zde se spolu například zasloužili o vznik první brněnské české školy.¹⁹⁶ Po manželově smrti se roku 1890 přestěhovala na Královské Vinohrady, kde navázala na svou moravskou vlasteneckou a emancipační činnost a pustila se i zde do spolkového a veřejného života. Nestala se činnou pouze v otázkách ženských, byla např. zakládající členkou Společnosti pro spalování mrtvol a součástí jeho výboru.¹⁹⁷ V ženských otázkách se angažovala velmi mecenášsky, stála u zrodu, přispívala a podporovala nejen Ústřední spolek českých žen,

¹⁹⁰ Karolina Klenková z Vlastimilu, Emilie Brocherová, Julie Fantová-Kusá

¹⁹¹ AMP, Sbírká Matrik, Zemský ústav pro choromyslné – Bohnice, kniha zemřelých 1912-1916, sign. CHORB Z1, fol. 1

¹⁹² Julie Fantová – Kusá, roz. Kominíková, narozená 17. 4. 1858 v Sedlečku u Neustupova, zemřela 18. 5. 1908 v Praze viz tamtéž, Římskokatolická farnost u kostela sv. Tomáše Praha – Malá Strana, kniha zemřelých 1896–1937, sign. TO Z6a, fol. 95

¹⁹³ O Julii Fantové-Kusé více např. Julie Fantová-Kusá. In: *Kalendář paní a dívek českých*, 1892, roč. 5, s. [57] - 60; *Památník českých žen: upomínka na národopisnou výstavu československou v Praze roku 1895*. V Praze: nákladem vlastním, 1895, s. 148-149; Julie Fantová-Kusá. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 10 z 20. 5. 1908, s. 137-139

¹⁹⁴ AMP, Sbírká Matrik, Zemský ústav pro choromyslné – Bohnice, kniha zemřelých 1912-1916, sign. CHORB Z1, fol. 1

¹⁹⁵ Marie (zemřela v necelých 2 letech), Antonín, Bedřich, Pavλίna, Viktor viz VAVŘÍNEK, Karel – MAŠEK, Petr – POUZAR, Vladimír. *Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2012*. Praha: Zdeněk Vavřínek ve spolupráci s nakl. Martin, 2010, s. 219

¹⁹⁶ HRUŠKOVÁ, Kamila. Pavλίna Klenková z Vlastimilu. In: *Kalendář paní a dívek českých*, 1901, roč. 14, s. 26

¹⁹⁷ Pavλίna Klenková z Vlastimilů. In: *Věstník Společnosti pro spalování mrtvol*, 1912, roč. 2, č. 2 (6) z března 1912, s. 29

ale i brněnskou Vesnu, Vesnu slezskou, Ústřední Matici Školskou, Národní Jednotu Pošumavskou, Národní Jednotu Severočeskou, Zádruhu, Záštitu atd.¹⁹⁸

Roku 1898 byla zvolena první starostkou Ústředního spolku českých žen, v této funkci pobyla 4 léta, kdy se pro zdraví z této pozice stáhla a později se stala prvním čestným členem spolku.¹⁹⁹ Zemřela 16. ledna 1912 a jelikož patřila mezi propagátorky pohřbu žehem, bylo její tělo spáleno v krematoriu v Žitavě. To, jakou osobností Klenková byla, dokazoval převoz jejích ostatků z domu k hlavnímu nádraží pro cestu do krematoria 21. ledna 1912. Pochodu se zúčastnil např. Karel Kramář, Zdeněk Tobolka, deputace místní národní strany svobodomyšlné na Královských Vinohradech, Karel Stanislav Sokol, zástupkyně ženské organizace národní strany svobodomyšlné, mnoho veřejně aktivních žen i deputace žen z národně sociální strany a mnoho dalších. Zástupkyně Ústředního spolku doprovázely tělo zesnulé až do Žitavy a následně přivezly její ostatky zpět do Čech.²⁰⁰

Johanna Danešová

Johanna Danešová, vlastním jménem Hana Fastrová, se narodila 9. října 1837 v Zadní Třebáni u Berouna. Byla dcerou revolucionáře Petra Fastera – ten mj. stál u zrodu spolku Repeal, Besedy měšťanské, byl aktivním účastníkem revoluce 1848, jelikož byl jedním z organizátorů březnového shromáždění ve Svatováclavských lázních, byl členem deputace k císařovi, místopředsedou Svatováclavského výboru a člen Národního výboru. Johanna měla 7 sourozenců – jednou z nich byla Terezie Anežka, jejímž manželem se stal Václav Bolemír Nebeský.²⁰¹ Danešová byla povoláním učitelkou – učila v Chrudimi a později na českém státním dívčím pedagogiu v Praze.²⁰² Po smrti sestry Barbory (Bety) Danešové se provdala za jejího muže majitele velkostatku a pivovaru Josefa Daneše²⁰³ a započala se starat o jejich 10

¹⁹⁸ MATERNOVÁ, Pavla. Pavlína Klenková z Vlastimilu zemřela 16. ledna 1912. In: *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. 2 z 20. 1. 1912, s. 17

¹⁹⁹ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 6 z 20. 3. 1902, s. 71

²⁰⁰ Převezení tělesných ostatků zesulé pí. Pavlína Klenkové z Vlastimilu. In: *Národní listy*, 1912, roč. 52, č. 19 z 20. 1. 1912, s. 2

²⁰¹ MARTÍNEK, Jiří. FASTER Petr. In: *Biografický slovník českých zemí*. XVI. Sešit, Ep-Fe. Praha: Academia : Historický ústav AV ČR, 2013, s. 84

²⁰² N[OVÁKOVÁ], T[eréza]. JOHANNA DANEŠOVÁ – FASTROVÁ. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 8 z 20.4.1908, s. 113

²⁰³ Josef Daneš byl také činným v oblasti vlastenecké. Patřil mj. mezi zakládající členy sboru pro zbudování Národního divadla, akademického spolku „Jungmann“, byl členem Ústřední Matice Školské a dalších uskupení viz parte Josefa Daneše in: *Národní listy*, 1883, roč. 23, č. 49 z 27. 2. 1883, nestránkováno

dětí v Novém Dvoře u Unhoště. Z manželství vzešel syn Jiří – později profesor geografie na Filozofické fakultě v Praze.²⁰⁴ Johanna Danešová později (až po smrti manžela) odešla společně se synem do Prahy a začala se aktivně prosazovat (nejen) v ženském hnutí.²⁰⁵ Stala se zakládající členkou a později starostkou Ústřední spolku českých žen, dále se angažovala jako starostka Dámského kruhu, působila však také v odborech Národní Jednoty Pošumavské, Severočeské, v sociální komisi města Prahy atd. Její zájem se rozšiřoval i za hranice české vlasti, zajímala se o slovanskou otázku – vycestovala do Černé Hory, zároveň plánovala letní cestu na Slovensko. Zemřela 16. dubna 1908 a pohřbena byla v Hostouni.²⁰⁶

Pavla Maternová

Pavla Maternová byla v pořadí třetí starostkou ÚSČŽ. Narodila se 14. prosince 1858 v Praze. Jejím otcem byl zámečnický Ferdinand Škampa²⁰⁷ a bratr básník Alois Škampa.²⁰⁸ Po absolvování učitelského ústavu nejprve učila rok ve Slaném, poté v Praze.²⁰⁹ Byla zároveň členkou Spolku učitelek. Později se stala redaktorkou, překladatelkou a literární kritičkou.²¹⁰ Překládala z polštiny, ruštiny, francouzštiny i angličtiny – její zájem se však orientoval zejména na polskou produkci.²¹¹ Generačně byla Maternová součástí té skupiny učitelek, která měla

²⁰⁴ Jiří Daneš se narodil roku 23. 8. 1880 v Novém Dvoře, v roce 1902 byl promován doktorem filozofie. Roku 1919 se stal řádným profesorem všeobecné geografie na české filozofické fakultě. Jeho hlavním zájmem byla geomorfologie. V letech 1920 až 1922 byl generálním konzulem ČSR v Austrálii a mezi léty 1925-1926 děkanem přírodovědecké fakulty v Praze. V českém prostředí se angažoval i spolkově např. byl členem správního výboru Společnosti Musea českého či čestným členem Přírodovědeckého klubu v Praze. Tragicky zemřel v USA roku 1928 viz DĚDINA, V. In: *Příloha „Národních listů“* k číslu 104 z 14.4. 1928, s. 9 (*Národní listy*, 1928, roč. 68, č. 104 z 14.4.1928); Archiv Univerzity Karlovy (AUK), fond. Matriky Univerzity Karlovy, inv. č. 2, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity II. (1900–1908), s. 710

²⁰⁵ STRETTIOVÁ, Marie – STRETTI, Mario. *O starých časech a dobrých lidech*. Paté vydání. V Praze: Topičova edice, 1947, s. 207

²⁰⁶ N[OVÁKOVÁ], T[eréza]. JOHANNA DANEŠOVÁ – FASTROVÁ. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 8 z 20.4.1908, s. 113-114

²⁰⁷ AMP, Sbírnka matrik, Kostel sv. Jakuba, Praha I – Staré Město, kniha narozených 1847–1859, sign. JAK N13, fol. 330

²⁰⁸ HECZKOVÁ, Pišící Minervy, s. 183

²⁰⁹ PAVLA MATERNOVÁ. In: *Ženské listy*, 1923, roč. 51, č. 4 z 30. 4. 1923, nestránkováno

²¹⁰ Srov. dh. Pavla Maternová. In: OPELÍK, Jiří (red.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 3, sv. I (M-O). Praha: Academia, 2000., s. 158; POPPROVÁ, Marie. Za ušlechtilou bytostí. In: *Ženské listy*, 1923, roč. 51, č. 7-8 z 31. 8. 1923, s. 108 a HECZKOVÁ, Pišící Minervy, s. 183-184

²¹¹ dh. Pavla Maternová. In: OPELÍK, Jiří (red.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 3, sv. I (M-O). Praha: Academia, 2000, s. 158

velký podíl na formování ženského hnutí v 80. a 90. letech 19. století.²¹² V roce 1883 se vdala, jejím manželem byl učitel a pozdější ředitel školy Václav Materna.²¹³ Měli 4 děti – dcera Helena vystudovala filozofickou fakultu a stala se doktorkou filozofie.²¹⁴ Maternová stála u zrodu Minervy, kde byla nejprve, pro své mateřství, zaměstnána jako správkyň, později, jelikož šlo o soukromý ústav, zde vyučovala vychovatelství. Její činnost se po narození dětí zaměřila na literární činnost, přispívala např. do *Ženského světa* a *Ženského obzoru*. Svou literární tvorbu zaměřila zejména na děti – akcentovala témata jako vztah k rodičům, přírodě i posilování národní orientace. Zároveň tuto svou literární a kritickou činnost vnímala jako výchovnou službu a stavěla se do role mentorky pro dospívající dívky a ženy.²¹⁵ Věnovala se též básnické produkci. Po odchodu Terézy Novákové z Ústředního spolku se stala redaktorkou *Ženského světa*²¹⁶ a roku 1906 se stala tohoto spolku starostkou.²¹⁷ Zemřela v 19. dubna 1923 v Praze a jako první starostka Ústředního spolku i jako její muž Václav byla zpopelněna v pražském krematoriu.²¹⁸

Zorka Hovorková

Zajímavou osobností a starostkou Ústředního spolku českých žen byla Srbka Zorka Hovorková. Hovorková, dívčím jménem Kaličeva, se narodila 17. dubna 1865 v Novém Sadu v Srbsku. Taktéž se stala učitelkou, v místě působení, kterým bylo Moldavsko, se seznámila s českým lékařem Václavem Hovorkou, bratrem mladočeského zemského i říšského poslanec Františka Hovorky.²¹⁹ Roku 1884 se s manželem přestěhovali do Prahy. Její pražská společenská aktivita

²¹² HECZKOVÁ, Pišící Minervy, s. 183

²¹³ AMP, Sbírká matrik, Kostel sv. Petra na Poříčí (fara sv. Petra a sv. Klimenta), Praha II – Nové Město, kniha oddaných 1883-1894, sign. PE O13, fol. 6

²¹⁴ Helena Maternová se narodila 8. 1. 1887, absolvovala Minervu a roku 1917 se stala doktorkou filozofie s hlavní specializací v dějinách českých a všeobecných. Poté se vrátila na Minervu v pozici učitelky viz Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inv. č. 4, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity / Univerzity Karlovy IV. (1917–1921), strana 1531 a parte Václava Materny in: *Národní listy*, 1922, roč. 62, č. 120 z 3.5. 1922, s. 7

²¹⁵ HECZKOVÁ, Pišící Minervy, s. 183

²¹⁶ dh. Pavla Maternová. In: OPELÍK, Jirí (red.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 3, sv. I (M-O). Praha: Academia, 2000., s. 157-158

²¹⁷ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1906, roč. 10, č. 5 z 5. 3. 1906, s. 66

²¹⁸ Zprávy osobní a rodinné. In: *Národní listy*, 1923, roč. 63, č. 107 z 20. 4. 1923, s. 4

²¹⁹ Literární Archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP), fond Zorka Hovorková, bez inv. č., č. přír. 300/39, tisky a výstřižky. *Článek o životě a díle z neidentifikovaného tisku z roku 1939*; parte Terezie Hovorkové in: *Národní listy*, 1902, roč. 42, č. 77 z 19.3. 1902, s. 5

byla zaměřena na oblast jí nejbližší, a to kontakt s Jihoslovany, zejména tedy se studujícími právě na pražské univerzitě. Stála u zrodu ÚSČŽ a roku 1908 se stala, možná překvapivě, jelikož nebyla rodilá Češka, téhož spolku starostkou. Její angažovanost se projevovala zejména v otázce jihoslovenské, proto se podílela například na národopisné výstavě, kde stála za projektem „Srbská žena“. Stala se přispěvatelkou Národních listů. Byla i starostkou Spolku ku podpoře chudých kandidátek učitelství.²²⁰ Zemřela v říjnu 1939 v jugoslávské Glině.²²¹

Eliška Purkyňová

Tato významná sociální pracovnice a politička se narodila jako Alžběta Josefa Čapková 16. listopadu 1868 v Libochovicích do rodiny učitele Josefa Čapka. Byla členkou národní demokracie, členkou Revolučního národního shromáždění a poslankyní v letech 1920–1925 za tutéž stranu. Po stejné období zastávala funkci místopředsedkyně Zemského výkonného výboru Československé národně demokratické strany.²²² Původně se měla stát učitelkou, ale provdala se za Jana Purkyně – vnuka vědce Jana Evangelisty Purkyně – s kterým měla 3 děti – Jana Evangelistu, Miroslava a Olgu.²²³ Jan se pohyboval v okruhu významných lidí, jako byl například básník Antonín Sova či dramatik Jaroslav Hilbert. Prostřednictvím svého otce byl jeho přítelem i Josef Václav Frič.²²⁴ Ten se dokonce stal i jedním ze svědků na Janově svatbě s Eliškou.²²⁵

Svůj život tak místo učitelství zasvětila Purkyňová spolkové práci a zejména ženské a sociální otázce – byla nejen zakladatelkou Domova pro opuštěné ženy, ale i asistentkou živnostenské inspekce na ministerstvu sociální péče.²²⁶ Stala se v pořadí 7. starostkou Ústředního spolku českých žen v pohnutých dobách první světové války, zároveň však vytrvala na tomto postu nejdéle ze všech, když úřadovala celých 18 let. Byla to temperamentní žena s velkým zápalem pro věci, ve kterých se angažovala.²²⁷ To dokazuje nejen délka její funkce starostky ÚSČŽ, ale

²²⁰ Poděkování. In: *Národní listy – odpolední vydání*, k číslu 64 z 5. 3. 1907, nestránkováno (*Národní listy*, 1907, roč. 47, č. 64 z 5.3. 1907)

²²¹ LA PNP, fond Zorka Hovorková, bez inv. č., č. přír. 300/39, tisky a výstřižky. *Článek o životě a díle z neidentifikovaného tisku z roku 1939*

²²² T. Paní Eliška Purkyňová zemřela. In: *Národní listy*, 1933, roč. 73, č. 292 z 24. 10. 1933, s. 3

²²³ UHROVÁ, Eva. *Po stopách šesti žen*. Praha: Mediasys, s.r.o, 2020, s. 80

²²⁴ Tamtéž, s. 81

²²⁵ AMP, fond Purkyňová Eliška (nezpracovaný), k. 1. *Oddací list Jana Purkyně a Alžběty Čapkové*

²²⁶ Tamtéž. *Dopis o jmenování Purkyňové asistentkou živnostenské inspekce*

²²⁷ Srov. POKORNÁ-PURKYŇOVÁ, Růžena. *Život tří generací: vzpomínky na velké Purkyně. Listy a články Karla Purkyně*. V Praze: Výtvarný odbor Umělecké besedy, 1944, s. 278

i skutečnost, že se velmi brzy musela sama postarat o rodinu – o její tři v té době ještě nezletilé děti – po manželově nečekané tragické smrti roku 1910. V roce 1911 se např. stala tajemnicí Českého učení pro vědy politické²²⁸ a roku 1912 úspěšně absolvovala zkoušku ze státního účetnictví po jednoletém navštěvování přednášky státní vědy účetní na české univerzitě v Praze, čímž se jí dostalo možnosti být způsobilou ve státních účetnických a pokladničních službách.²²⁹ Kromě starostenství v ÚSCŽ se navíc angažovala a stala se na určitou dobu místopředsedkyní dalšího spolku s ambicemi o střešovou činnost – Svaz ženských spolků českých.²³⁰

Svou politickou kariéru spojila se stranou národně demokratickou, resp. mladočeskou. Ve straně se angažovala již v období před první světovou válkou, důkazem toho je mj. její vystoupení na Sjezdu svobodomyšlných žen v roce 1914.²³¹ Jak již bylo zmíněno, v letech 1920-1925 se stala poslankyní za národně demokratickou stranu. Její cesta k druhému poslaneckému mandátu v dalším volebním období však skončila nechvalně. Důvodem pro roztržku byl její boj o mandát, kdy byla i přes odsouhlasení zemským i župním výkonným výborem odsunuta po rozhodnutí ústředí z 3. místa kandidátní listiny, přičemž jí měl být mandát podle okolností zajištěn alespoň ve druhém skrutiniu, do kterého strana navrhovala kandidáty dle svého uvážení, nikoli podle pořadí na kandidátní listině. Purkyňová se však v prvním skrutiniu do poslanecké sněmovny nedostala, ve druhém skrutiniu byla dána, i přes domluvu s předsedou strany Kramářem, přednost jiným (mužským) kandidátům. Purkyňová tuto skutečnost nesla velmi těžce, nazvala to podlostí jak od celé strany, tak právě i od Karla Kramáře a přiznávala velké zklamání, které bylo umocněné tím, že se za ni ve straně nikdo nepostavil.²³² Na národní demokracii pak zanevřela.²³³ Svou aktivitu ve 20. letech 20. století významně přesměřovala na starost o chod Útulných domovů pro osamělé ženy – podniku vycházejícího z iniciativy Ústředního spolku českých žen.²³⁴ Zemřela 22. října 1933 v Praze.²³⁵

Anna Vetterová-Bečvářová

²²⁸ UHROVÁ, Po stopách šesti žen, s. 91

²²⁹ AMP, fond Purkyňová Eliška, k.1. *Potvrzení vykonání zkoušky ze státního účetnictví*

²³⁰ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0523, k. 857, 1911-1919, Svaz českých spolků ženských (záznam z rejstříku k příslušné signatuře)

²³¹ Sjezd svobodomyšlných žen. In: *Česká revue*, 1914, roč. 1913-1914, č. 9 z června 1914, s. 567

²³² Srov. AMP, fond Purkyňová Eliška, k. 1. *Dopis Elišky Purkyňové dceři Olze z 28. prosince. 1925* a UHROVÁ, Po stopách šesti žen, s. 105

²³³ UHROVÁ, Po stopách šesti žen, s. 106

²³⁴ O Domovech více tamtéž, s. 106-108, 110-111

²³⁵ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Parte Elišky Purkyňové*

Anna Vetterová-Bečvářová se narodila 10. prosince 1884 v Humpolci, její otec byl advokát, mladočeský poslanec říšské rady²³⁶ a pozdější starosta Humpolce Filip Bečvář. Byla absolventkou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v oboru dějepis a zeměpis a do vzniku republiky vykonávala profesi učitelky. Vyučovala např. na dívčím lyceu v Chrudimi a dalších pražských středních školách. Po vzniku republiky se začala angažovat ve veřejném prostoru a politice. Stala se šéfredaktorkou ženského týdeníku *Nová Síla* a od roku 1921 přispívala do *Národních listů*. Byla členkou Československé národně demokratické strany, v rámci níž působila např. jako místopředsedkyně místní ženské komise či místopředsedkyně českého zemského výboru.²³⁷ V roce 1923 a 1927 kandidovala za tuto stranu v pražských obecních volbách.²³⁸

V letech 1929-1939 zasedala v parlamentu, v prvním období jako poslankyně, od roku 1935 jako senátorka (již za Národní sjednocení). V senátu působila až do jeho zrušení v roce 1939. Mimo politickou činnost byla 8. starostkou Ústředního spolku českých žen, působila též v ústředním zastupitelstvu hl. města Prahy²³⁹ a byla členkou Ženské národní rady.²⁴⁰ Svou politickou iniciativu soustředila zejména na sociální otázku.²⁴¹ Jejím manžel se stal prof. PhDr. Quido Vetter.²⁴² Vetter absolvoval studium České techniky (odbor stavby strojů) a později se též stal doktorem filozofie v oboru matematiky a meteorologie.²⁴³ Zemřela v Praze 25. března roku 1968.²⁴⁴

²³⁶ Úmrtí. In: *Lidové noviny – Večerní*, 1908, roč. 16, č. 270 z 2. 10. 1908, s. 3

²³⁷ MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice: Pro Univerzitu Hradec Králové vydal Bohumír Němec – Veduta, 2007, s. 117-118; HOLUB, Pavel – ŠKRABÁNEK, Zdeněk (eds.). *Kamarýtova kronika: kronika Jana Kamarýta a jeho pokračovatelů (1848-1915)*. Humpolec: vlastním nákladem, 2014, s. 45

²³⁸ Kandidátní listina Československé národní demokracie (předseda dr. Karel Kramář) pro volbu do ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy 16. září 1923. In: *Národní listy*, 1923, roč. 63, č. 241 z 2. 9. 1923, s. 2; Schůze žen na Slovanském ostrově. In: *Národní listy*, 1927, roč. 67, č. 283 z 14. 10. 1927, s. 3

²³⁹ MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 118; HOLUB – ŠKRABÁNEK (eds.), *Kamarýtova kronika*, s. 45

²⁴⁰ Viz Jednatelská zpráva ŽNR pro VIII. řádnou valnou schůzi za správní rok 1930. In: *Ženská rada*, 1931, roč. 7, č. 3, s. 52

²⁴¹ ONDŘEJOVÁ, Petra. *Ženy v Československém parlamentu 1918-1938*. Diplomová práce, vedoucí Fasora, Lukáš. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, 2006, s. 110

²⁴² MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 118

²⁴³ AUK, fond Matriky Univerzity Karlovy, inv. č. 3, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity III. (1908–1916), s. 1264

²⁴⁴ HOLUB – ŠKRABÁNEK (eds.), *Kamarýtova kronika*, s. 45

Teréza Nováková

Teréza Nováková, rodným jménem Lanhausová, byla česká spisovatelka. Narodila se 31. července 1853 v Praze. Její otec byl úředník pražské České spořitelny a její matka pocházela z rodiny jihlavských Němců. Manželem se jí stal učitel – klasický filolog a češtinář – dr. Josef Novák, s kterým měli 5 dětí – nejdelší život byl však dopřán pouze synovi Arnému.²⁴⁵ V dětství prošla dívčím vzdělávacím ústavem Františky Svatavy Amerlingové, navštěvovala krátce Sokol a později též Americký klub dam. Z důvodu manželovy práce na c. k. gymnáziu v Litomyšli strávila 19 let právě v tomto regionu,²⁴⁶ který se citelně propsal i do její literární tvorby.²⁴⁷

Svou činnost propůjčila nejen peru a papíru, ale i spolkovému životu, zejména tomu ženskému. V roce 1885 stála u zrodu Spolku paní a dívek v Litomyšli a o rok později se stala jeho starostkou, v této funkci setrvala až do odchodu do Prahy r. 1895. Nováková se ve funkci vyznačovala zejména angažovaností v přednáškové činnosti,²⁴⁸ která ji také zaměstnávala později v Ústředním spolku. Její činnost byla velmi spjata právě s Ústředním spolkem českých žen, neboť nejen stála u jeho vzniku, v jeho prvních výkonných orgánech, navíc redigovala též po 11 let *Ženský svět*, který se v roce 1900 stal tiskovým orgánem ÚSČŽ.²⁴⁹ Její angažovanost v ženské otázce však přesahovala okruh Ústředního spolku, byla činnou v aktivitách Ženského klubu českého i ve Výboru pro volební právo žen.²⁵⁰ Svou tvorbou se realizovala v národopisné a etnografické oblasti a taktéž své práce z tohoto odvětví publikovala. Realizovala se i v Jubilejní zemské i Národopisné výstavě.²⁵¹ Nováková se velmi aktivně angažovala ve

²⁴⁵ Arné Novák byl literární historik a kritik. Narodil se 2. 3. 1880 v Litomyšli. V roce 1902 byl promován na doktora filozofie, hlavní rigorózní zkoušku složil z germánské filologie a dějin moderní literatury viz AUK, fond Matriky Univerzity Karlovy, inv. č. 2, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity II. (1900–1908), s. 717

²⁴⁶ MATERNOVÁ, Pavla. Teréza Nováková. In: *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. 20 z 20. 11. 1912, s. 278-280; k Terézinu dětství, dospívání a seznámení s manželem více ŠTĚPÁNOVÁ, Teréza Nováková, s. 7-33

²⁴⁷ Srov. JANDÁČKOVÁ, Tereza. *Obrazy Litomyšlska v tvorbě Terézy Novákové*. Bakalářská práce, vedoucí Jakubiček Daniel. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury, 2012; CHALOUPKA, Otakar. *Teréza Nováková a východní Čechy*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1963.

²⁴⁸ MATERNOVÁ, Pavla. Teréza Nováková. In: *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. 20 z 20. 11. 1912, s. 279

²⁴⁹ O Ženském světě a Teréze Novákové více např. MARSOVÁ, Dominika. *Vznik a vývoj Ženského světa (1896-1930)*. Diplomová práce, vedoucí Večeřa, Pavel. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2015, s. 49-61, 77-84

²⁵⁰ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 95, 102

²⁵¹ HECZKOVÁ, Pišící Minervy, s. 167-168

feministické problematice, ke které i publikovala – nejznámější je její dílo z roku 1912 *Ze ženského hnutí*. Nováková byla v otázce feminismu mnohem pokročilejší než její vzor a rádkyně Karolina Světlá, stále však ženskou otázku stavěla do souvislosti s otázkou národní.²⁵² Přesto: „...se postupně Nováková stávala feministicky radikálnější, byla otevřenější v sociální kritice, ostřejší v antiklerikalismu a důraznější v požadavcích, které dostávaly i podobu politickou, ať šlo o volební právo, celibát nebo boj za vyšší mzdy žen. Politické, vzdělávací a etické články patří k tomu nejotevřenějšímu a nejkritičtějšímu, co bylo v českém ženském hnutí napsáno.“²⁵³ V Ústředním spolku se Teréza Nováková angažovala nejprve velmi aktivně, měla na starost odbor vzdělávací a redigovala *Ženský svět*. S postupem času se však necítila ve spolku dobře, jelikož se od Ústředního spolku (ideově a osobním přesvědčením) vzdalovala (Ústřední spolek od ní). Svou činnost pro spolek nadobro ukončila s rokem 1907.²⁵⁴ Zemřela 13. listopadu 1912.²⁵⁵

Popelka Biliánová

Maria Popelková alias Popelka Bilánová byla českou spisovatelkou, dramatičkou a publicistkou. Narodila se roku 27. ledna 1862 v Králově Dvoře do rodiny kupce.²⁵⁶ Původně působila jako vychovatelka.²⁵⁷ Svou literární činností se kromě klasické prózy a poezie zaměřovala na dětskou dramaturgii, mytologii, folklor a historii. Byla i velkou filantropkou, své dobročinné aktivity vyvíjela např. v pohraničí,²⁵⁸ zároveň stála u zrodu spolku Záchrana, sdružení pro mládež.²⁵⁹ V Ústředním spolku patřila mezi ty, které se angažovaly v sociální a lidumilné otázce, dále vedla dívčí odbor a pořádala v prostředí ÚSČŽ besídky pro dívky všech stavů.²⁶⁰ Byla také jednatelkou Ústřední Matice Školské a patřila mezi zakladatelky dívčího skautingu

²⁵² Tamtéž, 169-170; Nováková vycházela z Johna Stuarta Milla viz tamtéž

²⁵³ Tamtéž, s. 170

²⁵⁴ Viz MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 94; HECZKOVÁ, Pišící Minervy, s. 172

²⁵⁵ ŠTĚPÁNOVÁ, Teréza Nováková, s. 179

²⁵⁶ mch. Popelka Biliánová. In: FORST, Vladimír (red.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 1 (A-G). Praha: Academia, 1985, s. 233

²⁵⁷ čt. Zemřela spisovatelka Popelka Biliánová. In: *Lidové noviny*, 1941, roč. 4/49, č. 57/123 z 8. 3. 1941, s. 2

²⁵⁸ jr. Spisovatelka Popelka Biliánová zemřela. In: *Národní listy*, 1941, roč. 81, č. 67 z 8. 3. 1941, s. 4

²⁵⁹ DÖRFLOVÁ, Yvetta. Ty děti mně největší starost dělají...In: *Literární archiv*. Praha: Památník národního písemnictví, 2010, roč. 42, s. 303

²⁶⁰ Viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1914, roč. 18, č. 5 z 5.6. 1914, s. 129; CHAROUZDOVÁ, Eva. *Osobnost Popelky Biliánové a její publicistická činnost*. Bakalářská práce, vedoucí Köpplová, Barbara. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií, 2009, s.29

v Čechách – založila dokonce svou družinu. Populární byly též její vycházky do staré Prahy, které podnikala právě se svou družinou.²⁶¹ Její zájem o mytologii a historii ji přivedl ke sběru starých pražských pověstí a jejich vydání.²⁶²

Nejznámější jsou její romány *Do panského stavu*, který byl roku 1925 dokonce zfilmován, a *Pod selský krov*.²⁶³ V roce 1892 se provdala za budoucího inspektora potravní daně Arnošta Biliána. Z manželství vzešly 3 děti – Zlatko, Květuše a Zora.²⁶⁴ Publikovala kromě ženského tisku mj. v *Národních listech*, *Hlasu národa*, otisky jejích prací probíhaly i v *Národní politice*.²⁶⁵ Zemřela 7. března 1941 v Praze.²⁶⁶

3.3.2 Exkurz do členské základny

Výše uvedený výčet důležitých, známých a zejména aktivních osobností Ústředního spolku představuje důležitý segment pro zkoumání spolkového podhoubí. Je možné si všimnout, že mezi důležité osobnosti spolku se řadila většina žen, která se nejvýrazněji angažovala již v období před vznikem republiky. Pro práci v rámci analýzy spolku tato skutečnost může vést k hypotéze o nejvýraznějším veřejném spolkovém angažmá právě během výše zmíněného období.²⁶⁷ S výjimkou dvou političek se ani pro jednu z výše uvedených žen nestala politika zásadním tématem, které by s ženskou otázkou automaticky spojovaly. Nováková se angažovala v otázce volebního práva žen, rozhodně se však nedá považovat za typickou hlasatelkou politických aktivit českých žen – tento typ žen byl běžný v pozdější době. Výše zmíněné ženy se angažovaly spolkově a prostřednictvím spolkového života vykonávaly své přesvědčení a veřejnou aktivitu – u některých nebyla politická aktivita z důvodu dobových poměrů vůbec možná, jiné (např. Purkyňová) vykonávaly svou spolkovou činnost i přes politické možnosti a prostřednictvím této činnosti uplatňovaly své ideje a přesvědčení (např. Útulné domovy pro osamělé ženy). Důležitým bodem je i otázka národa a národní tematika, příp. vlastenectví, která byla všem výše zmíněným ženám blízká. Dále se velké většiny zmíněných žen týkal zájem o sociální problematiku a aktivní přístup v této oblasti.

²⁶¹ Spisovatelka Popelka Biliánová zemřela. In: *Národní listy*, 1941, roč. 81, č. 67 z 8. 3. 1941, s. 4

²⁶² Viz BILIÁNOVÁ, Popelka – CHALUPA, Karel. *Z tajů pražských pověstí*. V Praze: nákladem Pavla Körbra, 1904

²⁶³ CHAROUZDOVÁ, Osobnost Popelky Biliánové a její publicistická činnost, s. 81-82, 84

²⁶⁴ Tamtéž, s. 20-21

²⁶⁵ Tamtéž, s. 48-55

²⁶⁶ jr. Spisovatelka Popelka Biliánová zemřela, In: *Národní listy*, 1941, roč. 81, č. 67 z 8. 3. 1941, s. 4

²⁶⁷ Tato problematika bude rozpracována v dalších kapitolách

Pro hlubší analýzu spolku a jeho členské základny je důležitá skutečnost, že i přes proklamovanou apolitičnost Ústředního spolku i v období prvorepublikovém,²⁶⁸ byl spolek provázaný, zejména rodinnými vazbami, avšak u některých přímo osobní cestou, s mladočeskou, resp. národně demokratickou stranou (později Národním sjednocením).²⁶⁹ Nejen že 2 z 10 starostek Ústředního spolku byly političkami a poslankyněmi za danou stranu, propojení mladočeské strany, resp. strany národně demokratické prostřednictvím rodin některých výše zmiňovaných významných členek, i dalších funkcionářek a řadových členek spolku, bylo jevem ne neobvyklým. Spojování spolku s mladočeskou stranou se objevovalo již v souvislosti s prvním sjezdem žen československých, ve kterém se mladočeská strana angažovala posláním telegramu a sociálně demokratický tisk považoval ženy prvního sjezdu za provázané s mladočeskou stranou.²⁷⁰

Ku příkladu švagr starostky Zorky Hovorkové byl mladočeský poslanec František Hovorka,²⁷¹ manžel 5. starostky Marie Havelkové Jan Havelka byl též členem této strany,²⁷² pozdější členka výboru spolku Emma Višková byla manželkou starosty Vinohrad a také mladočeského poslance Josefa Víška.²⁷³ K příznivkyním národní demokracie patřila i řečnice prvního sjezdu, členka výboru Ústředního spolku a starostka Spolku paní a dívek v Mladé Boleslavi Barbora Hoblová.²⁷⁴ Souvislost s mladočeskou stranou provázela i další členku výboru Marii Čihařovou²⁷⁵ také toho času jednatelku Doubravku Hlaváčovou – Grégrovou, která byla dcerou

²⁶⁸ ROSENBERGOVÁ, Věra. Ústřední spolek českých žen. In: *Národní listy*, 1934, roč. 74, č. 76 z 18. 3. 1934, s. 13

²⁶⁹ Krátká zmínka o této problematice také zde: UHROVÁ, Po stopách šesti žen, s. 89-90

²⁷⁰ HODEK, M. Kongres bružoáckých kleveten v Praze a řádění jich jedovatých jazýčků, proti kosmo-politickým proudům. In: *Dělnické listy*, 1897, roč. 4, č. 34 z 3. 7. 1897, s. 2

²⁷¹ Viz zde výše: kapitola 3, s. 53

²⁷² Jan Havelka. In: *Národní listy*, 1926, roč. 66, č. 301 z 3. 11. 1926, s. 2

²⁷³ Viz parte Josefa Víška in: *Národní listy*, 1911, roč. 51, č. 233 z 24. 8. 1911, s. 7

²⁷⁴ Úmrtí B. Hoblové. In: *Národní listy – večerní vydání*, 1923, roč. 63, č. 226 z 18.8. 1923, s. 2; byla mj. zvolenou mladoboleslavskou zastupitelkou za národní demokracii viz PILÍKOVÁ, Klára. *Barbora Hoblová a Mladoboleslavsko*. Diplomová práce, vedoucí Štěpánová, Irena. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, 2007, s. 19

²⁷⁵ Marie Čihařová byla mj. matkou Jaromíra Čihaře, pracovníka prezidentské kanceláře. Její muž, Bartoloměj Čihař se pro volby do zemského sněmu stal kandidátem mladočeské strany v táborském kraji viz ČIHAŘ, Jaromír. *Ve službách našich prvních prezidentů: a jiné vzpomínky*. Praha: Vladimír Kvasnička, nakladatelství Vodnář, 2023, s. 8

Julia Grégra.²⁷⁶ Krátkodobou členkou byla i Karla Rašínová – choť Aloise Rašína.²⁷⁷ Osobností, která se angažovala v politice za národně demokratickou stranu a byla zároveň tzv. činnou členkou Ústředního spolku byla mimo Purkyňovou a Vetterovou-Bečvářovou např. výtvarná umělkyně Valerie Hachla-Myslivočková,²⁷⁸ Olga Stránská-Absolonová,²⁷⁹ přispívajícím (činným) členem ÚSCŽ byla dokonce i Božena Viková-Kunětická.²⁸⁰

Další propojení národní demokracie a Ústředního spolku českých žen po vzniku republiky dokazuje zaplacení členského příspěvku ženského odboru národní demokracie v Hradci Králové, ženské komise národní demokracie v Klatovech, lounské národní demokracie i ženské jednoty národní demokracie na pražských Vinohradech a dalších národně demokratických ženských uskupení.²⁸¹ V rámci knihy členských příspěvků z let 1919-1933 byly tyto odnože Československé strany národně demokratické jedinými přispívajícími členy Ústředního spolku z československých politických stran, jejich odborů a jednot. Blízkost spolku k národní demokracii, resp. mladočeské straně však nemusela znamenat vzájemné propojení v doslovném významu, spíše se na tuto skutečnost dá nahlížet otázkou hodnotové orientace, potažmo ideovým zakotvením zejména vůdčích osobností spolku, avšak nejen nich – tato skutečnost mohla hrát roli ve směřování a orientaci spolku.²⁸²

Sprízněnost, avšak ne propojenost podporuje i skutečnost, že se členem Ústředního spolku nestávaly pouze ženy, které měly jakýmkoli způsobem blízko k národní demokracii, členkou měla být i politička lidové strany JUDr. Helena Koželuhová (která se však v exilu přihlásila do

²⁷⁶ Viz parte Julia Grégra in: *Národní listy*, 1896, roč. 36, č. 274 z 5. 10. 1896, s. 8

²⁷⁷ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919 (členové přispívající (činní) pod písmenem R)

²⁷⁸ Kandidovala do zastupitelstva hl. města Prahy v roce 1923 viz Kandidátní listina Československé národní demokracie (předseda dr. Karel Kramář) pro volbu do ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy 16. září 1923. In: *Národní listy*, 1923, roč. 63, č. 241 z 2. 9. 1923, s. 2; AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919 (členové podporující (přispívající) pod písmenem S)

²⁷⁹ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919 (členové podporující (přispívající) pod písmenem S)

²⁸⁰ Tamtéž, (členové přispívající (činní) pod písmenem K)

²⁸¹ Tamtéž, Účetní kniha příspěvků 1919-1933, s. 130-131; tamtéž, Členská kniha 1922-1932 (Spolky)

²⁸² Přestože se tato skutečnost nedá doložit, nesmí se tak vyloučit možnost, že by některá z pro nás anonymních členek Ústředního spolku nemohla být součástí levicového ideového spektra. Výše zmíněný výčet však jasně dokazuje ideové směřování spolku, již v roce 1912 se v periodiku *Ženský svět* Ústřední spolek explicitně přihlásil ke své roli organizačního střediska měšťanských žen, tedy žen v domácnosti a matek z národně uvědomělých rodin viz BABÁKOVÁ, V. M. Dr. Svaz českých spolků ženských. In: *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. 1 z 5. 1. 1912, s. 1

řad národní demokracie),²⁸³ nebo členka agrární strany, Československého odboru pro zájmy venkovských žen (při agrární straně) a spisovatelka Anna Beranová – Chejnická, která byla dokonce jednatelkou Ústředního spolku.²⁸⁴ Vztah těchto tří českých (československých) politických stran je však možnost v rámci jejich zařazení mezi občanské strany vnímat jako sobě mnohem bližší než v případě jejich blízkosti se stranami explicitně levicově orientovanými.²⁸⁵ Blízký vztah k mladočeskému prostředí dále dokumentuje i skutečnost, že se *Ženský svět*, jakožto tiskový orgán ÚŠČŽ, v roce 1914 stal periodikem spřízněný s mladočeskou stranou - předsedkyní Vydavatelského družstva *Ženského světa* se stala s mladočeskou stranou spřízněná Miloslava Síssová a vydávat list začala Pražská akciová tiskárna.²⁸⁶ Toto vykresluje, že vazby na mladočeské prostředí v Ústředním spolku musely být.

Národní demokracie (potažmo mladočeská strana) a otázka žen je poměrně komplexní problematika. Čelní (ženské) tváře národně demokratické strany se explicitně nehlásily k termínu „feminismus“,²⁸⁷ nicméně otázka rovnoprávnosti žen byla pro ně důležitou tématikou, kterou ve svém politickém programu obhajovaly.²⁸⁸ Feminismus byl pro národní demokratky problematický v otázce opuštění zásadní role ženy jako matky a překračování národních hranic.²⁸⁹ U mladočeské strany je takováto analýza ztížená, jelikož politická participace žen v období monarchie měla svá velká úskalí, nebyla prioritou a ojedinělá ženská politická (spíše

²⁸³ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Zpráva o vyloučení JUDr. Heleny Koželuhové*; NEKOLA, Martin (ed.). *Rudolf Kopecký: vzpomínky starého novináře. "Proti Benešovi, nacistům a komunistům"*. Beroun: Machart, 2018, s. 470

²⁸⁴ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Účetní kniha příspěvků 1919-1933, s. 153; Anna Beranová-Chejnická. In: *Ženská rada*, 1928, roč. 4, č. 5, s. 77; BUREŠOVÁ, Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století, s. 280

²⁸⁵ K otázce české politické pravice a případného rozlišování stran ve spektru pravice-levice více ČECHUROVÁ, Jana. *Česká politická pravice: mezi převratem a krizí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 5-6

²⁸⁶ Více viz MARSOVÁ, Vznik a vývoj Ženského světa (1896-1930), s. 113-116

²⁸⁷ Když psala Anna Vetterová-Bečvářová o zvolení Boženy Vikové-Kunětické roku 1912 postavila do kontrastu uvědomělost této české ženy, která těžila z dobrovolné spolupráce českých mužů, a „vzdorný feminismus“ viz *Desetiletí Československé národní demokracie: publikace k pražskému sjezdu strany 13. a 14. dubna 1929*. Praha: Tiskový odbor čl. národní demokracie v Praze, 1929, s. 56

²⁸⁸ HARNA, Josef (ed.). *Politické programy československé národní demokracie a Národního sjednocení 1918-1938*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2017, s. 92

²⁸⁹ ŠÍPOŠ, Dominik. Žena v ideologii československé meziválečné politické pravice: komparativní analýza ČsND a NOF. Online. In: KUNCOVÁ, Helena – HRIC, Pavol (eds.). *Myslenie a spoločnosť v priebehu dejín. Stretnutie mladých historikov XIV*. Košice: ŠafárikPress – UPJŠ v Košiciach, 2025, s. 35. Dostupné z: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2025/ff/myslenie-a-spolocnost-v-priebehu-dejin.pdf> [cit. 2025-05-25]

stranická) aktivita se rozběhla ve větší míře až těsně před první světovou válkou, i tak byl přístup stran k otázce volebního práva žen víceméně nejednoznačný.²⁹⁰ Pravdou je, že se Národní strana svobodomyslná v programu z roku 1907 a 1912 k ženské otázce explicitně nevyjádřila,²⁹¹ oproti jiným politickým uskupením, které problematiku rovnosti pohlaví do svých programů a prohlášení již delší dobu zařazovaly.²⁹²

Mladočeská strana se vyprofilovala jako měšťanská strana (pro střední a vyšší městské skupiny obyvatel) a zastupitelka českých podnikatelských vrstev.²⁹³ Po reorganizaci strany v reakci na proměnu politických skutečností s reformou volebního práva roku 1907 vznikl kromě organizačního, politického, finančního či právního i odbor ženský.²⁹⁴ Mladočeši vnímali svou stranu jako svobodomyslnou a demokratickou, která se vyznačuje důrazem na otázky národní a státoprávní.²⁹⁵ V otázce ženských práv a ženské otázky se strana proslavila volbou Boženy Vikové-Kunětické do českého zemského sněmu.²⁹⁶

Mezi političky mladočeské strany, které se veřejně angažovaly již před první světovou válkou patřila např. právě Eliška Purkyňová, Olga Stránská-Absolonová, Božena Viková-Kunětická a Miloslava Sísová.²⁹⁷ Na prvním sjezdu svobodomyslných žen se výše zmíněné ženy vymezily vůči Výboru pro volební právo žen, akcentovaly téma národa jako prvotního zájmu ženy a její

²⁹⁰ MUSILOVÁ, Z ženského pohledu, s. 25

²⁹¹ CIBULKA, Pavel (ed.). *Politické programy českých národních stran 1891-1914*. Praha: Historický ústav, 2023, s. 321-327, 391-395

²⁹² Týkalo se to např. sociální demokracie, národně sociální strany a českých pokrokových stran viz PROKŠ, Petr (ed.). *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999, s. 29; HARNA, Josef (ed.). *Politické programy českého národního socialismu 1897-1948*. Praha: Historický ústav, 1998, s.37; HARNA, Josef – KUČERA, Martin (eds.). *Politické programy českých "pokrokových" stran 1896-1920*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2010, s. 98, 164

²⁹³ MALÍŘ, Jiří. Národní strana svobodomyslná v Čechách a Lidová strana (pokroková) na Moravě. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kolektiv. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. 1. díl: Období 1861-1938*. Brno: Doplněk, 2005, s. 146; ČECHUROVÁ, Česká politická pravice, s. 10

²⁹⁴ MALÍŘ, Národní strana svobodomyslná v Čechách, s. 153

²⁹⁵ Tamtéž, s. 145

²⁹⁶ O této události více např. VELEK, Luboš. První v Rakousku! Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a volebního chování v českých zemích v 20. století. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.-24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. Praha: Scriptorium, 2007, s. s. 259–319

²⁹⁷ Sjezd svobodomyslných žen. In: *Česká revue*, 1914, roč. 1913-1914, č. 9 z června 1914, s. 565-567

práce po boku českých mužů. Tak jak bylo Purkyňové nejbližší, i zde přednesla projev na téma sociální péče. V jejím projevu např. zazněl požadavek na zákonnou ochranu a pojištění matek a kojenců. Jako další prioritu uvedla ochranu mládeže, zapojení žen obecní samosprávou do otázky chudinství, sociální péče, bytového dozoru, protialkoholních činností. Purkyňová považovala sociální péči za povinnou komponentu programu strany.²⁹⁸

Ženskou osobností národní demokracie v prvorepublikovém období byla však jednoznačně Božena Viková-Kunětická. Její ideová představa ženské otázky formovala národně demokratické názory na tuto problematiku – žena byla vnímána zejména jako matka či vychovatelka v kombinaci s adorací samotného ženství, které stálo v otázce společenské důležitosti na samotném vrcholku. V programu národní demokracie byla rodina, s tím spojená otázka mateřství, považována za základní jednotkou státu,²⁹⁹ na kterou se nahlíželo optikou budoucnosti národa.³⁰⁰

Když informace o otázce vývoje ženské emancipace, politické a společenské stratifikaci spojíme do souvislosti s Ústředním spolkem, který se ke konci 19.století sám postavil do role ústřední síly ženské emancipace, přesto samotné ustavování, resp. první sjezd žen československých provázelo odmítnutí ze stran socialistek, potažmo dělnického ženského hnutí, už zde to otevírá prostor pro zamyšlení nad univerzálností řešení ženské otázky, a tudíž propojení možnosti jakéhosi jednotného přístupu k emancipaci žen v kontrastu se stále větší stratifikací společnosti. I samotný Ústřední spolek spíše vycházel z tradic občanského ženského hnutí a svou vedoucí personální skladbu čerpal z měšťanského prostředí, i přes proklamovanou otevřenost vůči ženám všech stavů. Stratifikace společenského, potažmo politického prostředí však již tady dokazovala, že i v ženské otázce (která byla navázána na „mužský svět“ a zejména tedy v občanském hnutí na národní otázku) hrála zásadní roli a že právě univerzálnost nebo otázka jakéhosi jednotného řešení ženské otázky není cestou, která by mohla fungovat. Řešení ženské otázky tak bylo ve sledované době spíše podmíněno, a je to přirozené, sociálním kontextem, ideovou orientací, resp. politickou orientací a hodnotami. Toto však Ústřední spolek ve svých počátcích nereflektoval, s ohledem na věk svých starostek a významných členek, jejich generační i společenské zařazení ani nemohl.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 567

²⁹⁹ HARNA, Politické programy Československé národní demokracie a Národního sjednocení 1918-1938, s. 106

³⁰⁰ ŠÍPOŠ, Žena v ideologii československé meziválečné politické pravice, s. 30-31, 34

Příkladem je např. osobnost Františky Plamínkové, která se na samotném počátku 20.století v ÚSČŽ angažovala,³⁰¹ její jméno si však s tímto spolkem vůbec nespojujeme. Na jednu stranu to může dokazovat, že se tato organizace, která byla pro ženské emancipační prostředí novým prostorem, resp. příležitostí, mohla stát pro svou novotu, proklamovanou centrálností a určitou šíří na určitou dobu útočištěm a startovacím polem pro ženy, které se v ženské otázce chtěly angažovat. Plamínková se však velmi záhy zásadním způsobem organizovala v jiných uskupeních – Ženský klub český a Výbor pro volební právo žen. A taktéž s jinou ideou ohledně práce ve prospěch ženské otázky, příkladem může být i její spor s Eliškou Purkyňovou ohledně druhého sjezdu žen československých.³⁰² Další osobností, která může dokazovat určité napětí, které se k Ústřednímu spolku váže je Karla Máchová, která se angažovala v Ženském klubu českém, který byl jakýmsi speciálním odborem Ústředního spolku, v ÚSČŽ se však neangažovala vůbec. K osobním animozitám však docházelo i v samotném Ústředním spolku českých žen, i když by se mohlo zdát, že by si tyto ženy mohly být ideově poměrně blízké, toto však nemuselo být pravidlem – např. Teréza Nováková a Kamila Hrušková,³⁰³ Božena Viková-Kunětická a Eliška Purkyňová,³⁰⁴ o problémech v Ústředním spolku psala i jistá Marie Anně Vetterové-Bečvářové,³⁰⁵ na problémy upozorňovala i spisovatelka Marie Vávrová-Presiová.³⁰⁶

Pro hlubokou analýzu členstva v celém jeho období není prostor ani možnost z hlediska neúplnosti pramenů a velké šíře členek a jejich převážné anonymity. Otázkou samozřejmě také

³⁰¹ Viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1903, roč. 7, č. 6 z 20. 3. 1903, s. 72; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 7 z 5. 4. 1904, s. 89

³⁰² Viz PLAMÍNKOVÁ, Františka. II. sjezd žen československých. In: *Ženský obzor*, 1908, roč. 7, č. 6, s. 93-94; PLAMÍNKOVÁ, Františka. II. sjezd žen československých svolaný Ústředním spolkem českých žen 4.-9. července 1908. In: *Ženský obzor*, 1908, roč. 7, č. 9, s. [137]-141; Z PURKYŇŮ, Eliška. Druhý sjezd žen československých. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 17 z 5. 10. 1908, s. 224-226

³⁰³ Teréza Nováková si stěžovala na svému synovi Arnému na situaci ve spolku mj. v souvislosti s (vysokými) honoráři (za *Ženský svět*). Nováková v dopise jmenovala právě Hruškovou, která podle ní byla strůjkyní odporu vůči těmto částkám a dle spisovatelky zatáhla do tohoto boje na svou stranu i např. starostku spolku viz LA PNP, fond Arne Novák, inv. č. 4059-4137, č. přír. 6/91, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Terézy Novákové z 10. ledna 1901, 17. ledna 1901, 31. ledna 1901 a 20. února 1901*

³⁰⁴ Purkyňová ve svém dopise dceři přiznávala, že Kunětická (a další) spřádaly proti ní intriky ohledně kandidatury do parlamentu v roce 1925 a později se za ni žádá z žen nepostavila (z důvodu jejich strachu před Kunětickou) viz AMP, fond Purkyňová Eliška, k. 1. *Dopis Elišky Purkyňové dceři Olze z 28. prosince 1925*

³⁰⁵ Archiv Národního muzea (ANM), fond Anna Vetterová (nezpracovaný), k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Dopis jisté Marie z 19. února 1936, 24. března 1936 a 7. dubna 1936.*

³⁰⁶ Tamtéž. *Dopis Marie Vávrové-Preisové z 18. února 1936*

je, do jaké míry se zejména manželky mužů z vážených profesí, ke kterým je možnost nalézt nosné informace o jejich životě, opravdu aktivně zapojovaly do chodu spolku, zda se angažovaly iniciativně či se na spolek orientovaly čistě ze zaběhlé tradice podpory a mecenášství, jelikož zejména v období první republiky se spolek, jak bylo možno vidět v otázce stanov, profiloval velmi sociálně. Významnějšími členkami v období do vzniku republiky (členky výboru, zakládající a aktivně pracující členky spolku) byly jak ženy, které byly velmi často různými způsoby samostatně společensky i pracovně činné a významné – spisovatelky, učitelky, umělkyně, tak i ženy, jejichž muži patřily k vyšším a středním vrstvám měšťanského prostředí, ať to byl např. vrchní ředitel Pražské úvěrní banky,³⁰⁷ advokáti,³⁰⁸ lékaři,³⁰⁹ ředitelé škol,³¹⁰ inženýři,³¹¹ velkoobchodníci³¹² apod. Mezi přispívající (činné) a podporující (přispívající) členky patřily např. manželky továrníků, advokátů, profesorů, učitelů, ředitelů škol a podniků, různých státních i nestátních úředníků, majitelů domů a obchodů, dvorních a jiných radů. Členkami byly i ženy pracující, resp. ekonomicky samostatné, a to zejména učitelky, umělkyně a soukromnice.³¹³ Analýza tohoto typu pro období první republiky a dál je ztížena oproti předešlému období nedostatečnou pramennou základnou, resp. nedostatkem informací, které poskytuje jak členská kniha, tak periodikum, ve kterých se v daleko menší míře, než v období monarchie při oslovení paní uvádělo zaměstnání muže.³¹⁴ Víceméně však i pro

³⁰⁷ Viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 22 z 20. 12. 1902, s. 277; Úmrtí. In: *Národní listy*, 1941, roč. 81, č. 5 z 5. 1. 1941, s. 4

³⁰⁸ Např. Arnoštka Schejchlová, Olga Rychlíková, Marie Srbová viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919 (zakládající členové pod písmenem R, Sch a S)

³⁰⁹ Např. Klenková (viz zde: kapitola 3, s. 50), Karla Faustová viz Vzpomínka. In: *Národní listy*, 1938, roč. 78, č. 24 z 25. 1. 1938, s. 4

³¹⁰ Např. Marie Havelková, Terezie Beerová viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919 (zakládající členové pod písmenem H); Úmrtí. In: *Ženský svět*, 1910, roč. 14, č. 9 z 5. 5. 1910, s. 145

³¹¹ Např. Amálie Jenšovská, Eliška Purkyňová, Anna Rosenbergová viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919 (přispívající (činní) členové pod písmenem J); Inženýr Jan Ev. ryt. Purkyně. In: *Národní listy*, 1910, roč. 50, č. 358 z 29. 12. 1910, s. 3; AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919 (zakládající členové pod písmenem R)

³¹² Růžena Weinbergová, Karla Rottová, Luisa Raimannová tamtéž (zakládající členové pod písmenem R, W)

³¹³ Tamtéž, Členská kniha 1909-1919

³¹⁴ Z volebního lístku do výboru Ústředního spolku roku 1933 (tamtéž, k.1. *Volební lístek do výboru na řádné valné hromadě 14. června 1933*) víme pouze o 5 ženách jejich vlastní či manželův pracovní stav. Např. M.P. Dvořáková byla chotí profesora, M. Kučerová byla povoláním učitelka a M. Stránská byla manželkou majitele domu viz tamtéž, Členská kniha 1922-1932 (členové pod písmenem D, K, S)

prvorepublikové období platí, že hlavní silou spolku byly ženy, které nebyly samostatně výdělečné činné, resp. patřily mezi ženy v domácnosti.³¹⁵

Jelikož není možnost provést zevrubnější analýzu členek, a zařadit do analýzy i členky, které nebyly společensky aktivnější a nemůžeme k nim z pramenů zjistit například povolání jejich muže, není tak možné přinést celkový obraz sociálního podhoubí spolku a s naprostou jistotou definovat spolek dle jeho členstva. Pravdou přesto je, že se důležitými členkami stávaly ženy, které ve velké míře byly ženami mužů z významnějších profesí, případně byly i samostatně společensky činné. V tomto případě však jde o období před vznikem Československé republiky, v dalším období je z důvodu útržkovosti pramenů složitější exaktně postihnout realitu, konkrétně se však mezi povoláním členek či manželů objevovaly v období 1922-1932 zejména tyto profese: učitelky, ředitelky, majitelky obchodů (závodů) či domů, resp. soukromnice, (státní) úřednice i umělkyně, dále manžel profesor, advokát (právník), ředitel školy, učitel, vyšší i nižší státní úředník, velkoobchodník a majitel domu, funkce jako poštovník, školní či stavební rada.³¹⁶ Při této konstelaci se společenské zaměření členstva zásadně nezměnilo, přibylo však samostatně výdělečných žen.

Pokud bychom chtěli porovnat členstvo Ústředního spolku s jinými uskupeními, nabízí se členstvo Ženského klubu českého, jelikož patřily tyto dvě organizace v období před první světovou válkou k nejvýraznějším ženským uskupením na poli ženské emancipace (vyjma Výboru pro volební právo žen, ten se však svým zaměřením zásadně odlišoval). Dle informací roku 1909 zjistíme, že se personální rozložení sil v případě těchto dvou organizací v mnoha ohledech nelišilo – podporující, resp. přispívající členky Ženského klubu byly často jak manželky mužů z významných profesí, tak umělkyně, učitelky a samostatně výdělečné ženy.³¹⁷ Na druhou stranu faktem je, že Ústřední spolek a Ženský klub ve své podstatě spojovala určitá blízkost a nutně nemusí tyto dvě uskupení stát proti sobě - Ženský klub byl zamýšlenou součástí Ústředního spolku a jeho vznik není dáván do rozporu s ÚSČŽ. V některých případech byly podporovány obě organizace stejnými osobami.³¹⁸ Pokud se však zaměříme na vedoucí část

³¹⁵ Viz ROSENBERGOVÁ, Věra. Ústřední spolek českých žen. In: *Národní listy*, 1934, roč. 74, č. 76 z 18. 3. 1934, s. 13

³¹⁶ Viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1922-1932

³¹⁷ Viz LA PNP, fond Ženský klub český, inv. č. 1480-1486, přír. č. 22/76, tisky. *Výroční zpráva Ženského klubu českého za rok 1909*, s. 32-40

³¹⁸ Na svém začátku stály u zrodu ŽKČ členky ÚSČŽ jako Teréza Nováková, Věra Babáková, Fanny Fajfrová, Barbora Hoblová, Kamila Hrušková viz AMP, fond Ženský klub český, k. 1. *Kandidátní listina k volbě I. výboru Ženského klubu českého 1903*; Z řadových regionálních členů podporovaly ŽKČ i ÚSČŽ např. manželka továrníka

spolků, odlišnosti se v této oblasti projevují. Ženský klub v podobném období vykazoval mnohem větší počet neprovdaných žen než Ústřední spolek. Výbor Ústředního spolku byl v jednom z období starostenství Marie Havelkové tvořen pouze 3 ženami, které byly mez manžela,³¹⁹ naopak Ženský klub zapojoval do chodu organizace opravdu velkou část nesezdaných žen, a právě tyto ženy měly na chod spolku zásadní vliv.³²⁰ Další odlišnost mezi těmito dvěma organizacemi můžeme lehce vnímat například v otázkách podpory jiných spolků i regionálním rozložení členstva

Spolků, které se staly členy ÚSČŽ, byl poměrně velký počet, patřily mezi ně např. dámské odbory Národní Jednoty Severočeské i Pošumavské (Turnov, Nymburk, Jilemnice atd.), dále se členy stávaly tradiční regionální ženské organizace spojené s českými městy jako např. berounský Spolek Ludmila, Dámská jednota Eliška v Německém Brodě, Spolek paní a dívek v Litomyšli, písecký Ženský odbor Sokola a mnoho dalších. Ženský klub český nedisponoval takovou podporou jiných zejména regionálních ženských organizací, mezi členy udávaných pro rok 1909 byly například Dámský kruh, Dámská beseda, Ústřední spolek českých žen, Jednota učitelek, Studentský kroužek „Slavie“, Zemská jednota pracujících žen a dívek a 8 dalších. Členstvo ÚSČŽ bylo paradoxně silně orientováno na Prahu a okolí, prakticky po celou dobu svého fungování, i přes to, že se členy stávaly spolky, i ženy, z různých regionů, hlavní personální silou byla, avšak přirozeně, Praha – zejména v začátku oblast Královských Vinohrad. Při menším počtu členů ŽKČ se tak mnohem více logicky vyjímá roku 1909, kdy klub disponoval okolo 84 členů z mimo pražských částí českých zemí³²¹ – od Plzně až po Semily.

Božena Bednářová z Vamberka viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919 (přispívající (činní) členové pod písmenem B); LA PNP, fond Ženský klub český, inv. č. 1480-1486, přír. č. 22/76, tisky. *Výroční zpráva Ženského klubu českého za rok 1909*, s. 33

³¹⁹ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Soupis funkcionářek Ústředního spolku českých žen, nedatováno* (v období starostenství Marie Havelkové)

³²⁰ Ze známějších jmen to byly např. Františka Plamínková, Marie Tůmová, Anna a Albína Honzákovy. Poměr funkcionářek Ženského klubu sezdaných a svobodných pro rok 1910 vycházel na 12 ku 19 viz LA PNP, fond Ženský klub český, inv. č. 1480-1486, přír. č. 22/76, tisky. *Výroční zpráva Ženského klubu českého za rok 1910*, s. 7

³²¹ I přesto, že dnešní pražské části jako Vinohrady, Smíchov, Holešovice atd. ve sledované době netvořily část Prahy, jsou v tomto výčtu brány jako oblasti patřící do pražského okruhu; tamtéž. *Výroční zpráva Ženského klubu českého za rok 1909*, s. 32

Ústřední spolek oproti mnohem většímu počtu členů čítal ve stejném roce „pouze“ přibližně 121 členů z dalších regionů země.³²²

S Ústředním spolkem a jeho (významnějšími) členkami se pojily jak výrazná inklinace k osvětové organizaci Volná myšlenka,³²³ tak pohřby žehem a jejich podpora, které v dané době nebyly běžnými akty.³²⁴ Zajímavým momentem je i poměrně vysoký počet významných členek, které užívaly dvě příjmení – své i manželovo.³²⁵ Tyto body dokazují, že na osobnosti Ústředního spolku, potažmo na samotný Ústřední spolek, nelze nahlížet pouze optikou komparace např. s Ženským klubem, ze kterého vychází ÚSCŽ jasně opatrnějším a konzervativnějším dojmem.³²⁶ Osobnosti Ústředního spolku českých žen se však bezesporu zajímaly o některé výrazně pokrokové myšlenky dané doby a některé z nich si zvolily možnost ponechat si své rodné příjmení. Tyto body výrazně narušují představu o spolku jako o shromáždění čistě konzervativnějších dam a žen v domácnosti, i když je nutné brát v ohled skutečnost, že se jedná o výraznější osobnosti spolku a nemůže se generalizovat tímto

³²² AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha 1909-1919

³²³ Volná myšlenka by se dala charakterizovat jako antiklerikální hnutí, které pracovalo v zájmu pokroku a proti roli náboženství (katolictví) v životě společnosti viz KUDLÁČ, Antonín K. K. *Příběh(y) Volné myšlenky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 5, 154; V rámci ÚSCŽ toto hnutí podporovaly např. Pavla Moudrá, Pavla Maternová Teréza Nováková, Ústřední spolek se mj. účastnil Světového kongresu Volné myšlenky v Praze viz TUNEROVÁ, Tereza. Spolek přátel Volné Myšlenky v Benešově. In: *Ženský svět*, 1907, roč. 11, č. 20 z 20. 11. 1907, s. 242; LA PNP, fond Teréza Nováková, inv. č. 882-923, č. přír. 82/90, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Pavly Maternové z 26. srpna 1907*; MYSLÍK, Julius. *Světový kongres Volné myšlenky v Praze 8., 9., 10., 11. a 12. září 1907: podrobná zpráva*. Praha: Volná Myšlenka, 1908, s. 281

³²⁴ Pohřbena žehem byly např. starostky Pavlína Klenková z Vlastimilu, Pavla Maternová, Hana Tetauerová (k Tetauerové viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k.1. *Parte Hany Tetauerové*). Ve Spolku pro spalování mrtvol se z Ústředního spolku dále kromě Pavlína Klenkové z Vlastimilu angažovaly např. Johanna Danešová, Zorka Hovorková, Kamila Hrušková, Anna Kuklová-Bězděková, Arnoštka Veselá, zároveň byla členkou stejného spolku i sociální demokratka Karla Máchová viz MAŠTALÍŘ, Jan Křitel. *O spalování mrtvol*. V Praze: nákladem Tiskové Ligy, 1905, s. 86-92; k otázce pohřbu žehem více např. LENDEROVÁ, Milena. S pietou popel shrnuce ... aneb kremace v Čechách. In: *Dějiny a současnost*. Praha: Občanské sdružení pro podporu historické literatury a časopisu Dějiny a současnost v produkci NLN, s.r.o., 2001, roč. 23, č. 1, s. 23-27

³²⁵ Např. Olga Stránská-Absolonová, Olga Votočková-Lauermannová, Valerie Hachla-Myslivečková, Anna Beranová-Chejnická, Doubravka Hlaváčová-Grégrová, Anna Vetterová-Bečvářová, Marie Laudová-Hořicová, Vilma Seidlová-Sokolová, Marie Preisová-Vávrová (tyto ženy však ve velké většině patřily mezi mladší generaci oproti zakladatelské generaci Ústředního spolku)

³²⁶ Bude přiblíženo v následujících kapitolách

způsobem celá členská základna, na druhou stranu právě tyto výrazné osobnosti udávaly ve spolku hlavní směr.

4 Ústřední spolek českých žen v letech 1898-1918

4.1 Činnost spolku v období 1898-1913

4.1.1 1898-1908

Dle platných stanov se měl do pár dnů od valné hromady sejít zvolený ústřední výbor a zvolit si ze svého středu hlavní činitelky. Historicky první schůze ústředního výboru Ústředního spolku českých žen proběhla v červnu 1898 týden po valné hromadě v zasedací síni Nové tržnice na Staroměstské radnici. Za starostku byla přijata Pavlína Klenková z Vlastimilu, její náměstkyní (místopředsedkyní) se stala Terezie Friedlándrová, pokladní Marie Dvořáčková, účetní Johana Danešová, zapisovatelkami se staly Pavla Maternová a Františka Faifrová.³²⁷ Na další schůzi 27. června 1898 se řešily zejména programy jednotlivých odborů a přihlašování se do nich. První referentkami se staly: vzdělávacího odboru Teréza Nováková,³²⁸ lidumilného Kamila Hrušková,³²⁹ zdravotního Amálie Čadová³³⁰ a národního a národohospodářského

³²⁷ Viz Z Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 15 z 20. 7. 1898, nestránkováno

³²⁸ V roce 1901 se jí stala Johanna Danešová, po roce se této funkce opět chopila Nováková a zůstala v ní až do svého odchodu, poté se stala referentkou tohoto odbor Dr. Marie Slavíková a od roku 1908 tuto funkci vykonávala dr. Marie Věra Babáková viz AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Třetí výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1902, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen); tamtéž. *Devátá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1908, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen); tamtéž. *Desátá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1909, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen)

³²⁹ Od roku 1904 to byla Arnoštka Veselá, poté jí roku 1907 nahradila Karla Erfurtová viz tamtéž. *Šestá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1905 nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen); tamtéž. *Devátá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1908, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen)

³³⁰ Brzy na to se referentkou stala Kleměna Hanušová, která tuto funkci vykonávala až do roku 1905, kdy ji nahradila Anna Kuklová, v roce 1906 byla referentkou MUDr. Růžena Machová, roku 1907 vstoupila do této funkce Zorka Hovorková a dalšího roku se stala referentkou tohoto odboru MUDr. Eliška Vozábová viz tamtéž. *Sedmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1906 nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen); tamtéž. *Osmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1907, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen); tamtéž. *Devátá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1908, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen); tamtéž. *Desátá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1909, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen)

Terezie Friedländerová s Leonorou Kurzovou (později pouze Friedländerová).³³¹ Na samém začátku fungování spolku se tak do čela odborů postavily všechny ženy, které se zásadně podílely na prvním sjezdu žen československých. Rozmnožoval se dál i počet členstva, součástí se např. staly, z významnějších jmen, spolek Dámský kruh a dámský odbor Ústřední Matice Školské na Královských Vinohradech.³³²

Přes léto 1898 byla spolková činnost utlumena, Ústřední spolek českých žen tudíž započal oficiálně konstantní a aktivní práci až na podzim roku 1898.³³³ Důležitou problematikou spolku se staly aktivity 4 výše zmíněných odborů. Většina činností, kterými se Ústřední spolek vyznačoval ve sledovaném období, se týkala právě těchto dílčích jednotek, prostřednictvím kterých docházelo k největším pracovním realizacím členů spolku. Jména, počet odborů a jejich referentky se v celém průběhu existence ÚSČŽ proměňovaly, v námi sledované době (1898-1908) se jednalo o tyto odbory: lidumilný, vzdělávací, zdravotní, národní a národohospodářský (poté nazýván jen národohospodářský), později v tomto období vznikl i odbor právní³³⁴ a

³³¹ Roku 1903 se referentkou stala Tereza Beerová, roku 1904 Madlena Wanklová, pro rok 1906 jí byla Baruše Jandová a od roku 1907 Popelka Biliánová, ke které se o rok později přidala Marie Skrčená viz tamtéž, *Pátá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1904, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen); tamtéž. *Šestá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1905, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen); tamtéž. *Osmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1907; tamtéž. *Devátá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1908, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen); tamtéž. *Desátá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1909, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen)

³³² Z Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 15 z 20. 7. 1898, nestránkováno; např. roku 1900 čítal spolek nad 500 členů, roku 1902 přes 600, na tomto čísle se počet členů do začátku světové války ustálil viz AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Druhá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1901, s. 8; tamtéž. *Čtvrtá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1903, s. 4; tamtéž. *Sedmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1906, s. 7

³³³ Z Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 21 z 20. 11. 1898, s. 304

³³⁴ Nazýván právní a sociální Viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k.1. *Zpráva sesterským spolkům, jednotám a odborům ve vlasti československé z 20. června 1906*; tamtéž, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Osmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1907, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen)

abstinentní.³³⁵ Mezi nejaktivnější a širší aktivit nejvýraznější odbory patřily ve sledovaném období zejména lidumilný se vzdělávacím.

Lidumilný odbor se prezentoval silnou orientací na děti a matky, zejména na sirotky a chudé ženy (matky) a dívky. Pořádal různé pochůzky do nalezinců a besídky na podporu chudých dětí, vznikl z jejich popudu např. fond na podporu nalezenců.³³⁶ Jejich aktivita se opírala výhradně o zajišťování pomoci těmto ohroženým skupinám, zároveň se odbor snažil vytvářet petiční aktivity, kterými chtěl apelovat na proměny poměrů, např. přímluva za rozšíření dozoru nad nalezenci až do jejich dospělosti.³³⁷ Odbor vzdělávací čerpal ze dvou přístupů – z přednáškové činnosti a také z veřejných aktivit, jako bylo podávání petic a zakládání knihoven, angažoval se např. i v otázce ženského studia na univerzitě.³³⁸ Jeho počátečním nejzásadnějším cílem bylo zprostředkovat ženám novým a jednodušším způsobem různorodé možnosti realizace.³³⁹ Zdravotnický odbor pořádal především přednášky a přednáškové cykly, jejichž prostřednictvím seznamoval ženy s různými odvětvími oboru zdravotnictví, s otázkou lidských těl a prevencí nemocí.³⁴⁰ Národohospodářský (národní) odbor zaujmul pozici projektu, který se snažil též

³³⁵ Protialkoholní sjezd. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 11 z 5. 6. 1908, s. 157

³³⁶ ÚSČŽ se angažoval i spravováním různých fondů jako již zmíněný fond ve prospěch nalezenců, dále fond knihovny či fond nadace Karoliny Světlé viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4, č. 3 z 5. 2. 1900, s. 32; později se k těmto fondům přidal např. fond Karoliny Klenkové z Vlastimilu či Pavlína Klenkové z Vlastimilu viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1901, roč. 5, č. 20 z 20. 11. 1901, s. 237, Fond paní Pavlína Klenkové z Vlastimilu. In: *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. 2 z 20. 1. 1912, s. 26

³³⁷ Viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4, č. 3 z 5. 2. 1900, s. 33; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4, č. 21 z 5. 12. 1900, s. 249; E[liška] z P[urkyňů]. Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 18 z 20. 10. 1908, s. 244; Z Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 21 z 20. 11. 1898, s. 304; VLK, Fr[antišek] Cyr[il]. Lidumilný odbor Ústředního Spolku Žen. In: *Rozhledy po lidumilství*, 1899, roč. 7, č. 2 z 15.2.1899, s. [21] – 24; Provolání k šlechtným lidumilům českým. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 10 z 5. 5. 1899, nestránkováno; Z Ústředního Spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 14 z 5. 7. 1899, s. 167

³³⁸ Viz Přednášky a schůze. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 22 z 5. 12. 1898, s. 316, Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 5 z 20. 2. 1899, s. 58; Z Ústředního Spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 14 z 5. 7. 1899, s. 167; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženské listy*, 1900, roč. 28, č. 4 z dubna 1900, s. 90

³³⁹ AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *První výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1900, s. 10

³⁴⁰ Viz tamtéž, s. [8]-9; tamtéž. *Druhá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1901, s. [9]-11; tamtéž. *Třetí výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1902, s. [11]-13; tamtéž. *Čtvrtá výroční zpráva Ústředního*

prostřednictvím přednáškové činnosti nejen pozvednout povědomí žen o otázce národní a národohospodářské. Současně se orientoval na domácí lidové výroby v regionech, které podporoval, příp. chtěl zakládat. Záměrem tohoto odboru bylo např. zřízení školy na Královských Vinohradech pro služky a chůvy.³⁴¹ Právnícké přednášky byly součástí přednáškových cyklů Ústředního spolku již v roce 1899.³⁴² Samotný právní odbor se vyvinul později a stal se místem, které nabízelo a zajišťovalo nemajetným ženám bezplatné právní poradenství, souběžně se angažoval i v petičních aktivitách – např. za zrušení trestu smrti v roce 1909.³⁴³ V Ústředním spolku byl mj. zájem na řešení legislativních změn, např. v roce 1906 se konaly porady ohledně proměn v trestním zákoníku, resp. otázky zákonného upravení prostituce a cizoložství, na kterých byl přítomen např. i Tomáš Garrigue Masaryk.³⁴⁴

Běžnou praxí byla bezplatnost pořádaných přednášek.³⁴⁵ Úmysl zahrnout do svých aktivit co největší počet žen a dívek, a tím rozšiřovat jejich „pozvedávání“ v rámci všech společenských tříd, dokazuje snaha Ústředního spolku, jak pořádat přednášky, tak zakládat malé knihovny na místech více dělnicky exponovaných.³⁴⁶ Přednášky a přednáškové cykly byly jednou z nejvýraznějších veřejných aktivit spolku. Šíře záběru tematických přednášek, které Ústřední spolek českých žen nabízel dokazuje, jaká témata spojená se ženami mu přišla ve sledovaném období důležitá a jaký cíl si ženy vedoucí Ústřední spolek kladly – v této souvislosti je také důležité zmínit, že svou roli hrál osobní vklad jednotlivých žen, resp. referentek daných

spolku českých žen. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1903, s. [10]-14; tamtéž. *Pátá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1904, s. [8]-10

³⁴¹ Tamtéž. *První výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1900, s. 22; Z Ústředního Spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 14 z 5. 7. 1899, s. 167

³⁴² Viz Z Ústředního Spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 14 z 5. 7. 1899, s. 167

³⁴³ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Zpráva sesterským spolkům, jednotám a odborům ve vlasti československé z 20. června 1906*; tamtéž. *Historie spolku*, s. 13; Z PURKYŇŮ, Eliška. *Z naší činnosti*. In: *Ženský svět*, 1909, roč. 13, č. 2 z 20. 1. 1909, s. 33

³⁴⁴ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1906, roč. 10, č. 1 z 5. 1. 1906, s. 12

³⁴⁵ Viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4, č. 3 z 5. 2. 1900, s. 31; AMP, NAD 9004 *Výroční zprávy*, sign. 723. *Šestá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1905, s. 5

³⁴⁶ Viz AMP, NAD 9004 *Výroční zprávy*, sign. 723. *První výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1900, s. 15; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 10 z 20. 5. 1904, s. 129; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4, č. 1 z 5. 1. 1900, s. 10

odborů.³⁴⁷ Vzdělávání bylo jednou z nejdůležitějších činností, na které se spolek zaměřoval a na které kladl velký důraz.

Na samém začátku sledované doby se první přednášková iniciativa projevila v oblasti zdravotnické a hygienické – od 1. prosince 1898 byl pořádán cyklus přednášek zdravotnického odboru, dále byl zorganizován bezplatný zdravotnický kurs o 10 přednáškách.³⁴⁸ Po ukončení tohoto programu byl naplánován kurs, který by poučil ženy v právnických záležitostech.³⁴⁹ Mezitím byly organizovány samostatné přednášky jednotlivých odborů.³⁵⁰ Témata přednášek byla různorodá, jejich záběr byl široký. Přesto se dají nalézt průsečíky v přístupu Ústředního spolku. Když se zaměříme na přednáškové kursy a cykly, jednalo se jak o témata v životě prakticky využitelná – zdravotnická, právníká či národohospodářská – tak i čistě vzdělávací. Např. v roce 1903 byl zaveden cyklus historických přednášek, pro úspěch byl o rok později naplánován cyklus přednášek přírodovědných.³⁵¹ Prosazovala se i palčivá společenská témata jako bylo např. ženy a studium.³⁵² V roce 1901 se uvažovalo nad zavedením diskusních večerů na téma novinek v otázce feminismu.³⁵³ Zvykem též bylo, že některé z přednášek Ústřední

³⁴⁷ Např. národohospodářský odbor se konstituoval až po letních prázdninách 1898, je tedy přirozené, že nebyl připravený na okamžitou aktivitu, tak jako například odbor zdravotnický či vzdělávací a lidumilný. Tyto odbory byly ustavené v období po valné hromadě a začátku letních prázdnin. Leonora Kurzová dokonce po dvou letech pro zdraví z výboru spolku vystoupila, je proto pravděpodobné, že tyto osobní (zdravotní) skutečnosti též mohly hrát v roli v aktivitě odborů viz Z Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 15 z 20. 7. 1898, nestránkováno; Z Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 21 z 20. 11. 1898, s. 304

³⁴⁸ Přednášky a schůze. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 22 z 5. 12. 1898, s. 316; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 3 z 20. 1. 1899, nestránkováno; AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *První výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1900, s. [8]-9

³⁴⁹ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 5 z 20. 2. 1899, s. 58

³⁵⁰ Přednášky a schůze. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 22 z 5. 12. 1898, s. 316

³⁵¹ Viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 4 z 20. 2. 1904, s. 53; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 20 z 20. 11. 1904, s. 252

³⁵² Naše ženy a studium humanitní. In: *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 6 z 20. 3. 1902, s. 64-66;

³⁵³ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4, č. 13 z 5. 7. 1900, s. 154

spolek vydával tiskem.³⁵⁴ V některých případech byly pořádány přednášky i mimo Prahu a její okolí.³⁵⁵

Přesto se objevovala i poměrně atraktivní témata, která se vymykala čistě osvětově-vlastenecko-feministickému poselství, např. přednáška o využívání reklamy v historii až do současnosti nesoucí název „Žena v moderním plakátě“, vědecky zaměřené přednášky na historii či umění jako byl cyklus Arného Nováka, ve které přednášel např. na téma „Kultura ženy doby gotické“³⁵⁶ či čistě hospodyňská témata.³⁵⁷ Pravidelně se též konaly jednotlivé zdravotnicko-hygienické přednášky a kursy.³⁵⁸ Vzdělávací činnost Ústředního spolku tak byla ve sledovaném období velmi široká a zaměřovala se na různorodou paletu tématik jak čistě vzdělávacích a osvětových, tak i praktických. Akce byly ve velké míře bezplatné, což prokazuje snahu ÚSČŽ být otevřený svými aktivitami širokému obecnstvu. Nemířit tak jen na ženy z chudších poměrů nebo pouze na měšťanskou vrstvu. Těmito způsoby se spolek snažil plnit svoje záměry jako bylo: „...povznesení mravní a vzdělanostní úrovně české ženy“³⁵⁹. Navíc bylo zvykem, že se dostavovaly k přednášení uznávané, erudované osobnosti z oboru. Svou

³⁵⁴ Viz BABÁKOVÁ-OPOLECKÁ, Marie Věra. *Ženy a vyšší studium*. Praha: Ústřední spolek českých žen, 1902; BOUČEK, Václav. *Proč se domáháme reformy práva manželského?* Praha: Ústřední spolek českých žen, 1906; HANUŠOVÁ, Klementina. *Jak chrániti dítě nákazy tuberkulosní: úvahy zdravotního odboru Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1903; HOFFER, Emil. *Česká žena a studium národohospodářské*. Praha: Ústřední spolek českých žen, 1906; VOZÁBOVÁ, Eliška. *Žena v boji proti alkoholismu*. Praha: Ústřední spolek českých žen, 1908

³⁵⁵ AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *První výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1900, s. 22; tamtéž. *Čtvrtá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1903, s. 16; tamtéž. *Sedmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1906, s. 10-11

³⁵⁶ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4, č. 22 z 20. 12. 1900, s. 261; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1903, roč. 7, č. 5 z 5. 3. 1903, s. 61

³⁵⁷ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 4 z 20. 2. 1902, s. 46

³⁵⁸ Viz AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *První výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1900, s. [8]-9; tamtéž. *Druhá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1901, s. [9]-10; tamtéž. *Třetí výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1902, s. 14

³⁵⁹ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Zpráva sesterským spolkům, jednotám a odborům ve vlasti československé z 20. června 1906*

přednášku v Ústředním spolku absolvoval např. Albín Bráf, Josef Gruber, Zdeněk Nejedlý³⁶⁰ i Zdeněk Tobolka, Erazim Vlasák, Arne Novák, František Klapálek a další.³⁶¹ Některé přednášky vedly i členky spolku – Amálie Čadová, Teréza Nováková, Pavla Maternová, Kamila Hrušková, M. V. Babáková aj.³⁶²

Mimo přednáškovou činnost vykonával Ústřední spolek s velkým nasazením i jiné aktivity, zejména zaměřené na pomoc ženám a dětem a na snahu o proměnu společenských mechanismů – jak v souvislosti s čistě ženskou emancipační otázkou, tak v rámci sociálních záležitostí. Otázka podpory sociálně slabších – matek, dětí a chudých, pracujících žen – bylo výrazným tématem spolku a velmi aktivně se jeho řešení věnoval. Lidumilný odbor patřil k neaktivnějším odborům a od samého začátku vykazoval výraznou iniciativu. Může v tom hrát svou roli skutečnost, že lidumilství a dobročinnost patřily mezi nejzásadnější a nejstarší veřejné činnosti českých žen středních vrstev. Bylo proto mnohem jednodušší navázat na nabyté znalosti a osvědčené postupy. Ústřední spolek se ve sledovaném období zároveň zasadil či spolupracoval na vzniku několika institucí, ať osvětových, lidumilných či sociálních – např. spolek Zádruha,³⁶³ slezská Vesna, Spolek českých ošetřovatelek nemocných, Ženský klub český, Česká dětská nemocnice, Útulna pro služby nebo Domov pro nalezence³⁶⁴ – dále se angažoval

³⁶⁰ Dopisy Terézy Novákové Zdeňkovi Nejedlému nejen o přednáškách pro Ústřední spolek českých žen viz SVADBOVÁ, Blanka. Dopisy Terézy Novákové Zdeňku Nejedlému. In: *Česká Literatura*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, 1976, roč. 24, s. 53–64

³⁶¹ Zasláno. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 21 z 20. 11. 1899, nestránkováno; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1903, roč. 7, č. 21 z 5. 12. 1903, s. 262; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 2 z 20. 1. 1904, s. 25; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4, č. 4 z 20. 2. 1900, s. 44; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4, č. 22 z 20. 12. 1900, s. 261; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1905, roč. 9, č. 2 z 20. 1. 1905, s. 26

³⁶² Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 3 z 20. 1. 1899, nestránkováno; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 6 z 20. 3. 1902, s. 70; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 5 z 20. 2. 1899, s. 58; Vědecká práce paní Curie-ové. In: *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 10 z 20. 5. 1904, s. 121-122

³⁶³ Družstvo k „povznesení“ lidového (uměleckého) průmyslu viz AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *První výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1900, s. 7

³⁶⁴ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Zpráva sesterským spolkům, jednotám a odborům ve vlasti československé z 20. června 1906*

v iniciativě pro vznik pražského dívčího lycea³⁶⁵ a od roku 1902 vysílal své zástupkyně do sociální komise města Prahy.³⁶⁶

Ačkoliv v souvislosti s ženskými spolky nemůže ve sledované době hovořit o politické činnosti, některé z veřejných aktivit Ústředního spolku se dají interpretovat jako působení ve prospěch společensko-politických změn zejména v souvislosti se znevýhodněným postavením žen. Ústřední spolek českých žen se v této oblasti aktivizoval prostřednictvím tvoření petic a připojení svých podpisů pod petice jiných organizací, ať šlo dívčí studium, tedy o povolení ženského lékařského studia, povolení přístupu ženám na Akademii výtvarného umění v Praze, žádost o rozmnožení a reformu učitelských ústavů, zřizování hospodyňských škol pokračovacích³⁶⁷ nebo otázku volebního práva žen. Dále se ve spolku zabývaly výrazně sociální otázkou, zaměřenou zejména na problematiku osiřelých dětí, resp. pěstounskou péčí,³⁶⁸ řešení otázek spojené s mateřstvím a rodinou, především u chudších vrstev,³⁶⁹ příp. se zaměřovaly na dělnice – např. peticí ke vzniku institutu továrních inspektorek.³⁷⁰

Ústřední spolek tak výrazně tíhl k dobročinným iniciativám. Ze všech odborů to byl právě odbor lidumilný, ve kterém působilo nejvíce členek.³⁷¹ V něm se nejzřetelněji protnulily aktivity teoretické a osvětové s faktickým podnikáním kroků za zlepšení dané situace. Je nutné brát v potaz, že pokud byla pro ženy příležitost aktivněji pracovat, případně něco změnit a mít za sebou určité výsledky, kterými se dalo prezentovat, bylo to v souvislosti s dobročinnou aktivitou. S těžšími společenskými, resp. politickými problémy bylo mnohem složitější bojovat

³⁶⁵ Srov. Tamtéž. *Zpráva zamítnutí subvence k realizaci dívčího lycea z 3. července 1906*; Z PURKYŇŮ, Eliška. *Z naší činnosti*. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 21 z 5. 12. 1908, s. 290; Ohražení. In: *Ženský svět*, 1910, roč. 14, č. 3 z 5. 2. 1910, s. 49

³⁶⁶ AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Čtvrtá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1903, s. 7

³⁶⁷ Tamtéž. *První výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1900, s. 10-11; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 5 z 20. 2. 1899, s. 58;

³⁶⁸ Př. Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1903, roč. 7, č. 1 z 5. 1. 1903, s. 12–13; VLK, Fr[antišek] Cyr[il]. Lidumilný odbor Ústředního Spolku Žen. In: *Rozhledy po lidumilství*, 1899, roč. 7, č. 2 z 15.2.1899, s. 22-23

³⁶⁹ VLK, Fr[antišek] Cyr[il]. Lidumilný odbor Ústředního Spolku Žen. In: *Rozhledy po lidumilství*, 1899, roč. 7, č. 2 z 15.2.1899, s. 23

³⁷⁰ Srov. MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 94 a Vysoké c. k. ministerstvo obchodu! In: *Ženský svět*, 1905, roč. 9, č. 10 z 20. 5. 1905, s. 142-143

³⁷¹ Srov. AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *První výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1900, s. 10, 17, 21; jeho počet byl přes 30 členek

a podnikat aktivity k naplnění požadavků v této oblasti. S tím souvisí i několikrát zmíněná skutečnost, že se ženy v lidumilné oblasti pohybovaly již velmi dlouho a mohlo být proto jednodušší v tomto směru navazovat a tvořit. Lidumilný odbor se proto nevěnoval jen osvětové činnosti, ale aktivně navštěvoval různá zařízení, zakládal sbírky, vyplácel peníze, psal petice a vymýšlel možná řešení k vypořádání se s různými sociálními problémy.³⁷²

Druhou souvislostí může být skutečnost, že výraznými tvářemi spolku ve sledovaném období byly ženy, jež byly buď spjaty přímo s prvním sjezdem žen československých a ideově z něho vycházely nebo přímo pocházely z měšťanského prostředí.³⁷³ Sociálně demokratickým pohledem byla v měšťanských ženách zakotvena potřeba dobročinnosti, naučená mj. náboženskou morálkou, která však nebyla s to vyřešit sociální otázku a která by již na počátku 20.století neměla být stavěna do rovnítka s ženským hnutím.³⁷⁴ Ze sociálně demokratického hlediska se měla starost o chudé odborně institucionalizovat, a tedy zamezit vlivu lidumilné a dobročinné péče spolků.³⁷⁵ Je zřejmé, že ženy Ústředního spolku nechtěly radikálněji měnit podobu celého společenského uspořádání, apelovaly na určité proměny v otázce ženských práv a jednotlivých sociálních problémů. Sociální demokraté a demokratky tak přirozeně nemohly s těmito ženami najít společnou řeč, navíc byl Ústřední spolek silně orientován na národnostní otázku. Sociálně demokratická kritika měšťanských poměrů však nastavuje zrcadlo směrem k Ústřednímu spolku a jejich sociální problematice – k lidumilné orientaci spolku se kritičtěji vyjadřovala i samotná Teréza Nováková.³⁷⁶ Referentka lidumilného odboru Kamila Hrušková naopak apelovala např. na trvalou angažovanost v chudinské obecní správě.³⁷⁷ I Eliška Purkyňová ve svých člancích k druhému sjezdu žen československých psala o nutnosti ženské

³⁷² Viz Výroční zprávy Ústředního spolku českých žen za roky 1898-1914

³⁷³ Viz Pavlína Klenková z Vlastimilu, Kamila Hrušková, Amálie Čadová, Teréza Nováková, Leonora Kurzová, Terezie Friedländerová, Johanna Danešová, Pavla Maternová atd.

³⁷⁴ BRAUN, Lily. *Ženská otázka, její dějinný vývoj a její hospodářská stránka*. V Praze: Nákladem Tiskového a vydavatelského družstva Samostanosti, 1902, s. 386

³⁷⁵ MUSILOVÁ, Dana. Pokusy o vytvoření nové koncepce péče o matku a dítě v meziválečném Československu (1918-1939). In: *Od početí ke školní brašně. Sborník z odborného semináře konaného 29. - 30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Pardubice : Východočeské muzeum v Pardubicích, 2008, s. 25

³⁷⁶ Bude představeno v této kapitole níže

³⁷⁷ AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Druhá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1901, s. 20; chudinská péče byla v období monarchie záležitostí obecní samosprávy viz JANÁK, Jan. *Příčiny vzniku předlitavské sociální správy*. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1970, s. 97

lidumilné organizované práce, o nutnosti domáhání se zastoupení v chudinství a dobročinných ústavech.³⁷⁸

Se všemi výše zmíněnými aktivitami souvisí i otázka pozice a funkce spolku ve sledovaném období. Mezi spolkové cíle dle zprávy z roku 1906 patřilo: „...povznesení mravní a vzdělanostní úrovně české ženy“³⁷⁹ a „...zušlechtění duše lidu“.³⁸⁰ Dalším cílem bylo zdůraznění národního prvku v otázce ekonomické, kdy se Ústřední spolek českých žen snažil přivádět ženy k čistě národnímu uvažování např. v otázce nakupování a zacházení s penězi – apeloval na nakupování pouze u českých obchodníků. Je tak zřejmé, že se zásadní posun v definici cílů spolku oproti prvnímu sjezdu žen po necelých 10 letech československých neuskutečnil. Vedení spolku vidělo povznesení mravnosti a vzdělanosti u ženy prostřednictvím svého listu, přednáškové činnosti a zušlechtění duše v podobě pořádání koncertů – tedy v uměleckém vyžití, na které bylo též ve spolku kladeno velký důraz.³⁸¹ Prioritou spolku se stalo také posílení národního hospodářství. V těchto činnostech a zájmech tak spolek spatřoval svou ústřednost.³⁸²

Otázkou ovšem je, co tyto cíle ve svém důsledku znamenají pro českou společnost a zejména ženskou část společnosti? Jasně definované cíle, které by konkretizovaly představy členek o budoucnosti, resp. o podobě ženské reality při splnění těchto svým způsobem vágně formulovaných představ postrádáme. Hledání svého smyslu a jakási vnitřní nejistota ohledně cílů a svého směřování nebyla ničím neobvyklým a v rámci spolku se několikrát projevila.³⁸³

³⁷⁸ Z PURKYŇŮ, Eliška. Druhý sjezd žen československých. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 7 z 5. 4. 1908, s. 103

³⁷⁹ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Zpráva sesterským spolkům, jednotám a odborům ve vlasti československé z 20. června 1906*

³⁸⁰ Tamtéž

³⁸¹ Ústřední spolek pořádal zejména bezplatné lidové koncerty, či navštěvoval, a dokonce pořádal výstavy viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 22 z 20. 12. 1904, s. 275; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1905, roč. 9, č. 22 z 20. 12. 1905, s. 308; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1907, roč. 11, č. 7 z 5. 4. 1907, s. 84; AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Čtvrtá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1903, s. 5; tamtéž. *Pátá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1904, s. 6, 14; tamtéž. *Sedmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1906, s. [9]-10

³⁸² AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Zpráva sesterským spolkům, jednotám a odborům ve vlasti československé z 20. června 1906*

³⁸³ Tato skutečnost bude níže v práci představována

Explicitně se nám zde projevuje především zájem o ženskou vzdělanost a i určitou „úroveň“ žen. Již v roce 1906 bylo Ústředním spolkem českých žen přiznáno, že i přes vnímanou ústřednost v šíři aktivit a činností, se mu zatím nepodařilo stát se ústředím institucionálním, tedy být střediskem všech tzv. československých ženských organizací.³⁸⁴ V tomto období tak byla tato ambice stále ve spolku přítomna. Nicméně již v roce 1899, krátce po vzniku ÚSČŽ, v korespondenci Terézy Novákové s Vilmou Seidlovou-Sokolovou můžeme vyčíst určité pochybnosti o ústřednosti spolku. Seidlová-Sokolová argumentovala nesouladem mezi názvem a realitou, jelikož spolek nesoucí název ústřední by měl být faktickým ústředím ženské emancipace, a tudíž mít všechny významné ženské pracovnice ve svém výboru – tomu ovšem tak nebylo.³⁸⁵

Symbolickou událostí, která rámcovala konec sledovaného období byl odchod Terézy Novákové z ÚSČŽ v roce 1907.³⁸⁶ Nespokojenost Novákové ve spolku se nedatuje až ke konci jejího působení, naopak. Její rozladění se postupně objevovalo nedlouho po založení spolku. Právě tato událost je jednou z mála, která více odkrývá každodennost spolku a mikro pohled na dění a zejména na vztahy uvnitř něho. Otázkou samozřejmě je, do jaké míry Novákovou v tomto i dalším období ovlivňoval nejen pro ni nevyhovující chod spolku, ale i osobní a rodinné strasti jako starost o nemocnou dceru a její úmrtí a později i smrt nejstaršího syna, příp. smrt manžela.³⁸⁷ Její nespokojenost ve spolku je rámcována 2 faktory – těžkostmi spojenými s *Ženským světem* a osobními problémy s některými členkami.³⁸⁸ Nováková se svěřovala se svými nesnázemi okolo spolku zejména svému synovi Arnému. V rámci jejich korespondence

³⁸⁴ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Zpráva sesterským spolkům, jednotám a odborům ve vlasti československé z 20. června 1906*

³⁸⁵ LA PNP, fond Teréza Nováková, inv. č. 1818-1920, č. přír. 82/90, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Vilmy Seidlové-Sokolové z 27. ledna 1899*; patrně narážela na skutečnost, že se členkou Ústředního spolku nestala Eliška Krásnohorská

³⁸⁶ K tomuto více MARSOVÁ, *Vznik a vývoj Ženského světa (1896-1930)*, s. 79-84

³⁸⁷ Srov. MARSOVÁ, *Vznik a vývoj Ženského světa (1896-1930)*, s. 78 a ŠTĚPÁNOVÁ, Teréza Nováková, s. 115-124, 137, 145-146

³⁸⁸ Ohledně *Ženského světa* byl patrně rozkol v otázce výše honorářů, se kterými měly některé členky spolku problém. V průběhu času Nováková vnímala, že je pro ni redakční práce omezující a vyčerpávající, jelikož cítila, že jí Ústřední spolek práci na *Ženském světě* stěžoval srov. MARSOVÁ, *Vznik a vývoj Ženského světa (1896-1930)*, s. 79,81 a LA PNP, fond Arne Novák, č. inv. 4059-4137, č. přír. 6/91, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Terézy Novákové z 19. prosince 1900 a 10. ledna 1901*

poukazovala mj. na chování a zejména přístup některých členek, týkalo se to i důležitých osobností lidumilného odboru.³⁸⁹

Právě v souvislosti s lidumilným odborem psala v roce 1916 o Novákové do *Ženského světa* Olga Stránská-Absolonová. Zde naznačila postoj Novákové k lidumilným snahám Ústředního spolku. Ten byl kritický k výraznému zájmu o lidumilnou oblast, jelikož Nováková naopak vnímala potřebu výrazné aktivizace Ústředního spolku v oblastech, pro které spolky, organizace či jiné iniciativy tolik neexistovaly.³⁹⁰ Lidumilných ženských organizací působilo v českých zemích v dané době poměrně velký počet.³⁹¹ Tyto slova Novákové tak naznačovaly představu o výraznější angažovanosti v otázce emancipace žen a pravděpodobně i jejich vzdělanosti, jelikož Nováková byla s výjimkou jednoho roku referentkou vzdělávacího odboru a výrazně se v organizaci přednáškových akcí angažovala. Důkazem o problematičtějším vztahu nejen Novákové k lidumilnému odboru, a ne tak ideálních vztazích uvnitř spolku, je korespondence Pavly Maternové s Terézou Novákovou z 10. září 1906, která napovídá, že Nováková a Maternová měly patrně s výstavbou Domova pro nalezenice³⁹² určitý problém. Zároveň byla vnímána problematicky osoba (Arnoštka) Veselá,³⁹³ která dle zpráv z korespondence vykonávala vše podle své vlastní vůle, současně však špatně snášela kritiku a vytvářela tak ve spolku nepříjemné prostředí. Maternová si Novákové stěžovala, že ji patrně za kritiku ohledně Domova pro nalezenice ve spolku nařknou z odpírání domova sirotkům.³⁹⁴

Dle Jany Malínské se z Ústředního spolku po odchodu Novákové stal spolek měšťanských žen konzervativnějšího rázu silně orientovaných na lidumilný odbor.³⁹⁵ Pravdou je, že výše uvedené skutečnosti staví Novákovou do pozice člena, který se v určité míře vymezoval proti silnému vlivu lidumilného odboru ve spolku. Zároveň Stránská-Absolonová přinesla pohled na práci

³⁸⁹ Hrušková, Veselá, Čihařová a Hanušová viz tamtéž; VLK, Fr[antišek] Cyr[il]. Lidumilný odbor Ústředního spolku žen. In: *Rozhledy po lidumilství*, 1899, roč. 7, č. 2 z 15.2.1899, s. 22

³⁹⁰ STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Teréza Nováková v Ústředním spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1916, roč. 20, č. 8-10 z 28. 4. 1916, s. 208-209

³⁹¹ Viz poznámka pod čarou s. 23-24; dále Zpráva o prvním sjezdu žen československých, s. 42

³⁹² V otázce vzniku, resp. sehnání prostor pro vznik takového Domu se Ústřední spolek českých žen, resp. jeho lidumilný odbor angažoval

³⁹³ Veselá se poté stala předsedkyní spolku pro zbudování domova pro nalezenice viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1906, roč. 10, č. 20 z 20. 11. 1906, s. 265

³⁹⁴ LA PNP, fond Teréza Nováková, inv. č. 882-923, č. přír. 82/90, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Pavly Maternové z 10. září 1906*

³⁹⁵ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 94

Novákové v rámci vzdělávacího odboru, ve kterém se prý projevovale veliká důslednost této spisovatelky, ať se jednalo o připravované přednášky, jejich podobu – Nováková např. upřednostňovala souvislé cykly přednášek – zároveň byla významnou silou při boji za volební právo žen, z jejího pera často vycházely petice spolku.³⁹⁶ Ústřední spolek v její osobě ztratil významnou osobnost, činitelku a feministku a spolek to do zajista muselo poznamenat. Jednotlivé činitelky, i kolektivně prostřednictvím oficiálního spolkového dopisu, ji prosily o setrvání.³⁹⁷

Po dlouhou neměl Ústřední spolek svoje sídlo, na přednášky a jiné akce využíval pronajímané síně např. Měšťanské, Typografické či Umělecké besedy.³⁹⁸ Schůzky odborů, ústředního výboru či valná hromada probíhaly buď na výše zmíněných místech (valné hromady zejména na Staroměstské radnici), nebo se členky scházely ve svých bytech či bytech osob se spolkem spřízněných.³⁹⁹ Prvním místem, které Ústřední spolek užíval oficiálně jako jakési své sídlo, byla od r. 1906 spolková kancelář na Příkopě č. 13⁴⁰⁰ - úvahy nad užíváním vlastních místností se objevily již roku 1900, nebyly však dostatečné finanční prostředky k uskutečnění.⁴⁰¹ Přesun spolku do opravdových spolkových prostor je datován k období po 1. květnu 1908, kdy se sídlem Ústředního spolku staly místnosti ve Spálené č. 34 – Ústřední spolek získal v této budově kancelář, výborovnu, čítárnu, přednáškový sál a několik dalších menších místností.⁴⁰² S otázkou sídla souvisí i následující téma Ženského klubu českého, které patřilo (nejen) ve

³⁹⁶ STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Teréza Nováková v Ústředním spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1916, roč. 20, č. 8-10 z 28. 4. 1916, s. 208

³⁹⁷ LA PNP, fond Teréza Nováková, inv. č. 2133-2135, č. přír. 82/90, korespondence vlastní přijatá – korporace. *Dopis Ústředního spolku českých žen z 10. května 1906*; tamtéž, inv. č. 256-265, č. přír. 82/90, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Johanny Danešové z 13. září 1907*; tamtéž, inv. č. 538-541, č. přír. 82/90, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Pavlínky Klenkové z Vlastimilu z 11. června 1906*

³⁹⁸ Viz Přednášky a schůze. In: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 22 z 5. 12. 1898, s. 316; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1899, roč. 3, č. 3 z 20. 1. 1899, nestránkováno

³⁹⁹ Viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1905, roč. 9, č. 18 z 20. 10. 1905, s. 253; AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Osmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1907, s. 16; některé ze schůzí se konaly např. v bytě dr. Václava Boučka a jeho ženy viz LA PNP, fond Teréza Nováková, inv. č. 882-923, č. přír. 82/90, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Pavly Maternové z 27. května 1905*

⁴⁰⁰ Viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1906, roč. 10, č. 7 z 5. 4. 1906, s. 90

⁴⁰¹ AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Druhá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1901, s. 5

⁴⁰² Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 10 z 20. 5. 1908, s. 147

sledované době k zásadním tématům Ústředního spolku. Níže budou představeny 3 mezníky, které se ve sledovaném období s Ústředním spolkem významně pojily.

Ženský klub český⁴⁰³ a Ústřední spolek českých žen

Ženský klub český vznikl jako samostatný zábavně-umělecko-vzdělávací odbor Ústředního spolku českých žen. Měl být jakýmsi salónem českých žen a kulturně-vzdělávacím střediskem.⁴⁰⁴ Jeho ustavování se nerodilo jednoduše. První návrh k založení klubu se objevil již během prvního sjezdu žen českoslovanských, k jeho realizaci však nedošlo. Dalším pokusem byla iniciativa Dámské besedy, jmenovitě učitelky A. Schöntagové, přednesená na schůzi ÚSČŽ 19. ledna 1901.⁴⁰⁵ Původně vyjádřily členky Ústředního spolku návrhu pouze podporu a nechtěly se aktivně angažovat, ani Teréza Nováková nevěřila, že by tento nápad mohl dojít k realizaci.⁴⁰⁶ Navzdory tomu bylo o dva měsíce později na valné hromadě přijato vytvoření Ženského klubu českého jako speciálního odboru ÚSČŽ.⁴⁰⁷ Ústřední spolek se tak definitivně rozhodl podpořit vznik Ženského klubu českého, zavázal se k hmotné a mravní záštitě, a tedy převzetí patronátu nad celou akcí.⁴⁰⁸

⁴⁰³ K Ženskému klubu českému více např. MASARŽÍKOVÁ, Iva. Ženský klub český. In: *VII. studentský seminář k problematice dějin ženského emancipačního hnutí ve 20. století*. Praha: Ústav hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 2001, s.71-90; VESELÁ, Monika. Ženský klub český. In: *Seminář k dějinám ženského emancipačního hnutí*. I. Praha: Ústav hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1994, s. 37-50; NEUDORFLOVÁ, České ženy v 19. století, s. 214-239; MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 95, 100

⁴⁰⁴ Viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1901, roč. 5, č. 2 z 20. 1. 1901, s. 22

⁴⁰⁵ Jak bylo již v předešlé kapitole nastíněno, české ženy reagovaly na německé akce, i v tomto případě se vznik německého, resp. vídeňského ženského klubu stal jedním z argumentů pro vytvoření klubu českého srov. Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1901, roč. 5, č. 2 z 20. 1. 1901, s. 22 a MASARŽÍKOVÁ, Ženský klub český, s. 72

⁴⁰⁶ LA PNP, fond Arne Novák, č. inv. 4059-4137, č. přír. 6/91, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Terézy Novákové z 31. ledna 1901*

⁴⁰⁷ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1901, roč. 5, č. 2 z 20. 1. 1901, s. 22-23; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1901, roč. 5, č. 5 z 5. 3. 1901, s. 57-58; Teréza Nováková v korespondenci synovi přiznávala, že Ústřední spolek není momentálně zaměstnaný žádnými úkoly, je proto příhodné se domnívat, že to mohla být příležitost, jak se opět účastnit nějakého projektu, který mohl mít šanci na úspěch viz LA PNP, fond Arne Novák, č. inv. 4059-4137, č. přír. 6/91, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Terézy Novákové z 25. dubna 1901*

⁴⁰⁸ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1901, roč. 5, č. 10 z 20. 5. 1901, s. 116

Ženský klub měl být finančně samostatným odborem Ústředního spolku. Ústřední spolek mu měl poskytnout čítárnu, knihovnu, stát se ručitelem části půjčky a zakládajícím členem.⁴⁰⁹ Na klub se nahlíželo jako na středisko českých žen, otevřené všem vrstvám.⁴¹⁰ Důležitým faktorem bylo právě zpřístupnění takového (fyzického) prostoru ženám. Ten totiž ženskému hnutí, resp. obecně ženským emancipačním aktivitám chyběl – klub se měl jednak postavit do středu kulturních a vzdělávacích aktivit českých žen a současně být místem k běžnému setkávání a k diskusím.⁴¹¹ V červnu roku 1903 došlo k první valné hromadě. U zrodu klubu stály přirozeně osobnosti Ústředního spolku: např. Teréza Nováková, Kamila Hrušková, Johanna Danešová, Pavla Maternová, Fanny Fajfrová, Anna Kluklová-Bezděková. Na druhé straně, a to je pro vývoj nejen vztahu ŽKČ a ÚSČŽ zásadní, se v klubu angažovaly i ženy jako Františka Plamínková, Karla Máchová, Marie Tůmová, Františka Zemínová a Anna Honzáková.⁴¹²

Pět posledně zmíněných jmen dokazuje, že se chtěly v rámci Ženského klubu českého angažovat osobnosti, které se odlišovaly od výše zmíněných dam, resp. významných členek Ústředního spolku českých žen. Byly to ženy, které se již řadily k jiné generaci ženského hnutí, generaci, která již nestavěla svoje cíle pouze na pozvedávání vzdělanosti žen a řešení národnostních otázek, nýbrž se zejména zajímala o otázky politické, sociální a pracovní.⁴¹³ Dokazuje to zejména osobnost Františky Plamínkové, která se angažovala před tím i v rámci Ústředního spolku. Zde však patrně necítila prostor pro intenzivnější emancipační práci, a proto nasměrovala svoji energii na Ženský klub český.⁴¹⁴ Plamínková byla u některých dam v Ústředním spolku podle všeho osobou neoblíbenou, což se projevilo mj. v řešení rozchodu Ústředního spolku s Ženským klubem. Pavla Maternová upozorňovala na aroganci a tvrdošijnost Plamínkové (a nejen Plamínkové) a obecné trápení s Ženským klubem. To, že otázka klubu nemusela od začátku u všech členek ÚSČŽ vyvolávat kladný postoj dokazuje

⁴⁰⁹ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 10 z 20. 5. 1902, s. 121; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 11 z 5. 6. 1902, s. 137

⁴¹⁰ MASAŘÍKOVÁ, Ženský klub český, s. 72

⁴¹¹ Tamtéž, s. 72-73

⁴¹² AMP, fond Ženský klub český, k. 1. *Kandidátní listina k volbě I. výboru Ženského klubu českého v Praze*

⁴¹³ MASAŘÍKOVÁ, Ženský klub český, s. 73-74

⁴¹⁴ Práce F. F. Plamínkové v Ženském klubu českém. In: HONZÁKOVÁ, Albína (ed.). *Knihy života: práce a osobnost F.F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*. Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 67

případ Johanny Danešové, která se měla Ženského klubu v začátcích bát.⁴¹⁵ I Eliška Purkyňová považovala Ženský klub za jedinou organizaci, která je pro Ústřední spolek nepřitelem.⁴¹⁶

Ženský klub začal od svého zrodu postupně jít svou vlastní cestou a tento citelný rozpor se později stal jedním z hlavních důvodů k rozchodu ŽKČ a ÚSČŽ.⁴¹⁷ V prvotní fázi bylo z tisku Ústředního spolku českých žen – *Ženského světa*⁴¹⁸ - zřejmé, že se Ženský klub český pro Ústřední spolek tématem stal a zmínky o něm byly pravidelně publikovány. Nicméně již v roce 1905, 2 roky po vzniku ŽKČ, otevřela Eliška Purkyňová debatu na téma poměru Ústředního spolku k Ženskému klubu.⁴¹⁹ Právě během roku 1905 postupně vymizely pravidelné zmínky o Ženském klubu českém ze stránek *Ženského světa*. Byla to patrně reakce na problémy, které ženy v Ústředním spolku vůči Ženskému klubu pocítovaly. Na jaře 1906 například většina Ústředního spolku odmítala obeslat ze svých řad delegátky k výborové schůzi Ženského klubu⁴²⁰ a v červnu téhož roku zaslal Ústřední spolek Ženskému klubu dopis, ve kterém žádala proměnu dosavadního poměru těchto dvou organizací z mateřského a dceřiného na čistě sesterský, s čímž Ženský klub ochotně souhlasil.⁴²¹

Prvotní záběr ŽKČ a ÚSČŽ se výrazněji nelišil – podobná témata v rámci přednáškových akcí, i shoda v otázce emancipační např. boj za volební právo žen, rovnocennost ve vzdělání, zaměstnání apod.⁴²² Mladá generace však měla svou vlastní představu o způsobu fungování klubu a zapojení se do emancipačních aktivit, a taky začala brzy nezávisle na Ústředním spolku sama konat, začaly se pořádat přednášky i aktivity, které často tematicky dublovaly činnosti Ústředního spolku. To se přirozeně ženám Ústředního spolku českých žen nezamlouvalo a cítily

⁴¹⁵ LA PNP, fond Teréza Nováková, inv. č. 882-923, č. přír. 82/90, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Pavly Maternové z 27. května 1905*

⁴¹⁶ ANM, fond Eliška Vozábová – Feministické hnutí, inv. č. 58, k. 1, fol. 163

⁴¹⁷ Srov. NEUDORFLOVÁ, České ženy v 19. století, s. 214; MATERNOVÁ, Pavla. Zápas o Minervu. In: *Ženský svět*, 1910, roč. 14, č. 20 z 20. 11. 1910, s. 311

⁴¹⁸ *Ženský svět* se v roce 1900 stal tiskovým orgánem Ústředního spolku českých žen. Spolek se stal jeho nakladatel a vydavatelem, do té doby jím byl Jan Otto viz *Ženy české!* In: *Ženský svět*, 1900, roč. 4, č. 1 z 5. 1. 1900, nestránkováno; MARSOVÁ, Vznik a vývoj Ženského světa (1896-1930), s. 77

⁴¹⁹ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1905, roč. 9, č. 5 z 5. 3. 1905, s. 69

⁴²⁰ LA PNP, fond Teréza Nováková, inv. č. 882-923, č. přír. 82/90, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Pavly Maternové z 9. června 1906*

⁴²¹ Tamtéž, fond Ženský klub český, inv. č. 1470, č. přír. 22/76, korespondence vlastní odeslaná – korporace. *Koncept dopisu Ústřednímu spolku českých žen z roku 1906*

⁴²² Srov. UHROVÁ, Po stopách šesti žen, s. 85, MASÁŘIKOVÁ, Ženský klub český, s. 76-79

se být pravděpodobně i existenčně ohroženy.⁴²³ Tyto dvě frakce se tak od sebe začaly zásadně oddalovat. Odlišnosti těchto dvou organizací se veřejně nejvýrazněji projevily s pořádáním druhého sjezdu žen československých. Faktem však zůstává, že se Ústřední spolek spolupodílel⁴²⁴ na vzniku Ženského klubu a v začátcích hrál zásadní roli v jeho fungování. Zároveň se na tomto případě dobře demonstrují ideové rozdílnosti, které ženské hnutí po celou dobu provázely a které bylo velmi těžké překonávat. Avšak případné obyčejné osobní animozity, které nemusely být nutně podmíněné nějakými vyššími důvody a ideály, je nutné brát do povědomí za každé situace ve zkoumání jakýchkoli institucí.

Ženský klub český a Ústřední spolek jsou dva zajímavé fenomény, které jsou jsi v některých ohledech blízké, v jiných rozdílné. Jak již bylo řečeno, témata přednášek ŽKČ se nijak výrazněji nelišila od přednášek pořádaných přímo Ústředním spolkem.⁴²⁵ Výraznou aktivitu pak Ženský klub projevil v období boje za volební právo žen, ve které došlo ke spolupráci i s Ústředním spolkem. Ženský klub se také stal prvním místem větší spolupráce žen z levicového (dělnického) prostředí s ženami z řad občanského hnutí a stal se centrem, které zprostředkovávalo ženám možnost seznámit se s politickými otázkami.⁴²⁶ Toto naopak rozhodně nebyl případ Ústředního spolku – ten směrem k dělnickému prostředí vystupoval spíše z pozice mentora než na bázi spolupráce. Zároveň však bylo v ŽKČ vnímáno, že by k dosažení rovných práv pro ženu mělo dojít mj. prostřednictvím vzdělávání, rozšiřováním ženských pracovních možností a rovnosti před zákonem. Právě v otázce vzdělávání – tedy v kursech a přednáškách a zakládání škol – je možné nalézt největší shodu těchto dvou organizací.⁴²⁷

⁴²³ Srov. Zápas o Minervu. In: *Ženský svět*, 1910, roč. 14, č. 20 z 20. 11. 1910, s. 311

⁴²⁴ Do vzniku ŽKČ se dále zapojila např. Jednota učitelek, Spolek c. k. poštovních a telegrafních manipulantelek pro Čechy, Moravu a Slezsko či Dámská beseda viz LA PNP, fond Ženský klub český, inv. č. 1480-1486, přír. č. 22/76, tisky. *Výroční zpráva Ženského klubu českého za rok 1907*, s. 38; tamtéž, inv. č. 1470, přír. č. 22/76, korespondence vlastní odeslaná – korporace. *Koncept dopisu Ústřednímu spolku českých žen z roku 1906*

⁴²⁵ Ať šlo o témata nebo hosty viz v ŽKČ kursy sociálně-hospodářské viz AMP, fond Červenková Klára PhDr., inv. č. 270, k. 8. *Výpisky z materiálu výboru rok 1906*; dále zdravotnické přednášky mj. na téma alkoholismu i národohospodářské viz LA PNP, fond Ženský klub český, inv. č. 1480-1485, přír. č. 22/76, tisky. *Výroční zpráva Ženského klubu českého za rok 1907*, s. 8-9

⁴²⁶ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme“, s. 100

⁴²⁷ Srov. LA PNP, fond Ženský klub český, inv. č. 1452, přír. č. 22/76, doklady. *Protokoly schůzí z roku 1907*

. Volební právo pro ženy⁴²⁸ a Ústřední spolek českých žen

Problematika ženy a politiky se objevila již na prvním sjezdu žen československých, přesto se později kromě ojedinělých zmínek, zejména o zahraničí, v tisku Ústředního spolku tématem nestala – svou roli jistě hrál i zákaz jakékoliv politické spolkové činnosti pro ženy, což bylo ve stanovách Ústředního spolku deklarováno a spolek se na to v souvislosti s otázkou volebního práva odkazoval.⁴²⁹ Vážným a často se opakujícím tématem *Ženského světa* se volební právo českých žen začalo stávat až od roku 1904, i když se žádost o diskuse o volebním právu žen objevovala v Ústředním spolku od konce roku 1903.⁴³⁰ Otázka volebního práva pro české ženy se po přelomu 19. a 20. století začala výrazně objevovat v souvislosti s voláním po zrušení volebního cenzu a zavedením všeobecného volebního práva.⁴³¹ Ústřední spolek českých žen se k boji za volební právo žen připojil. Společně s ostatními uskupeními se angažoval v petičních i manifestačních akcích. Osobností Ústředního spolku, která byla v tomto období nejvýraznější, byla Teréza Nováková, v jejím případě je však nutné vnímat, že by se její osobní aktivita neměla spojovat automaticky s Ústředním spolkem českých žen. Nováková byla výraznou osobností i mimo spolek a v jejích aktivitách ji ÚSČŽ neovlivňoval.

Nováková v červnu 1904 svolala schůzi do prostor Ženského klubu českého, kde byl vysloven souhlas s všeobecným, rovným, tajným volebním právem a s posílením vzdělanosti žen k obraně proti klerikalismu. Občanské ženské hnutí se pak během téhož roku začalo připojovat

⁴²⁸ K problematice boje za ženské volební právo více např. MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri, 2005; MALÍNSKÁ, Jana. Volební právo žen do říšské rady, českého zemského sněmu a do obcí 1848-1914. In: *Sřed: časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav, 2009, roč. 1, č. 1, s. 24-57; MALÍNSKÁ, Jana – BAHENSKÁ, Marie. Vzděláním k politice aneb Cesta žen k občanským a politickým právům. In: BENKO, Juraj – DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela a kol. „S ľudom a pre ľud“: cesty k demokracii na Slovensku za monarchie a prvej republiky. Bratislava: Historický ústav SAV, 2020, s. 235-276; MUSILOVÁ, Dana. „Zrození“ političky v Předlitavsku. In: BAHENSKÁ, Marie – MALÍNSKÁ, Jana (eds.). *Ženy a politika: (1890-1938)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 189–202; VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Česká žena v politické a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století. In: PEŠEK, Jirí – LEDVINKA, Václav (eds.). *Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Praha: Scriptorium, 1996, s. 291-300

⁴²⁹ AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Šestá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1905, s. 6

⁴³⁰ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1903, roč. 7, č. 19 z 5. 11. 1903, s. 238

⁴³¹ MALÍNSKÁ, Volební právo žen do říšské rady, českého zemského sněmu a do obcí 1848-1914, s. 38

k akcím sociálních demokratek a národních socialistek.⁴³² V těchto akcích se angažoval během celého období i Ústřední spolek českých žen, byť se jejich angažovanost nejeví tak významně jako v případě Ženského klubu českého, Výboru pro volební právo žen (dále Výbor či VVPŽ)⁴³³ či sociálních demokratů a národních socialistů.⁴³⁴ ÚSČŽ se spolupodílel na iniciativách už v samém začátku. Např. již v roce 1904 zjišťoval postoje regionálních ženských organizací k volebnímu právu žen a k možným aktivitám za jeho získání.⁴³⁵ Dále byla spolkem sepsána petice k podpoře volebního práva žen.⁴³⁶ Ústřední spolek spolupřádal s Českou stranou státoprávní i jedno ze tří významných listopadových schůzí roku 1905 – akce na téma „Svůj ke svému“ k posílení českého obchodu a průmyslu a po předložení vládního návrhu revize volebního práva, ve kterém však nefigurovaly ženy, se spolupodílel s Výborem pro volební právo žen a Ženským klubem českým na protestní schůzi 18. března 1906.⁴³⁷

Po nezdaru s prosazením volebního práva pro ženy do poslanecké sněmovny říšské rady se VVPŽ začal angažovat v otázce ženského volebního práva v souvislosti s českým zemským sněmem. Zde se prokázalo, že volební zákon nezakazuje kandidovat ženám. Tohoto bylo využito a podařilo se vybrat k volbám roku 1908 tři ženy kandidátky.⁴³⁸ Od roku 1907 byly zejména Výborem pro volební právo žen pořádány přednášky a jednání s politiky. Ústřední spolek českých žen se mj. angažoval v podpisu petice pro úpravu volebního práva pro Prahu.⁴³⁹ I přes aktivitu Ústředního spolku během období boje za volební právo žen, si můžeme všimnout, že výraznými osobnostmi v této iniciativě se, kromě Terézy Novákové, nikdo z výraznějších osobností ÚSČŽ nestal. Hlavní silou byl Výbor pro volební právo žen – Výbor byl vůdčí organizace vyzývající a úkolující jiné spolky, například vyzýval Ústřední spolek k aktivní agitaci a brzkým podpisům petic.⁴⁴⁰ Na výzvu Výboru Ústřední spolek dále obeznamoval v některých okresech voličky s kandidáty – sympatizanty s volebním právem žen. Dále se ve

⁴³² Tamtéž, s. 39

⁴³³ Výbor pro volební právo žen vznikl za účelem boje za volební právo žen. Byl volným sdružením, tedy se na něho nevztahoval § 30 spolkového zákona z roku 1867 viz MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 95

⁴³⁴ Srov. AMP, fond Červenková Klára PhDr., inv. č. 270, k. 8. *Výpisky z materiálu výboru 1906-1914*

⁴³⁵ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 21 z 5. 12. 1904, s. 264-265

⁴³⁶ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 2. *Návrh petice Ústředního spolku za volební právo žen*

⁴³⁷ MALÍNSKÁ, Volební právo žen do říšské rady, českého zemského sněmu a do obcí 1848-1914, s. 40

⁴³⁸ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 112-115

⁴³⁹ Tamtéž, s. 107-108; Statutární města Praha a Liberec měly vlastní volební řády a nebylo v nich ženám umožněno účastnit se voleb – jak v pozici voličky, tak v pozici kandidátky viz MALÍNSKÁ, Volební právo žen do říšské rady, českého zemského sněmu a do obcí 1848-1914, s.53-54

⁴⁴⁰ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1907, roč. 11, č. 19 z 5. 11. 1907, s. 230

volebním roce 1908 členky spolku, místostarostka a velká část výboru zúčastnily předvolební manifestace a 23. února Eliška Purkyňová pořádala přednášku „O volebním hnutí žen“ v Poděbradech.⁴⁴¹

ÚSČŽ se v otázce ženského volebního práva angažoval, stál společně s Výborem a klubem na předních místech aktivních ženských organizací,⁴⁴² přesto se jak mezi organizátorkami, tak mezi kandidátkami do českého zemského sněmu a obecně výraznými osobnostmi neobjevily ve větší míře ženy s Ústředním spolkem přímo spojené. Relevantní je, ptát se proč? Jelikož i toto je určitý signál. Osobností Ústředního spolku aktivní v tomto období je opravdu jen Teréza Nováková, příp. Olga Stránská-Absolonová jako redaktorka Ženského světa i členka Výboru,⁴⁴³ do výboru VVPŽ byla na začátku vybrána též Antonie Elblová, v dané době místostarostka Ústředního spolku, která však výraznou aktivitu, oproti Plamínkové, Tůmové, Schöntagové a jiným, nevykonávala. Nicméně patřila mezi delegátky Výboru, které navštívily poslance sněmu s peticemi.⁴⁴⁴

Skutečností též je, že delegátky ÚSČŽ se neúčastnily všech schůzí.⁴⁴⁵ Ženský klub prezentoval boj za volební právo jako svůj největší úkol,⁴⁴⁶ otázkou je, zda to stejným způsobem vnímal i Ústřední spolek. Bohužel není dostatek archivních materiálů, které by obdobně jako u ŽKČ nastínil situaci. Ve výroční zprávě za rok 1906, ve 2 menších odstavcích, bylo spolkové působení v otázce volebního práva hodnoceno jako aktivní,⁴⁴⁷ zároveň bylo prostřednictvím výroční zprávy za rok 1905 zdůrazňováno, že Ústřední spolek pracoval pro volební právo žen v takovém rozsahu, jak mu (ne)umožňoval zákaz politické činnosti.⁴⁴⁸ Stránská-Absolonová však přiznávala že velký podíl na tomto období nesla v rámci spolku právě Nováková, která

⁴⁴¹ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 5 z 5. 3. 1908, s. 80

⁴⁴² V roce 1905 mj. přispěl do agitačního fondu, rozdával na bezplatném koncertu letáky vyzývající k účasti na manifestaci viz Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1905, roč. 9, č. 22 z 20. 12. 1905, s. 309

⁴⁴³ Více viz MALÍNSKÁ, Žena v politice: (ne)žádoucí. Olga Stránská-Absolonová, s. 152-157; LA PNP, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 1723-1793, přír. č. 22/76, doklady. *Protokol o schůzi Výboru pro volební právo žen z let 1905-1914*

⁴⁴⁴ LA PNP, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 1723-1793, přír. č. 22/76, doklady. *Protokol o schůzi Výboru pro volební právo žen ze dne 1. března 1907*

⁴⁴⁵ Tamtéž

⁴⁴⁶ Viz AMP, fond Červenková Klára PhDr., inv. č. 270, k. 8. *Výroční zpráva ŽKČ 1906*, s. 1

⁴⁴⁷ AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Osmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1907, s. 7

⁴⁴⁸ Viz tamtéž. *Sedmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1906, s. 5

psala petice a návrhy na změnu volebních řádů.⁴⁴⁹ Právě v souvislosti s Novákovou došlo k určitému vymezení pozice Ústředního spolku. Ve výroční zprávě Ústředního spolku za rok 1905 je o Teréze Novákové psáno jako o řečnici, která mluvila za *naše ženy*.⁴⁵⁰ Je otázkou, co je tím přesně myšleno – ženy Ústředního spolku nebo ženy měšťanky? Nováková totiž byla nazývána v období boje za volební právo za hlas měšťanských žen. Ústřední spolek by tak výrazněji vymezil mantinely vnímání vlastního spolku.

České ženské hnutí by se na počátku 20. století dalo rozdělit na skupinu žen, která zastávala vlastenecká stanoviska a méně radikální postoje v otázce boje za volební právo žen, a tedy vyznávala spíše pokojnější způsob realizace, např. formou petic. A na skupinu, která se dokázala více přizpůsobit novému politickému a společenskému kursu a vystupovat radikálněji.⁴⁵¹ Ústřední spolek českých žen bychom, i přes jeho aktivitu v boji za volební právo žen, zařadily do první skupiny (nejen v případě boje za ženské volební právo). Tato skutečnost je velmi zásadní pro vnímání spolku i v souvislosti s jeho dalším působením.

Druhý sjezd žen českoslovanských⁴⁵²

Po 10 letech od založení Ústředního spolku českých žen, se spolek rozhodl uspořádat druhý sjezd žen českoslovanských. Ten se konal ve své úplnosti ve dnech 4. až 8. července 1908 na Staroměstské radnici⁴⁵³ a v zasedací síni Obchodní komory.⁴⁵⁴ A byl to podnik poměrně kontroverzní, který rozvířil vody ženského hnutí. Práce na druhém sjezdu započal Ústřední spolek během první čtvrtiny roku 1908. V únoru byl Ústředním spolkem vytvořen program,

⁴⁴⁹ STRÁNKSA-ABSOLONOVÁ, Olga. Teréza Nováková v Ústředním spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1916, roč. 20, č. 8-10 z 28. 4. 1916, s. 208

⁴⁵⁰ AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Sedmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1906, s. 5

⁴⁵¹ LENDEROVÁ – KOPIČKOVÁ – BUREŠOVÁ – MAUR (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 459-460

⁴⁵² O tomto také viz MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 119-122; UHROVÁ, Po stopách šesti žen, s. 86-89; NEČASOVÁ, Buduj vlast – posílíš mír, s. 51-52

⁴⁵³ V oficiálním programu je psán 4. až 7. červenec, zároveň byl program i na středu 8. července viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 3. *Pozvání ku II. sjezdu žen českoslovanských*

⁴⁵⁴ Podobně jako při prvním sjezdu se zde posouvalo s termínem, dokonce třikrát, první sjezdový termín 27.-29. května, byl pro žádost venkovských učitelek přeložen na 27-29. červen 1908 viz Druhý sjezd žen českoslovanských. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 10 z 20. 5. 1908, s. 141; AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 3. *Dopis Zemské jednoty českých pracujících žen a dívek pro království České*; AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 3. *Pozvání ku II. sjezdu žen českoslovanských*

který byl na konci března a začátku dubna zaslán ostatním spolkům a případným řečnicím a řečníkům. S tím žádaly o vyjádření k programu, k vyslání řečnic, k účasti a k počtu delegátek do širšího výboru z oslovených spolků.⁴⁵⁵ Dále 5. května 1908 Eliška Purkyňová publikovala v *Ženském světě* zprávu, ve které vyzývala všechny ostatní pražské pokrokové ženské spolky k účasti v přípravném komitě sjezdu,⁴⁵⁶ který se měl během května sejít.⁴⁵⁷

Již samotné ustavování provázely problémy a ideové neshody – zejména s Ženským klubem českým, potažmo Výborem pro volební právo žen. Největší spor panoval ohledně samotné organizace sjezdu a příprav. V duchu prvního sjezdu byl totiž Ústředním spolkem vypracován program, který byl zaslán dalším spolkům k vyjádření, schválení, příp. modifikování.⁴⁵⁸ Proti tomuto postupu se postavil v první řadě Ženský klub český a otevřeně v tisku zejména Františka Plamínková. Ženský klub kritizoval organizaci sjezdu Ústředním spolkem českých žen v kontrastu k očividnému pojetí sjezdu jako oficiální platformy ženského hnutí. Dle ŽKČ by měly na takovémto projektu od začátku pracovat ženy různých pokrokových spolků, i politických stran a různé ženské společenské vrstvy. Jen tak by se dal sjezd považovat za iniciativu, která se snaží v úplnosti přednést obraz ženského hnutí. V reakčním dopise z 5. března 1908 proto Ženský klub upozorňoval, že je ochoten vyslat delegátky do sjezdového výboru pouze za situace, když budou přítomny delegátky ze všech spolků českoslovanských – tudíž i ženy dělnice, a ty zejména, jelikož nebyly ochotny jednat tzv. o nich bez nich.⁴⁵⁹

V podobném duchu argumentovala Plamínková v *Ženském obzoru*, kdy napadala nejen vynechání ostatních žen a spolků z příprav programu, ale i způsob, jakým Ústřední spolek vybíral řečnice. Podle jejího názoru neměl Ústřední spolek vybírat řečnice (řečnice) jen podle toho, kdo se přihlásil, nýbrž z jakéhosi výběrového řízení, které by umožnilo vybrat ty nejlepší. Navrhovala, aby byl už na začátku utvořen sjezdový komitét z delegátek různých spolků. Další svou připomínku mířila na samotné období pořádání sjezdu – nepovažovala ho v dané době za šťastné a nutné. V jejích slovech je možné nalézt důvod, proč ŽKČ a VVPŽ přípravy sjezdu

⁴⁵⁵ Srov. PLAMÍNKOVÁ, Františka. II. sjezd žen českoslovanských. In: *Ženský obzor*, 1908, roč. 7, č. 6, s. 93, AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 3. *Dopis Ženské vzdělávací jednoty Libuše Ústřednímu spolku českých žen z 29. března 1908*, tamtéž. *Dopis Zemské jednoty českých pracujících žen a dívek pro království České Ústřednímu spolku českých žen z 30. dubna 1908*, tamtéž. *Pozvání ku II. sjezdu žen českoslovanských*

⁴⁵⁶ Pozvání ku sjezdu žen českoslovanských. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 9 z 5. 1908, s. 125

⁴⁵⁷ Viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 3. *Dopis Výboru pro volební právo žen z 22. května 1908*

⁴⁵⁸ Srov. Tamtéž. *Dopis Ženského klubu z 30. dubna 1908*

⁴⁵⁹ Tamtéž. *Reakce Ženského klubu z 5. března 1908*

bojkotovaly – nechtěly si brát spoluzodpovědnost za něco, co samy od začátku nevymyslely. Navíc vnímaly, že nebyl vyhrazen dostatečně velký čas na přípravu takového podniku.⁴⁶⁰

Stejný přístup razil i Výbor pro volební právo žen. Členka Výboru Marie Tůmová byla pozvána na sjezd jako řečnice na téma volebního práva žen, v rámci solidarity s vyjádřením VVPŽ pozvání odmítla a zdůraznila, že práce pro volební právo žen nestála pouze na ní, ale byla zásluhou celého Výboru, který Ústřední spolek českých žen k organizačním pracím druhému sjezdu nepozval.⁴⁶¹ Ke stejné kritice se přidala i Anna Ziegloserová - redaktorka z Ženského obzoru.⁴⁶² V předsjezdovém období došlo ke korespondenci mezi Ústředním spolkem a Ženským klubem, ve které se obě strany snažily vysvětlit své stanovisko. Ústřední spolek trval na tom, že všem pokrokovým ženám dával možnost se sjezdu zúčastnit a přednést tak svoje myšlenky a perspektivu,⁴⁶³ druhé straně však vadilo sestavení programu bez přizvání druhých, a tudíž zastřešení takovéto akce jednou organizací. Jedním ze zajímavých postřehů v rámci korespondence těchto dvou organizací je v dopisu Ženského klubu poznámka o (ne)ústřednosti Ústředního spolku.⁴⁶⁴ V ženském prostředí, přinejmenším u Ženského klubu, tak musela být pozice Ústředního spolku vnímána ambivalentně.

Tematické okruhy druhého sjezdu byly rozděleny do 7 sekcí:

1. Přehled dosavadní práce ženské vůbec a české zvláště. Další její úkoly
2. Žena v rodině a domácnosti
3. Žena v práci národní
4. Žena v práci sociální
5. Žena v práci výdělkové
6. Vzdělávání ženy
7. Práva žen⁴⁶⁵

Během celého sjezdu bylo předneseno přes 40 referátů. Tento prvek, velký rozptyl témat, i skutečnost, kdy bylo rozhodnuto dát, jako u prvního sjezdu, debatu až nakonec celého sjezdu, byl částí žen silně kritizován již druhý den sjezdu, resp. první den zahájení přednášek, jak

⁴⁶⁰ PLAMÍNKOVÁ, Františka. II. sjezd žen československých. In: *Ženský obzor*, 1908, roč. 7, č. 6, s. 93-94

⁴⁶¹ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 3. *Dopis Marie Tůmové z 8. dubna 1908*

⁴⁶² Tamtéž. *Dopis Anny Ziegloserové*

⁴⁶³ ANM, fond Eliška Vozábová – Feministické hnutí, inv. č. 58, k. 1, fol. 319

⁴⁶⁴ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 3. *Reakce Ženského klubu českého z 5. března 1908*

⁴⁶⁵ Pozvání ku sjezdu žen československých. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 9 z 5. 5. 1908, s. 125

písemně, tak i v přímé konfrontaci z úst Františky Plamínkové.⁴⁶⁶ V závěru sjezdu bylo odhlasováno několik rezolucí jako např. vznik Svaz ženských slovanských spolků v Rakousku, utvoření pražského odboru rakouské ligy proti obchodu s děvčaty, podání petice k připuštění žen ke studiu práv, zreformování babictví, větší spolupráce s ženským dělnickým hnutím a tedy vstupování do ženských dělnických spolků, koedukační výuka a hodiny tělocviku, vstupování do spolku proti týrání zvířat a: „...*pěstovati heslo Svůj ke svému ve všech oborech hospodářských atd.*“⁴⁶⁷ Druhého sjezdu se v několika případech zúčastnily i jako řečnice, ženy přednášející již na prvním sjezdu – Miloslava Procházková, Barbora Hoblová, Heřma Hermerová, Teréza Nováková, Karolina Samková, Amálie Čadová či Anna Jehličková.⁴⁶⁸ Oproti prvnímu sjezdu se však projevila část žen, která s tímto sjezdem a jeho postupy nesouhlasila a kritizovala jej. Toto je velký rozdíl oproti prvnímu sjezdu, kdy se větší reakce z ženského tábora ozývaly, a očekávatelně, pouze ze sociálně demokratického. Dokazuje to rozpolcenost ženského hnutí, ale ukazuje zároveň jeho posun a růst, jelikož bylo schopno navzájem se konfrontovat a reagovat na sebe. Velká polemika dvou táborů zosobněných v Plamínkové a Purkyňové zaměstnávala ženský tisk až do konce roku 1908.⁴⁶⁹

Ke sjezdu se vyjadřovaly i jiné strany a další periodika. Ze sociálně demokratického pohledu byl sjezd kritizován zejména za způsob pojetí – neustálý chod přednášek a často se překrývající témata – i za to, že dle jejich názoru nedal sjezd ženskému hnutí vůbec nic.⁴⁷⁰ Svou úvahu přinesla i *Česká revue* – mladočeský měsíčník – ve které se také polemizovalo nad nutností tak velkého počtu přednášek, které se navíc často navzájem tematicky křížily. Ukazatel plochosti sjezdu byl dle autora článku i schematické zmínky v tisku ohledně druhého sjezdu, které čítaly ve velké většině jen výčty přednášek a jmen. Za pozitivní věc byly vnímány přednášky na témata týkající se účasti žen v životě veřejném, politického působení ženy či jejich soukromé i veřejné zrovnoprávnění, a navíc i absence žen z klerikálních kruhů.⁴⁷¹ V periodiku *Česká*

⁴⁶⁶ Mezi tyto ženy patřila např. Františka Plamínková, Marie Tůmová, Olga Stránská, Alice Masaryková, Zdeňka Wiedermannová viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 3. *Prohlášení několika žen k druhému sjezdu žen českoslovanských z 6. července 1908 (na den upálení Jana Husa)*; Druhý sjezd žen českoslovanských. In: *Ženský list*, 1908, roč. 17, č. 28 z 9. 7. 1908, s. 6

⁴⁶⁷ Druhý sjezd žen českoslovanských. In: *Ženské listy*, 1908, roč. 36, č. 8-9 ze srpna-září 1908, s. 178; Sjezdy. In: *Čas*, 1908, roč. 22, č. 187 z 9. 7. 1908, s. 4

⁴⁶⁸ Viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 3. *Pozvání ku II. sjezdu žen českoslovanských*

⁴⁶⁹ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 120-122

⁴⁷⁰ Druhý sjezd žen českoslovanských. In: *Ženský list*, 1908, roč. 17, č. 29 z 16. 7. 1908, s. 3-4

⁴⁷¹ Poznámky. In: *Česká revue*, 1908, roč. 1907-1908, č. 11 ze srpna 1908, s. 692-693

domácnost bylo vyzýváno k agitační a veřejné činnosti za práva žen, sám autor/autorka článku nepovažoval/a Ústřední spolek za platformu, která by tímto způsobem v ženské záležitosti postupovala a byla tedy schopna dosavadním způsobem práce něco změnit.⁴⁷² Ženám z Ústředního spolku však patrně nebyl blízký tento způsob vystupování jako byl vidět právě např. u Františky Plamínkové a spol.⁴⁷³ Ústřední spolek se snažil obhájit sjezd i jeho postupy, velký počet referátů např. hájil úmyslem zvýraznit podněty k další práci a otázky, které se žen dotýkaly a zároveň nasbírat inspiraci pro další práci.⁴⁷⁴

4.1.2 1909-1913

Dle zprávy z členské schůze roku 1909 je zřejmé, že na první místo pro Ústřední spolek v daném roce patřila témata sociální, resp. lidumilná, dále se spolek angažoval v umělecko-kulturní sféře pořádáním besídek a vycházek. Spolek v daném roce řešil zejména zavedení jeslí do předměstí, zřizování útulků pro těhotné, pojišťování matek apod.⁴⁷⁵ Tyto aktivity by rovněž mohly potvrzovat tezi o výrazné orientaci na lidumilnou činnost po odchodu Terézy Novákové. Avšak v porovnání s dřívějším obdobím rozdíl v lidumilné činnosti nebyl tak výrazný, spíše se spolek začal zásadněji orientovat na kulturní a volnočasové záležitosti a vzdělávací odbor již neměl takovou sílu jako dříve.

V Ústředním spolku byly samozřejmě organizovány i činnosti a akce odlišující se od čistě dobročinných aktivit, jako např. v roce 1909 přednáškové cykly na téma estetických otázek českých měst, hygieny bydlení, dále tzv. kursy nauk občanských, ve kterých se ženy seznamovaly s právními otázkami, otevřeny byly i kursy výuky jazyků.⁴⁷⁶ Ve výše zmíněném roce vykazoval Ústřední spolek i občanské angažmá - iniciací petice za zrušení trestu smrti.⁴⁷⁷

⁴⁷² AMP, fond Červenková Klára PhDr., inv. č. 270, karton 8. *Výpisky z materiálu výboru rok 1908* (výstřížek článku: K. Ženská otázka. In: *Česká domácnost*, 1908, roč. 1, č. 21 z 16. 10. 1908, s. 2)

⁴⁷³ LA PNP, fond Teréza Nováková, inv. č. 882-923, č. přír. 82/90, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Pavly Maternové z 16. července 1906*; tamtéž, fond Arne Novák, inv. č. 4059-4137, č. přír. 6/91, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Terézy Novákové z 31. ledna 1901*

⁴⁷⁴ Druhý sjezd žen československých. In: *Ženský svět*, 1908, roč. 12, č. 15 z 5. 9. 1908, s. 197-199

⁴⁷⁵ Srov. AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Zápis z členské schůze z 13. května 1909* a Z PURKYŇŮ, Eliška. Z naší činnosti. In: *Ženský svět*, 1909, roč. 13, č. 11 z 5. 6. 1909, s. 174-175

⁴⁷⁶ Z naší činnosti. In: *Ženský svět*, 1909, roč. 13, č. 4 z 20. 2. 1909, s. 64; Z PURKYŇŮ, Eliška. Reforma bytová. In: *Ženský svět*, 1909, roč. 13, č. 3 z 5. 2. 1909, s. 46; Z PURKYŇŮ, Eliška. Z naší činnosti. In: *Ženský svět*, 1909, roč. 13, č. 6 z 20. 3. 1909, s. 96; Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1909, roč. 13, č. 16 z 20. 9. 1909, s. 257

⁴⁷⁷ Z PURKYŇŮ, Eliška. Z naší činnosti. In: *Ženský svět*, 1909, roč. 13, č. 2 z 20. 1. 1909, s. 33

Další společenské zapojení spolku se datuje k souvislostem s balkánskými válkami v letech 1912-1913, které se pro Ústřední spolek (a nejen něj) staly předeherou k válečným událostem let 1914-1918. Členky se účastnily pomocných akcí v zájmu raněných Jihoslovanů, např. 2 delegátky Ústředního spolku se staly součástí pomocných sil v lékařské akci pro Balkán – Ústřední spolek zajišťoval pro osoby vyrážející na expedici do Sofie prádlo. Přichylnost spolku ke slovanským záležitostem jistě ovlivňovala jeho postoj, proto např. podpořily prostřednictvím dopisu bulharské bojovníky.⁴⁷⁸

Důležité pro toto období je i vyrovnání se s druhým sjezdem. Otázkou proto je, jak spolek reagoval na závěry sjezdu. Aktivní práci navazující na sjezd vykazovala na začátku roku 1909 Eliška Purkyňová, i přes určité napjaté vztahy ve spolku – šlo o její osobní problémy se starostkou Zorkou Hovorkovou, v návaznosti na to si dokonce přála ukončit svou činnost ve spolku – se angažovala v sestavování sjezdové brožury, jež nakonec nemohla být vydána pro nedostatek finančních prostředků, i ve vytváření stanov k organizaci slovanských ženských spolků v Rakousku a pražského odboru ligy proti potírání obchodu s děvčaty. Purkyňová byla však patrně jediná, která se aktivně angažovala v řešení a realizaci sjezdových závěrů.⁴⁷⁹ Spolupráce s dělnickými ženami se nekonala a pravděpodobně ani nemohla, v návaznosti na otázku obchodu s děvčaty vznikl v Ústředním spolku v roce 1909 alespoň odbor protiprostituční, v problematice „Svůj ke svému“ vyvíjel spolek aktivitu již dlouhodoběji, jinak nedošlo k prakticky žádným změnám.

V rámci celkového obrazu nebylo toto období tolik odlišné od předchozí etapy. Postupovalo se v něm v mnoha ohledech, zejména v organizaci chodu spolku, obdobně – pořádaly se kursy, přednášky, rozšiřovala se postupně organizační struktura, vznikl odbor dívčí,⁴⁸⁰ odbor Mladé generace, odbor proti prostituci, odbor abstinenci a odbor umělecký.⁴⁸¹ Zároveň vznikl jeden velký sociálně-humanitní odbor, který v sebe pojímal právě odbory abstinence, protiprostituční

⁴⁷⁸ HAVELKOVÁ, Marie. Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. 22 z 20. 12. 1912, s. 313-314

⁴⁷⁹ ANM, fond Eliška Vozábová – Feministické hnutí, inv. č. 28, k. 1, fol. 154

⁴⁸⁰ BILIÁNOVÁ, P[ospelka]. Dívčí odbor Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. 19 z 5. 11. 1912, s. 271

⁴⁸¹ AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Jedenáctá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1910, nestránkováno (Výbor Ústředního spolku českých žen v roce 1900) a s. 9

a odbor lidumilný.⁴⁸² Současně začal ve sledovaném období silně narůstat volnočasový program spolku, resp. různé společenské aktivity, které nutně nemusely souviset čistě s osvětou či lidumilstvím, i když se na ně např. v dívčím odboru kladl důraz. Šlo teda zejména o různé společenské večery, čajové dýchánky, vycházky a dívčí besídky. Velký podíl na tom nesl čistě osobní vklad a aktivita Popelky Biliánové, která se stala později referentkou dívčího odboru. Pořádala různé vycházky, zároveň ovlivněna skautingem, vymýšlela i letní program pro dívky v podobě tzv. letních kolonií, ve kterých by mohly nějaký čas mladé dívky v létě pobývat, z finančních důvodů však z toho sešlo. Přesto alespoň dívčí odbor trávil svůj čas v rámci osady skautek v Chotouni.⁴⁸³ Spolek se v tomto období též výrazně angažoval v kulturní oblasti. Za největší kulturní podniky lze považovat organizaci výstav *Srbská žena*, *Polská žena* a *Bulharská žena*.⁴⁸⁴

Podobné volnočasové aktivity už v dřívějších letech zaváděl Ženský klub a existence této ženské organizace stále v ÚSČŽ rezonovala. Slovy Ústředního spolku byl Ženský klub organizací, jejíž činnost: „...*velmi často a odvážně, samozvaně zasáhá [sic], kde jí není třeba, kde si ji nikdo nežadá, ba kde bezohledně míří dlouholetou, poctivou práci a výsledné přičinění činitelů jiných.*“⁴⁸⁵ Nosným podnětem k představě o ÚSČŽ je právě jeho srovnání s ŽKČ, který byl v mnoha ohledech velmi Ústřednímu spolku podobný. Přednášky, kursy, besídky, divadelní představení – všechny tyto aktivity se objevovaly na obou stranách. I v tématech se obě organizace často potkávaly. Velkým rozdílem však byl větší důraz na občanská a politická témata. Ústřední spolek se jich také v určité míře dotýkal, ale v Ženském klubu českém byl důraz na tyto témata výrazně markantnější.⁴⁸⁶ Jistě je vhodné se ptát, proč tomu tak mohlo být?

⁴⁸² Tamtéž. *Třináctá výroční zpráva Ústř. spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1912, s. 17-20

⁴⁸³ BILIÁNOVÁ, P[opelka]. Dívčí odbor Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. 19 z 5. 11. 1912, s. 272

⁴⁸⁴ AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Čtrnáctá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústř. spolku českých žen, 1913, s. 6

⁴⁸⁵ MATERNOVÁ, Pavla. Zápas o Minervu. In: *Ženský svět*, 1910, roč. 14, č. 20 z 20. 11. 1910, s. 311

⁴⁸⁶ Např. v roce 1910 Ústřední spolek českých žen pořádal cyklus přednášek na téma: Cyklus o divadle, dále různá témata jako bylo např. Dojmy z Čech, Dějiny pletené krajky, poté dobové současné otázky jako Počátky politického realismu, O drahotě apod. Ženský klub ve stejný rok pořádal přednášky následující: cyklus O politických stranách českých, 4 debatní večery na témata jako např. Volební právo žen v cizině, Volební oprávněnost žen u nás a cesty k jejímu rozšíření, dále Cyklus žena u filozofů, cykly přednášek zdravotnických i národohospodářských viz AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Dvanáctá Výroční zpráva Ústř. spolku*

Rozdíl je možný mj. vnímat ve skutečnosti, že v centru Ženského klubu stály zejména ženy, které byly často samostatně ekonomicky činné, tudíž samy na sobě závislé, výrazněji je tak ovlivňovala politická a sociální situace. Tento rozdíl se mj. projevil v požadavku žen Ústředního spolku o dřívější čas schůzí v období boje za volební právo žen, načež ve Výboru pro volební právo žen odůvodňovaly pozdější čas z důvodu pracovních vyčerpání a povinností většiny aktivních členek Výboru.⁴⁸⁷

Rok 1911 byl slovy jedné z členek spolku těžkým obdobím. Starostku Zorku Hovorkovou a Elišku Purkyňovou postihly těžké rodinné rány a chod spolek tím utrpěl⁴⁸⁸ – Ústřední spolek tak byl poměrně závislý na vybraných jednotlivkyních a jejich aktivitě, dokazují to mj. i události okolo Terézy Novákové. Nicméně byly v témže roce i za pomoci Ústředního spolku zavedeny univerzitní extenze pro ženy. První cyklus byl zaměřen na nauku o lidském těle a zdravotnictví.⁴⁸⁹ Dalším podstatným milníkem sledovaného období je vznik Svazu českých spolků ženských (dále Svaz či SČSŽ) roku 1911, v jehož zakládání se Ústřední spolek angažoval a do kterého vstoupil, přesto, že cíle Svazu byly velmi obdobné původním cílům ÚSČŽ. Svaz českých spolků ženských měl spojovat ženské české spolky, které se zabývaly „povznesením“ českých žen v hospodářských, společenských, právních, osvětových a dalších oblastech, zajišťovat mezi nimi kontakt, být veřejným zástupcem jejich požadavků, povznášet intelektuální, mravní, tělesnou a hospodářskou sílu českých žen a dále podněcovat zájem zejména o dítě a matku.⁴⁹⁰

Vznik Svazu tak dokazoval, že Ústřední spolek nesplnil svou zamýšlenou roli ústředí ženského hnutí a že tuto roli měla převzít právě on. V *Ženském světě* bylo toto na začátku roku 1912 explicitně přiznáváno. Objevila se zde i reflexe vlastní spolkové práce, a nastavení hranic svého působení i vůči organizacím dalším, kdy byl Ústřední spolek svou členkou otevřeně prohlášen za organizační středisko žen měšťanských, zejména: „...*přednostek domácností a matek rodin,*

českých žen. V Praze: Nákladem Ústř. spolku českých žen, 1911, s. 11 a LA PNP, fond Ženský klub český, inv. č. 1480-1486, přír. č. 22/76, tisky. *Výroční zpráva Ženského klubu českého za rok 1910*, s. 8-12

⁴⁸⁷ LA PNP, fond Výbor pro volební právo žen, inv. č. 1723-1793, přír. č. 22/76, doklady. *Protokol o schůzi ze dne 26. března 1908*

⁴⁸⁸ Tamtéž, fond Teréza Nováková, inv. č. 331-360, č. přír. 82/90, korespondence vlastní přijatá. *Dopis Antonie Elblové z 13. října 1911*

⁴⁸⁹ AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Třináctá výroční zpráva Ústř. spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1912, s. 11

⁴⁹⁰ Tamtéž, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0523, k. 857, 1911-1919; Svaz českých spolků ženských. *Stanovy Svazu českých spolků ženských*, s. [1]

jež jsou zajisté živlem v národě nesmírně důležitým a posud namnoze nedosti probudilým a uvědoměným ve srovnání na př. s vypěstěným třídním a zájmovým uvědoměním dělnic. Ženský Klub český soustřeďuje hlavně ženy samostatně se vyživující, učitelky, úřednice atd... Význam odborných, stavovských, lidumilných atd. spolků je samozřejmý.“⁴⁹¹ Ústřední spolek prostřednictvím své členky Marie V. Babákové nastavil na počátku roku 1912 hranice své činnosti a působnosti a vymezil svůj zájem. Již v roce 1909 byla jednou z členek spolková práce podrobněji charakterizována a v daleko větších obrysech bylo představeno vlastní vnímání fungování spolku – práce spolku byla vymezena jako osvětová a lidumilná, s důrazem na snahu o rozvoj národa, pokrok žen a všeobecné dobro. Za úspěchy byly na prvních místech kladeny dobročinné a lidumilné aktivity, poté zásluhy o rozvoj dívčího školství a na třetím místě národní otázka⁴⁹² - toto byly v zásadě 3 esenciální okruhy utvářející podobu fungování spolku a jeho myšlenkového světa. Článkem z roku 1912 však Ústřední spolek explicitně opustil do té doby proklamovaný všeobjímající záběr své činnosti a konkrétně vymezil svůj zájem o vliv na ženy měšťanské,⁴⁹³ který byl už v době předešlé velmi zřejmý. I samotný způsob práce Ústředního spolku vycházel z měšťanské tradice ženského hnutí, avšak zde bylo toto definitivně vyřčeno a potvrzeno.

Otázkou je, proč se tomu tak stalo? Co přivedlo členku Ústředního spolku k takovéto reflexi a jasnému vymezení svého zájmu? A tedy opuštění snahy o přístup k jakési univerzálnosti v řešení ženské otázky. Mohl v tom hrát roli vliv zvyšující se diferenciaci společenského, resp. politického prostředí, umocněné zavedením všeobecného volebního práva pro muže r. 1907, které mj. ovlivnila právě např. mladočeskou stranu,⁴⁹⁴ a mohla se tak ztratit potřeba nějakého centralizovaného působení? Toto však rozporuje vznik Svazu českých spolků ženských. Může být Svaz reakcí na proměnu v rámci Ústředního spolku? Otázkou také samozřejmě je, kdy přesně mohlo dojít k této proměně? Mohly být určitým zlomovým bodem události okolo druhého sjezdu žen československých? Tato událost, resp. celé období po roce 1907 může být vnímáno jako do jisté míry transformační pro Ústřední spolek. Ať to byla samotná (negativní) zkušenost pojící se k druhému sjezdu, odchod Terézy Novákové ze spolku a výrazná aktivizace

⁴⁹¹ BABÁKOVÁ, M[arie] V[ěra] Dr. Svaz českých spolků ženských. In: *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. z 5. 1. 1912, s. 1

⁴⁹² Paní Pavlína Klenková z Vlastimilu. In: *Ženský svět*, 1909, roč. 13, č. 12 z 20. 6. 1909, s. 193

⁴⁹³ Ústřední spolek se výrazně staral zejména o znevýhodněné osoby – děti a matky. V tomto případě se vliv na měšťanské ženy může interpretovat nejen jako snaha o zlepšení pozice právě měšťanských žen, ale i ukázáním jim cesty, jak přispět ke zlepšení společnosti

⁴⁹⁴ Viz MALÍŘ, Národní strana svobodomyšlná v Čechách, s. 171, 186-187

Výboru pro volební právo žen ve volebním roce 1908. V roce 1912 také došlo k prvním větším zásahům do stanov a jak bylo předneseno v kapitole výše, účel spolku byl mírně proměněn, jelikož se zmenšil dosavadní jednoznačný důraz na čistě ženskou problematiku.⁴⁹⁵

Je tak zřejmé, že jistá nutnost transformace musela být v rámci spolku pocíťována a události rámuující období od druhého sjezdu do roku 1912 přinutily spolek, nebo alespoň část členek, k nějaké reflexi. Zároveň roku 1912 zemřely dvě významné osobnosti spolku – Pavlína Klenková z Vlastimilu a Teréza Nováková. I tyto události přinesly možnosti reflexe a sebereflexe.⁴⁹⁶ Hranici Ústřednímu spolku nastavil též Ženský klub, potažmo Výbor pro volební právo žen, také existovaly různé stavovské organizace a je proto možné, že v průběhu času přirozeně došlo u ÚSČŽ k rezignaci na ústřední chápání sebe i celého ženského hnutí. Ve Svazu ženských spolků českých mohl být viděn prostor k novému, pravděpodobně i lepšímu, uchopení organizace ženské práce. Což se nepotvrdilo, jelikož Svaz roku 1921 zanikl.⁴⁹⁷

Určitou „politickou aktivizaci“ spolku ke konci sledovaného období způsobily okolnosti zvolení Boženy Vikové-Kunětické do českého zemského sněmu roku 1912 jako první ženy poslankyně ve střední Evropě.⁴⁹⁸ Ústřední spolek se v tomto roce ještě před volbami s dalšími ženskými organizacemi angažoval v manifestační schůzi pro rovnoprávnost, proti úpravě návrhu volebního řádu do českého zemského sněmu, a tedy pro zvolení ženy do českého zemského sněmu.⁴⁹⁹ Vikové-Kunětické však nebylo umožněno zasednout do poslaneckých lavic, jelikož jí nebyl udělen certifikát místodržícím Thunem, a tím jí byl zamítnut přístup do českého zemského sněmu.⁵⁰⁰ Na začátku roku 1913 měla být uspořádána její první pražská

⁴⁹⁵ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951; Ústřední spolek českých žen. *Stanovy Ústředního spolku žen českých*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku žen českých, 1912, s. [1]

⁴⁹⁶ BABÁKOVÁ, M[arie] V[ěra]. Teréza Nováková – feministka. In: *Ženský svět*, 1913, roč. 17, č. 8 z 20. 4. 1913, s. 101-104; MATERNOVÁ, Pavla. Teréza Nováková. In: *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. 20 z 20. 11. 1912, s. 278-281; MATERNOVÁ, Pavla. Pavlína Klenková z Vlastimilu. In: *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. 2 z 20. 1. 1912, s. 17-18

⁴⁹⁷ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0523, k. 857, 1911-1919, Svaz českých spolků ženských. *Zpráva o zániku spolku z 20. ledna 1921*

⁴⁹⁸ O tom více např. VELEK, Luboš. První v Rakousku! Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a volebního chování v českých zemích v 20. století. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.-24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. Praha: Scriptorium, 2007, s. 259–319; MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 137-143

⁴⁹⁹ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 137-138

⁵⁰⁰ Tamtéž, s. 142

přednáška, ve které se angažoval i Ústřední spolek, resp. zejména jeho členka dr. Marie Věra Babáková, která se přihlásila k podpoře této akce, kterou by dle ní měly zaštitit ženské spolky, mezi nimiž by figuroval i Ústřední spolek českých žen. Zdůraznila, že na sebe však ÚSČŽ nebude brát vůdčí roli a předpokládala hlavní organizační tlak od Výboru pro volební právo žen. Ústřední spolek se angažoval např. zajišťováním dalších ženských spolků, které by měly zájem připojit se k organizaci akce.⁵⁰¹

4.2 Ústřední spolek českých žen a první světová válka

Období let 1914-1918 v souvislosti s Ústředním spolkem českých žen uvozují tři důležité skutečnosti. První byly některé vnitřní proměny spolku, zejména tedy změny odborů – do popředí spolku, a tedy vedoucí silou se stal odbor sociální, vedený Eliškou Purkyňovou, dále vznikl odbor výtvarný, ustavený roku 1916, jehož předsedkyní se stala malířka Valerie Hachla-Myslivečková. Jeho hlavním úkolem bylo pořádání různých uměleckých výstav.⁵⁰² Naopak byl roku 1917 výborem rozpuštěn odbor „Mladá generace“. Tato událost je další z mála příležitostí k poukázání na interní chod spolku, jelikož toto rozhodnutí patrně členstvo Ústředního spolku velice překvapilo a dostalo se proto až na stránky *Ženského světa*. V nich se poukazovalo na osobní animozity uvnitř spolku. Určitý problém v rámci ÚSČŽ patrně nastal i po opuštění spolku starostkou Marií Havelkovou.⁵⁰³ Zároveň byla první světová válka, resp. rok 1915 obdobím nástupu Elišky Purkyňové na pozici starostky, ve které vydržela až do své smrti v roce 1933⁵⁰⁴ a stala se tak historicky nejvýznamnější osobností Ústředního spolku českých žen, jelikož v něm figurovala od samého začátku.

Druhým bodem je skutečnost, že světová válka přirozeně ovlivnila aktivity spolku. Tento válečný konflikt zasáhl celou společnost, a tudíž bylo nutností spolků reagovat, třeba i nedobrovolně, na tyto změny. Ženské spolky byly pochopitelně ušetřeny odchodů svých členů na frontu, přesto se Ústřední spolek (a nejen on) musel s novou situací a novými nařízeními vypořádat. Nejvýraznější mezníkem byly proměny v právech občanů a občanek státu. Omezena byla např. osobní svoboda, listovní a pečetní tajemství, narušena byla svoboda projevu a tisku,

⁵⁰¹ AMP, fond Červenková Klára PhDr., inv. č. 303, k. 10. 3 dopisy M.V. Babákové

⁵⁰² A. S. Výtvarný odbor Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1917, roč. 21, č. 9-10 z 20. 5. 1917, s. 169

⁵⁰³ KONEČNÁ, Ludmila. Mladé pokolení a my „dospělí“. In: *Ženská revue*, 1917, roč. 12, č. 3, s. [49]-53; Mladá generace a výbor „Ústředního spolku českých žen“. In: *Ženský svět*, 1917, roč. 21, č. 2-3 z 10. 2. 1917, s. 46

⁵⁰⁴ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen (záznam z rejstříku k příslušné signatuře)

a také došlo k restrikcím v oblasti práva na spolčování a shromažďování.⁵⁰⁵ Zároveň bylo běžným jevem, že byla přednášková činnost podrobena cenzuře a dohledu komisařů, tyto záležitosti chod spolků značně ovlivňovaly.⁵⁰⁶ Vliv na chod spolkového života mělo úmrtí Františka Josefa I a nástup Karla I. Ten byl charakteristický liberalizací politického a společenského prostoru. Což bylo využito i ženami a ženskými spolky, a tak byla mezi lety 1917 a 1918 ženská veřejná aktivita umocněna,⁵⁰⁷ týkalo se to i Ústředního spolku českých žen.

Po celou dobu války byl sociální odbor, který byl již před válkou mj. díky své tehdejší referentce Elišce Purkyňové velmi činný, schopen fungovat velmi aktivně. Ještě v roce 1914 před vypuknutím války se angažoval v zajištění cyklu sociálních přednášek, ve vycházkách do tzv. humanárních ústavů⁵⁰⁸ a řešil otázku vyplácení podpory z fondů Ústředního spolku.⁵⁰⁹ Ústřední spolek později přirozeně navázal na svou sociální činnost a začal řešit akutní otázky spojené s válkou. Jednou z nich byla na počátku války otázka nezaměstnanosti žen, problém prostituce, žebrota žen a dětí. Spolek proto např. žádal prezidenta c. k. policejního ředitelství o zřízení pozice policejní asistentky, která by měla na starosti ochranu žen, dívek a dětí. Dále se Ústřední spolek angažoval v rozdávání surovin a jídla dětem a starým ženám, v akcích vyzývajících k finanční, surovinové i oděvní podpoře. Některé ze členek se samy účastnily sběracích akcí. Zároveň ženy Ústředního spolku pomáhaly v rámci Červeného kříže s šitím prádla.⁵¹⁰

Proměnu činnosti spolku před válkou a během války dokazuje okruh aktivit v první půlce roku 1914 v kontrastu s pozdějším vývojem. V první půlce roku 1914 spolek neomezoval svou

⁵⁰⁵ ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, s. 31

⁵⁰⁶ Srov. Práce F. F. Plamínkové v Ženském klubu českém. In: HONZÁKOVÁ, Albína (ed.). *Kniha života: práce a osobnost F.F. Plamínkové : sborník k 60. narozeninám*. Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 71 a AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Německy psaná zpráva o schůzi a přednášce Ústředního spolku českých žen z 14. března 1918, datace 19. březen 1918* a *tamtéž. Německy psaná zpráva o schůzi a přednášce Ústředního spolku českých žen z 23. března 1918, datace 24. březen 1918*

⁵⁰⁷ Srov. BARŠOVÁ, Emancipace žen, první světová válka a československá národní revoluce 1918/1919, s. 104-111 a ZEMÍNOVÁ, Fráňa. Vůdčí hlava čs. feminismu. In: HONZÁKOVÁ, Albína (ed.). *Kniha života: práce a osobnost F.F. Plamínkové : sborník k 60. narozeninám*. Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 465

⁵⁰⁸ Pravděpodobně jsou tím myšleny ústavy různé sociální pomoci

⁵⁰⁹ Ústřední spolek českých žen. In: *Ženský svět*, 1914, roč. 18, č. 5 z 5. 6. 1914, s. 128

⁵¹⁰ Ze sociální činnosti Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1914, roč. 18, č. 9-10 z 5. 9. 1914, s. 233; B. H. Z Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1914, roč. 18, č. 13 (chybí datace), s. 282

činnost pouze čistě na sociální otázku, součástí spolkových aktivit byly přednášky, přednášeno bylo kupříkladu: „O slunečních a vzduchových lázních a jejich vlivu na lidské zdraví“, „O moderních přístrojích kuchyňských“ či „Z potulek po Švýcarsku“, pořádaly se i divadelní představení, dále besídky pro dívky a čajové večírky.⁵¹¹ Ve válečných letech se záběr ÚSCŽ proměnil na téměř absolutní zájem o řešení sociálních otázek, aktivity ostatních odborů a kulturních akcí byly v tisku přítomny v naprostém minimu oproti sociálním záležitostem. Spolek se angažoval, kromě již výše zmíněných aktivit jako bylo zajišťování jídla, potravin, šatů, prádla, spoluúčast na sběracích akcích, ve vzniku různých sociálních a humanitních iniciativ jako byl např. tzv. hospodyňský výbor při Ústředním spolku českých žen – měl to být jakýsi osvětový, zajišťující, organizační a řídicí podnik v oblasti potravin,⁵¹² Mimo to se chtěl Ústřední spolek podílet na vzniku lesní školy pro děti padlých.⁵¹³

Další aktivitu zaměřil na prosby a naléhání k ministerstvu vnitra, policejnímu ředitelství i k ministerstvu financí např. ohledně zajištění ženské prostitute a žebravých dětí. Dále se zasazovaly, aby ženy z nesezdaného páru, jejichž mužové a otcové jejich dětí byli účastni války, měly též nárok na válečnou podporu jako řádné manželky. Vytvořily formuláře pro muže na frontě, jejichž potomci vzešli z nemanželského poměru, k doznání otcovství, a tedy ochraně jejich žen a dětí.⁵¹⁴ Členky Ústředního spolku se rovněž staly součástí pomocného válečného komitétu českých spolků ženských.⁵¹⁵ Pravdou je, že se jejich požadavky nesoustředily vždy jen a pouze na válečnou problematiku, například žádaly pražskou městskou radu o zajištění zdarma jízdy dětem tam a zpět v letním provozu na jediné dětské hřiště na Letné.⁵¹⁶ Otázka emancipační ustoupila přirozeně do pozadí, nicméně i v tomto období se v *Ženském světě*

⁵¹¹ Valná hromada Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1915, roč. 19, č. 5 z 10. 3. 1915, s. 79-80

⁵¹² K nynější hospodářské situaci. In: *Ženský svět*, 1915, roč. 19, č. 4 z 25. 2. 1915, s. 60

⁵¹³ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Zpráva pražskému policejnímu ředitelovi J. Kunzovi s přehledem záslužné práce spolku za války, nedatováno*

⁵¹⁴ K sociálním požadavkům více zde Valná hromada Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1915, roč. 19, č. 6-7 z 25. 3. 1915, s. 108-111; r. Přiznání otcovství. In: *Ženský svět*, 1916, roč. 20, č. 11 z 24. 5. 1916, s. 249

⁵¹⁵ H-ová. M. Pomocné válečné komitét českých spolků ženských. In: *Ženský svět*, 1915, roč. 19, č. 20 z 10. 11. 1915, s. 338;

⁵¹⁶ K sociálním požadavkům více zde Valná hromada Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1915, roč. 19, č. 6-7 z 25. 3. 1915, s. 109

v menší míře objevovaly články členek ÚSČŽ, které se snažily vypořádat s otázkou žen za války, občasně se publikovalo i k tématu občanských a politických práv ženy.⁵¹⁷

Zajímavým momentem je definice ambicí a odůvodnění své existence Ústředním spolkem na samotném začátku války. To, že Ústřední spolek českých žen původně vznikl za účelem centralizace ženské emancipační činnosti, to, že se tento prvek nedařil naplňovat a že členky v průběhu času tuto skutečnost reflektovaly, bylo prostoupeno touto kapitolou již výše. I počátek války se však zdál být příležitostí, i když v tomto případě spíše mimoděnou než cílenou, pro zamyšlení se nad svou rolí. Ovlivnění válkou a nutnost řešení sociální otázky zde určitě hrálo svou roli, Ústřední spolek totiž svůj smysl a svou činnost chápal výrazně sociálním pohledem: „*Ústřední spolek, kde po tak dlouhá léta koná se práce buditelská, v tom smyslu, aby ženská inteligence česká s otevřenými očima vnímala ve svou duši skutečný život a jeho bolesti, jež mírniti má ve své moci...*“⁵¹⁸ Zde se zajisté projevila válečná realita, a tedy vzrůst potřeby sociální pomoci a práce, kterou se mohl Ústřední spolek za svou celou dobu trvání chlubit a prezentovat. Ústřední spolek se také zapojil do českého veřejného prostoru na jaře 1917, které bylo definováno 2 veřejnými projevy – Manifestem českých spisovatelů a státoprávním prohlášením poslanců na říšské radě. Ústřední spolek českých žen se zároveň připojil jako jedna ze tří ženských organizací k národním projevům, a to k svazu českých poslanců, ve kterém kvitoval jeho postoj k opětovnému přihlášení se k českému státnímu právu.⁵¹⁹

Třetí záležitostí je zastavení činnosti spolku v dubnu 1918. Spolkové přednášky a schůze byly hlídány státní mocí – v pozůstalosti v rámci spolkového katastru jsou evidovány německé zápisy z přednášek a schůzí, konajících se 14. března, 23. března, 3. dubna a 10. dubna 1918. Problémem se stala zejména poslední zmíněná akce, v ávaznosti na ni došlo k pouličním aktivitám, které se neslučovaly s představami státní moci a které mohly být považovány a klasifikovány jako veřejné schůze lidu – ty však byly zakázány. Dalším problémem souvisejícím s Ústředním spolkem byly tři ženy – Válková, Veselá, Velichová – které patrně

⁵¹⁷ Viz Z PURKYŇŮ, Eliška. Reforma občanského zákoníka. In: *Ženský svět*, 1914, roč. 18, č. 11 (chybí datace), s. 238-239; Z PURKYŇŮ, Eliška. Hospodářská činnost žen v době války. In: *Ženský svět*, 1914, roč. 18, č. 13 (chybí datace), s. 276-277; STRÁNSKÁ, Olga. Ženské hnutí a život. In: *Ženský svět*, 1915, roč. 19, č. 2 z 25. 1. 1915, s. 17-19; STRÁNSKÁ, Olga. Výchovou k nové ženě. In: *Ženský svět*, 1915, roč. 19, č. 5 z 10. 3. 1915, s. 65-67; O. S. Odchýlili jsme se od ženského hnutí? In: *Ženský svět*, 1915, roč. 19, č. 20 z 10. 11. 1915, s. 330;

⁵¹⁸ Ze sociální činnosti Ústředního spolku českých žen. In: *Ženský svět*, 1914, roč. 18, č. 9-10 z 5. 9. 1914, s. 233

⁵¹⁹ Ženy a národní projevy. In: *Ženský svět*, 1917, roč. 21, č. 11-12 z 25. 6. 1917, s. 205

byly státní moci z různých důvodů nepohodlné, ženy však pravděpodobně spojovaly svá jména právě s Ústředním spolkem. V jedné zprávě se Eliška Purkyňová, coby starostka spolku odvolávala místodržícímu Coudenhohovi, že zmíněné dámy nejsou součástí Ústředního spolku českých žen.⁵²⁰ Ústřední spolek českých žen byl v souvislosti s neideálním průběhem své schůze 10. dubna 1918 v Karlíně konfrontován státní mocí. Nejprve bylo pro nepokoje nařízeno zastavení činnosti spolku, zejména všech schůzí. Podle prohlídky spolkových prostor a nalezených materiálů hrozilo jeho úplné rozpuštění.⁵²¹ K výsledku byla přivedena zapisovatelka spolku Žofie Čacká a v samotných spolkových prostorách byla provedena prohlídka a zabaveny koncepty o výborových schůzích spolku v roce 1918, ale i všechny další protokoly vzniklé od roku 1911, seznam korespondence i balíček dopisů.⁵²²

Od roku 1917 docházelo k sociálním protestům – pořádaly se stávky a hladové demonstrace – které později přerostly i v politickou aktivizaci. Zvýšila se i aktivita zejména dělnických žen, které se staly důležitou komponentou zejména hladových bouří.⁵²³ Mezi lety 1917-1918 však ožilo i celé ženské hnutí. Začaly být pořádány veřejné schůze, psaly se veřejné projevy a ženy se též zúčastňovaly veřejných akcí a manifestací, mezi které patřil např. I. kongres slovanských žen, konaný 17. května 1918 v Obecním domě v Praze. Na něm mj. vystoupila a za Ústřední spolek promluvila Eliška Purkyňová.⁵²⁴ Policejní ředitelství argumentovalo vůči Ústřednímu spolku tím, že ho považovalo za organizaci mající podíl na rozdmýchávání eskalačních nálad svými veřejnými schůzemi. Osudnou se Ústřednímu spolku českých žen stala schůze z 10. dubna, na které mluvila Eliška Purkyňová na téma „O dnešním sociálním postavením ženy české a přípravě pro budoucnost“⁵²⁵ a na kterou se mělo dostavit přes 2000 osob.⁵²⁶ Ty měly

⁵²⁰ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Zpráva místodržícímu Království českého z 4. dubna 1918*

⁵²¹ Tamtéž. *Zpráva o zastavení činnosti spolku z 12. dubna 1918*

⁵²² Tamtéž. *Protokol z výsledku Žofie Čacké z 17. dubna 1918*; tamtéž. *Protokol z prohlídky spolkových místností z 15. dubna 1918*

⁵²³ ŠEDIVÝ, Češi, české země a Velká válka 1914-1918, s. 315-317; k dělnickým protestním akcím za první světové války více např. KUČERA, Rudolf. *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 124-153

⁵²⁴ Viz BARŠOVÁ, Emancipace žen, první světová válka a československá národní revoluce 1918/1919, s. 106-109; I. kongres slovanských žen. In: *Ženský svět*, 1918, roč. 22, č. 5 (chybí datace), s. 145, 149

⁵²⁵ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Žádost o povolení přednášky 10. a 12. dubna 1918 z 8. dubna 1918*

⁵²⁶ Zejména byly přítomny ženy dělnice. Některé policejní záznamy udávají 2000, jiné 2500 nebo i 3000 žen z nejnižších vrstev Srov. AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek

být průběhem schůze a témata na ni řešenými zaktivizovány a později vyvolat pouliční nepokoje.⁵²⁷ Na základě toho bylo 12.dubna 1918 nařízeno zastavení činnosti spolku.⁵²⁸ Výnosem z 8. června 1918 však byla činnost opět povolena a částečně vráceny zabavené materiály.⁵²⁹ Ústřední spolek pak až do vzniku republiky pořádal přes podzim hospodyňské schůze, ve kterých byla přednášena témata jako například: „Používání rajských jablek v domácnosti“, „Barvení látek po domácku“ a tematika receptů.⁵³⁰ Jeho aktivity totiž byly podmíněny tím, že musely být pouze a jen sociálního a humanitního rázu a jakékoliv porušení mělo být potrestáno opětovným pozastavením veškeré činnosti.⁵³¹ Důkazem o zvýšené činnosti českých žen bylo zintenzivněné narušování, resp. potírání jejich činností zejména na jaře 1918, neboť byly některé ženské činitelky vyšetřovány a stíhány jak Františka Plamínková a Fráňa Zeminová, tak např. i Eliška Purkyňová.⁵³²

českých žen. *Německy psaná zpráva o průběhu schůze Ústředního spolku českých žen 10. dubna 1918 z 11. dubna 1918*; tamtéž. *Německy psaná zpráva o zákazu schůze Ústředního spolku českých žen 12. dubna 1918 z 14. dubna 1918*; tamtéž. *Zpráva o zastavení činnosti spolku z 12. dubna 1918*

⁵²⁷ Tamtéž. *Zpráva o zastavení činnosti spolku z 12. dubna 1918*; při odvolání proti rozhodnutí k policejnímu ředitelství o zastavení veškeré činnosti spolku se Ústřední spolek argumentoval, že pouliční nepokoje vyvolalo zacházení policie s lidmi opouštějící schůzi viz tamtéž. *Stížnost Ústředního spolku k zastavení činnosti spolku, nedatováno*

⁵²⁸ Tamtéž. *Zpráva o zastavení činnosti z 12. dubna 1918*

⁵²⁹ Tamtéž. *Žádost Jindry Krejzlové z 22. června 1918*

⁵³⁰ Viz tamtéž. *Oznámení o pořádání hospodyňské schůze 25. září 1918 z 21. září 1918*; tamtéž. *Oznámení o pořádání hospodyňské schůze 4. října 1918 z 3. října 1918*; tamtéž. *Oznámení o pořádání hospodyňské schůze 8. října 1918 z 8. října 1918*; tamtéž. *Oznámení o pořádání hospodyňské schůze 16. října 1918 z 14. října 1918*

⁵³¹ Tamtéž. *Zpráva o omezení pozastavení činnosti z 3. června 1918*

⁵³² ZEMÍNOVÁ, Vůdčí hlava čs. feminismu, s. 465 a Ze dne. In: *Ženský svět*, 1918, roč. 22, č. 6 (chybí datace), s. 193

5 Ústřední spolek českých žen v období první republiky

Ústřední spolek českých žen vstupoval do nové republiky aktivně, angažoval se jak veřejně, tak i v rámci spolkových interních záležitostí, kdy došlo k drobným změnám ve stanovách.⁵³³ Na prosinec byl naplánován politický kurs pro ženy⁵³⁴ – se vznikem Československa totiž mj. přišly výrazné změny poměrů pro ženy, když byla Washingtonskou deklarací a Ústavou Československé republiky garantována rovnoprávnost žen a mužů,⁵³⁵ ženy tak byly např. zrovnoprávněny v otázce politické. Dále se spolek připojil k výzvě studentek v návaznosti na ženskou veřejnou schůzi z 4. prosince 1918 pořádanou Eliškou Machovou, předsedkyní Svazu ženských spolků českých, která byla studentkami kritizována za způsob vystupování na shromáždění a snahu o zastupování celé ženské veřejnosti.⁵³⁶ Zároveň se nadále angažoval v sociální otázce jako byl například pouliční prodej novin dětmi. Prostřednictvím tisku apelovali na veřejnost, aby si od těchto dětí nic nekupovala.⁵³⁷

Se vznikem republiky nepřišly žádné výrazné změny v rámci spolkového života. První republika totiž navazovala na dřívější legislativu a lehce pozměněný spolkový zákon z období monarchie byl využíván dál. Například tak nebyl zrušen zákaz politického spolčování žen, fakticky však na toto nebyl brán zřetel.⁵³⁸ Ústřední spolek českých žen tak celkem přirozeně vplul do nového období a nový stát se pro členky stal naprostou přirozeností – se svým vlastenectvím a důrazem na národní zájmy tomu nemohlo být jinak. Však i starostky spolku v období první republiky byly členky Československé národně demokratické strany. A jak již bylo zmíněno v kapitolách výše, přes apolitičnost spolku⁵³⁹ byl i v prvorepublikovém období

⁵³³ Došlo k drobným změnám v paragrafu 9 a 10, tedy v otázkách valné hromady a výboru viz AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Příloha B – Změna stanov*

⁵³⁴ Ústřední spolek českých žen. In: *Národní listy*, 1918, roč. 58, č. 139 z 23. 11. 1918, s. 3; kurs probíhal i v únoru 1919, kdy se např. přednášelo o programu Československé strany sociální viz Z politického kursu Ústředního spolku českých žen. In: *Národní listy*, 1919, roč. 59, č. 47 z 23. 2. 1919, s. 4

⁵³⁵ NEČASOVÁ, Buduj vlast – posílíš mír!, s. 56

⁵³⁶ Výzva studentek k ženským spolkům českým. In: *Národní listy*, 1918, roč. 58, č. 161 z 19. 12. 1918, s. 3

⁵³⁷ Ústřední spolek českých žen. In: *Národní listy – večerní vydání*, 1918, roč. 68, č. 124 z 8. 11. 1918, s. 2

⁵³⁸ LAŠŤOVKA, Marek – LAŠŤOVKOVÁ, Barbora – RATAJ, Tomáš – RATAJOVÁ, Jana – TRÍKAČ, Josef. *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990*. Praha: Scriptorium, 1998, s. XIV

⁵³⁹ Zmiňováno např. zde ROSENBERGOVÁ, Věra. Ústřední spolek českých žen. In: *Národní listy*, 1934, roč. 74, č. 76 z 18. 3. 1934, s. 13; nepolitičnost měla představovat nulové organizační spojení s jakoukoli politickou stranou

kladen důraz na národní citění členek, navíc se členy staly i ženské národně demokratické organizace.⁵⁴⁰ Sounáležitost s novou republikou dokazují např. spolkem vydané pamětní listy z období vzniku republiky, které mají v podtitulu uvedeno, že jsou vydány Ústředním spolkem za účelem povzbuzení paměti občanů, posilnění jejich práce a lásky k národu. Součástí je např. projev českých spisovatelů z května 1917, prohlášení samostatnosti či Martinská deklarace.⁵⁴¹

Že Ústřední spolek po vzniku republiky nepůsobil jen v čistě vyhraněné bublině sociální, resp. ženské, ale byl ovlivňován dobovými okolnostmi a reagoval na ně, dokazuje pořádání recitačního a přednáškového večera s názvem *Těšínsko je naše* v roce 1919.⁵⁴² Další reakční záležitostí roku 1919 je memorandum spolku, které bylo předloženo Národnímu shromáždění, ve kterém vyjadřovaly členky nesouhlas s některými body návrhu dr. Václava Boučka v rámci změny zákona o právu manželském.⁵⁴³ Dále v roce 1920 Ústřední spolek vystoupil proti odstranění zemských autonomií a vytvoření župních zřízení.⁵⁴⁴ Zajímavou problematikou je i ponechání názvu Ústřední spolek *českých* žen, kdy v dané době by zajisté nebylo podivné proměnit si název z českých na československých, oficiálně však k tomu nikdy nedošlo, ani nebyly nalezeny archivní materiály, které by se k tomuto problému odkazovaly.

Zásadní otázkou pro sledované období je, jakým způsobem se v této době Ústřední spolek českých žen prezentoval, jak fungoval a čemu se věnoval. Zároveň je nutné vzít v potaz změnu poměrů, která přišla se vznikem nového státu a spolkovou činnost ovlivnila, dále i dlouhodobost 20letého období, ve kterém se přirozeně spolek nechoval po celou dobu stejně. Spolek se po celé období prvorepublikové i nadále věnoval přednáškové a besídkové činnosti, pořádal různé kursy a vycházky. Rozptýl byl opět velmi různorodý – od vzdělávacích a praktických přednášek

a její vliv na spolek viz BUREŠOVÁ, Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století, s. 41

⁵⁴⁰ Viz ROSENBERGOVÁ, Věra. Ústřední spolek českých žen. In: *Národní listy*, 1934, roč. 74, č. 76 z 18. 3. 1934, s. 13; k národně demokratickým organizacím v této práci kapitola 3, strana 61

⁵⁴¹ *Pamětní listy z revoluční doby a prvých dnů nové svobody o citech, touhách, odvaze, hrdém sebevědomí, ideálech a cílech československého národa*. V Praze: Ústřední spolek českých žen, 1928

⁵⁴² AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Žádost o povolení recitačního a přednáškového večera „Těšínsko je naše“ ze 17. listopadu 1919*

⁵⁴³ Viz *Petice Ústředního spolku českých žen na opravu zákona o právu manželském, podaná Národnímu shromáždění v Praze (spolu s návrhem na doplnění zákona opatrovnického)*. Praha: Českomoravský podnik tiskařský a vydavatelský, 1919

⁵⁴⁴ Projev československých žen proti župnímu zřízení. In: *Národní listy*, 1920, roč. 60, č. 57 z 27. 2. 1920, nestránkováno

(které však byly pořádány ve velké míře pro členky, zejména na hospodyňských schůzích),⁵⁴⁵ přes divadelní představení, zdravotnické kursy až ke kursům líčení.⁵⁴⁶ V roce 1920 se ÚSČŽ, věrný svému předválečnému zájmu o měšťanské, středostavovské (ženské) prostředí, označil jako pomocné středisko inteligence – jmenovitě spisovatelů, úředníků a učitelů.⁵⁴⁷ Během 20. let 20.století se Ústřední spolek zejména prezentoval 2 významnými podniky – vznikem Útulného domova pro osamělé ženy a působením v tzv. Malé ženské dohodě. Naopak se spolek nestal členem Ženské národní rady (dále ŽNR).⁵⁴⁸

ŽNR, založená roku 1923, představovala další, pokus o centralizaci ženského hnutí. Cílem bylo opětovně spojit ženskou práci pod jednu střechu, a tudíž v lepších podmínkách pracovat na vykonávání ženských snah o faktickou rovnoprávnost.⁵⁴⁹ Ústřední spolek, a je otázka, jestli v reakci na vznik Ženské národní rady, nebo zda šlo o pouhou shodu náhod, měl ke svému 25letému výročí – tedy v roce 1923 – připravenou výzvu k ženským spolkům k přihlašování se do Ústředního spolku českých žen, odůvodněnou faktickým nedokončeným bojem za

⁵⁴⁵ Přednášky byly i za první republiky povětšinou bezplatné, a tedy otevřené široké veřejnosti. I nadále se tematicky směřovalo jak k čistě vzdělávacím přednáškám, tak i praktickým jako např. o pojišťování, hygiena ženy atd. Viz AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, karton 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Činnost Ústředního spolku českých žen*, s. 10; k přednáškám více např. AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 2

⁵⁴⁶ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Žádost o povolení divadelního představení z 1. května 1919*; tamtéž. *Žádost o povolení přednášky „O vývoji indického smýšlení náboženského“ o z 30. dubna 1921*; ANM, fond Vetterová Anna, k.22, složka Ústřední spolek českých žen. *Program Ústředního spolku českých žen na příští sezónu, nedatováno*; AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Činnosti Ústředního spolku českých žen*; Ústřední spolek českých žen. In: *Národní listy*, 1919, roč. 59, č. 237 z 8. 10. 1919, s. 5; Ústřední spolek českých žen. In: *Národní listy*, 1920, roč. 60, č. 104 z 15. 4. 1920, s. 4

⁵⁴⁷ České inteligenci! In: *Národní listy*, 1920, roč. 60, č. 49 z 19. 2. 1920, s. 4

⁵⁴⁸ Srov. AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 2. *Dopis Ženské národní rady z 17. března 1930* a UHROVÁ, *Po stopách šesti žen*, s. 108; členy Ženské národní rady byly například Ženský klub český, Sdružení československých učitelek, Kruh výtvarných umělkyní atd. viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 2. *Dopis Ženské národní rady z 17. března 1930*; že byly zkalené vztahy mezi ŽKČ a ÚSČŽ i v období vzniku republiky tématem a stále Ústřední spolek nějakým způsobem zaměstnávaly dokazuje článek z dubna 1921, ve kterém autorka textu poměrně vyčítavě opět odkazuje na přezíravé až povýšení chování žen Ženského klubu vůči Ústřednímu spolku viz POTOCKÁ, Joz. *Ženská organizace hospodářská*. In: *Ženský svět*, 1921, roč. 25, č. 7 z 25. 4. 1921, s. 103

⁵⁴⁹ Srov. BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, s. 41-42 a LEDEREROVÁ, *Ženská národní rada, propagátor ženské emancipace*, s. 37

rovnoprávnost žen s muži.⁵⁵⁰ Tento apel působí tak, že se ÚSČŽ do emancipačního boje chtěl dále zapojovat nebo měl alespoň formálně vůli k zapojení. Jistě otázku emancipace neopustil, přesto se v průběhu let období první republiky zformoval v jinou organizaci než tu, které primárně záleží na rovnoprávném postavení ženy a podniká aktivity k naplnění tohoto cíle. Ústřední spolek byl utvářen sociální a později zejména kulturní prací. Je pravděpodobné, že se se vznikem republiky objevila vidina možného výraznějšího veřejného působení na poli emancipace, tento prvek však patrně ztratil na síle – dokazuje to začátek prvorepublikového období, kdy se Ústřední spolek poměrně často ve veřejném prostoru vyjadřoval k různým společensko-politicko-ženským otázkám. Jedním z nich je protest ÚSČŽ proti potratovému návrhu Luisy Landové-Štychové, který by povoloval potrat do 3 měsíce těhotenství. Ústřední spolek vystoupil proti tomuto návrhu nejen ze zdravotního hlediska, ale i národního, kdy bylo argumentováno národní ztrátou: „*nekonečné řady...jedinců*“.⁵⁵¹ Otázkou samozřejmě je, do jaké míry byly tyto aktivity opravdovým celospolkovým konsensem a nikoli akcí několika žen ze spolkového výboru, resp. Elišky Purkyňové. Nicméně v roce 1927 došlo k citelnému přeformulování stanov, ze kterých bylo zřejmé, že hlavní a jedinou ambicí Ústředního spolku nebyla otázka žen.⁵⁵²

Současně je nutné vnímat, že se spolková personální skladba vyznačovala značnou kontinuitou z doby předchozí, ze spolku se z aktivních pozic vytratily z významnějších jmen jen Olga Stránská-Absolonová a dr. Marie Věra Babáková. Kontinuita samozřejmě provázela např. i Ženský klub český viz Plamínková a další, přesto právě zde je možné pozorovat rozdíl. Pokud srovnáme výkony a nasazení v otázce politických a občanských práv žen z let předválečných, jmenovitě tedy např. Výbor pro volební právo žen, příp. Ženský klub český s Ústředním spolkem, není překvapivé, že se Ústřední spolek nezačal chovat po vzniku republiky výrazně odlišným způsobem, vedla ho totiž velká část žen, které ve spolku pracovaly již před válkou –

⁵⁵⁰ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k.1. *Výzva ženským spolkům k přihlášení se do Ústředního spolku českých žen, nedatováno*

⁵⁵¹ Protesty proti návrhu posl. Landové-Štychové. In: *Národní listy*, 1921, roč. 61, č. 15 z 16. 1. 1921, s. 3; dále například otázka práce žen v hostinských zařízení viz PURKYŇOVÁ, E[liška]. Jest zaměstnání v živnostech hostinských vhodné pro ženy? In: *Národní listy*, 1922, roč. 62, č. 11 z 11. 1. 1922, s. 5;

⁵⁵² O tomto výše zde: kapitola 3, s. 45; Ženská národní rada naopak měla v rámci svých stanov starost o ženskou otázku jako hlavní a víceméně jediný svůj úkol viz LEDEREROVÁ, Ženská národní rada, propagátor ženské emancipace, s. 52-53; Ženský klub český měnil své stanovky v roce 1930, nicméně nedošlo k tak výrazné změně jako v případě ÚSČŽ, šlo spíše o formálnější záležitosti viz AMP NAD 5/1 Spolkový katastr, signatura XXII/0245, k. 835, 1916-1956, Ženský klub český. *Žádost o promítnutí změny stanov do stejnopisů stanov, z 14. července 1930*

např. Eliška Purkyňová, Marie Farská, Anna Jehličková, Hana Tetauerová či Terezie Jermařová-Škampová.⁵⁵³

Ústřední spolek se během 20. let 20. století, ale zejména pak v letech 30. stal organizací, a dalo by se říci, že jí už dávno byl, jejíž sebe prezentace byla tvořena s důrazem na vlastní sociální a kulturní činnost. Když bylo v druhé polovině 30. let 20. století žádáno policejní ředitelství o povolení zorganizování veřejné sbírky na pomoc spolku, bylo zasláno jakési textové portfolio, ve kterém byly zdůrazněny záslužné činnosti spolku, a to právě sociální a lidumilné spolkové aktivity.⁵⁵⁴ Spolek dále spravoval různé fondy s jejichž pomocí zajišťoval pomoc tam, kde byla potřeba. K roku 1935 a 1936 měl spolek ve správě tyto fondy: Fond ku stavbě spolkového domu a knihovny, fond Elišky Purkyňové, Lesní škola – fond ku podpoře sirotků, Fond Boženy Němcové, Fond ku podpoře literátů a žurnalistů, Fond ku podpoře žen, Fond ku podpoře sirotků (nalezců).⁵⁵⁵ V rámci Fondu ku podpoře literátů a žurnalistů byly např. vypláceny peníze vdovám po žurnalistech a spisovatelích, tento fond podporoval finančně též Masaryk.⁵⁵⁶

Tezi o přerodu spolku v zejména sociálně-kulturní podnik podporuje mj. rozpis jeho odborů z roku 1931 a 1933. Spolek provozoval svou činnost v těchto oborech: vzdělávací, sociálně humanitní, besídkový, hospodyňský, dramatický, společenských večerů a péče o sirotky. V jednatelské zprávě z roku 1933 se k ženské otázce připojila pouze informace o navázání spolupráce se zemskou organizací žen moravských. Prvek emancipační tak stále ve spolku v této době figuroval, ale kulturní činnost hrála v aktivitách spolku mnohem větší roli. Mj. vznikl při spolku roku 1926 dramatický kroužek.⁵⁵⁷ Otázkou je, zda se v tomto ohledu v něčem lišil například od Ženského klubu českého? Ten pracoval stejným způsobem jako dříve a také podobně jako Ústřední spolek – pořádal přednášky, besídky, vycházky, účastnil se oslav,

⁵⁵³ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Zpráva o konání valné hromady a jménech zvolených funkcionářek na rok 1920-1921*, tamtéž. *Zpráva o konání valné hromady a jménech zvolených funkcionářek z 20. června 1923*; ANM, f. Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Dopis Terezie Jermařové-Škampové z 15. prosince 1936*

⁵⁵⁴ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Činnost Ústředního spolku českých žen*

⁵⁵⁵ ANM, fond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Jmění fondu v roce 1936*; tamtéž. *Jmění fondu v roce 1935*

⁵⁵⁶ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Činnost Ústředního spolku českých žen*, s. 10

⁵⁵⁷ Tamtéž, s. 15

poskytoval finanční i materiální pomoc.⁵⁵⁸ Výhodou u ŽKČ je lepší dostupnost a zachovalost materiálů a jejich pospolitost oproti archivním pramenům v případě ÚSČŽ. Nicméně se jejich způsob práce od sebe výrazně nelišil a ani se výrazně neodlišoval od způsobu práce z doby monarchie.

Ústřední spolek se v ženských otázkách angažoval, ale nevykazoval ji v souhrnu za celé sledované období explicitně jako svou zásadní aktivitu, patřila jednoduše mezi další činnosti spolku. Jednou z větších aktivit v rámci ženské otázky, do které se Ústřední spolek zapojil byl vznik Malé ženské dohody.⁵⁵⁹ Byla to organizace spojující československé, jihoslovanské, řecké, rumunské a polské ženy, která si kladla za cíl sociální, hospodářskou, občanskou a politickou spolupráci ve prospěch žen a zamezení války.⁵⁶⁰ Z československých spolků se součástí této aliance stal mimo Ústřední spolek například také Výbor pro volební právo žen a Ženská národní rada.⁵⁶¹ V rámci Malé ženské dohody se pěstovaly zejména kulturní styky v podobě různých setkání a konferencí. Předsedkyní se stala v polovině 30. let Františka Plamínková.⁵⁶² Spolupráce Ústředního spolku a Ženské národní rady se během období první republiky projevila nejvýrazněji právě v souvislosti se záležitostmi ohledně Malé ženské dohody.⁵⁶³

Opravdu významným aktem, spojeným od roku 1923 do smrti Purkyňové s Ústředním spolkem českých žen a zejména právě s jeho starostkou Eliškou Purkyňovou, byl vznik Útulných domovů pro osamělé ženy v Dejvicích. Vystavěno jich bylo za první republiky sedm.⁵⁶⁴ Byly to příbytky pro starší ženy, penzistky a vdovy.⁵⁶⁵ Ústřední spolek stál za vznikem tohoto podniku, financoval a řídil celý proces – vzniklo při Ústředním spolku Stavební družstvo

⁵⁵⁸ Např. viz AMP, fond Ženský klub český, k. 1. *Jednatelská zpráva za správní rok 1933*; tamtéž. Zápis z XXXVI. valné schůze Ženského klubu českého

⁵⁵⁹ K tomu například UHROVÁ, Po stopách šesti žen, s. 108-110

⁵⁶⁰ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 2. *Ručně psané stanovky Malé ženské dohody*

⁵⁶¹ PLAMÍNKOVÁ, F.[rantiška]. Malá ženská dohoda. In: *České slovo*, 1923, roč. 15, č. 272 z 20. 11. 1923, s. [1]

⁵⁶² BUREŠOVÁ, Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století, s. 118

⁵⁶³ Viz adv. Žena a umění. In: *České slovo*, 1927, roč. 19, č. 128 z 29. 5. 1927, s. 4; Vzácní hosté. In: *České slovo (Ženské slovo)*, 1927, roč. 19, č. 128 z 29. 5. 1927, neustránkováno

⁵⁶⁴ K Útulným domovům, jejich fungování a vzniku více např. UHROVÁ, Po stopách šesti žen, s. 106-108, 110-111

⁵⁶⁵ Viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k.1. *Výstřižek článku „Feminism, prospívající mužům“ z nespécifikovaného periodika*

k zřízení Útulného domova osamělým ženám.⁵⁶⁶ V rámci stavby se angažovala i první česká architektka Milada Pavlíková-Petříčková.⁵⁶⁷ Domovy ve svém důsledku velmi úzce souvisely se samotným spolkem, jeho členky se totiž stávaly později uživatelkami těchto domů např. Marie Farská,⁵⁶⁸ Pavla Moudrá,⁵⁶⁹ dokonce i samotná Eliška Purkyňová.⁵⁷⁰ Současně velmi silně symbolizovaly sociální realitu Ústředního spolku a něco co mu bylo patrně velmi blízké, a to byla otázka žen, které ke konci svého života neměly prostředky k důstojnému žití, protože byly již vdovami, a tedy byly celý život odkázány na manžela (na okruh své rodiny), anebo naopak byly celý život bez manžela (zejména učitelky).

Založen byl i fond Elišky Purkyňové na udržování zestárlých umělkyně, spisovatelek a žen veřejně činných v Domovech, resp. na bezplatné umístění jedné (zasloužilé) ženy do Domova.⁵⁷¹ Je tedy patrné, že to byla idea, která musela být spolku blízká už jen tím, že se týkala jeho některých členek. Zároveň tento záměr souvisel s bytovou situací po první světové válce. Bytová krize postihla zejména střední třídu, resp. ženy, které se neměly o sebe v této situaci jak postarat a stát se v jejich zajištění významnějším způsobem neangažoval. Po válce se Praha stala centrem nového státu, do kterého se přirozeně vracela a stěhovala velká část lidí, zároveň se část domů stala během války pro jejich neúdržbu nevhodná k žití.⁵⁷² Po smrti

⁵⁶⁶ Viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Výstřižek článku J. O. Parmy „Domov osamělým ženám“ z periodika Lípa, roč. 12, č. 20*; UHROVÁ, *Po stopách šesti žen*, s. 106;

⁵⁶⁷ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k.1. *Článek v Ženské hlídce nesoucí název Domov pro osamělé ženy z nespécifikovaného periodika*

⁵⁶⁸ Tamtéž, Členská kniha příspěvků 1922-1932 (pod písmenem F)

⁵⁶⁹ Viz ANM, fond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Dopis Pavly Moudré z 23. května 1934*

⁵⁷⁰ Srov UHROVÁ, *Po stopách šesti žen*, s. 111 a AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha příspěvků 1919-1922 (pod písmenem P)

⁵⁷¹ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Činnost Ústředního spolku českých žen*, s. 10; ANM, fond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen, *Jméni fondu v roce 1936*

⁵⁷² Srov. JANDÁČEK, Václav. *Bytová otázka v Praze 1918 až 1938*. In: *Časopis Stavebnictví: časopis stavebních inženýrů, techniků a podnikatelů*. Praha: Informační centrum ČKAIT s. r. o, 2019, roč. 13, č. 1-2, s. 38, AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Výstřižek článku „Útulný domov“ z nespécifikovaného periodika* a UHROVÁ, *Po stopách šesti žen*, s. 106

Purkyňové došlo k rozkolu mezi Ústředním spolkem a vedením Stavebního družstva (Domovů), které se osamostatnilo a začalo řídit chod Domovů samo.⁵⁷³

K dalším záležitostem 20. let 20. století patřilo např. v roce 1920 osamostatnění výtvarného odboru a jeho přeměnu v Kruh výtvarných umělkyň.⁵⁷⁴ Dále spolkové angažmá v Husových slavnostech roku 1923,⁵⁷⁵ pořádání oslav Boženy Němcové roku 1925, v návaznosti na to, bylo projevono přání podniknout instalaci pamětní desky Boženy Němcové na dům „U tří líp“, ve kterém spisovatelka zemřela.⁵⁷⁶ Ve stejném roce byla spolkem uspořádána jubilejní oslava Vojty Náprstka.⁵⁷⁷

Důležitým milníkem v historii spolku je dozajista smrt významné spolkové činitelky a dlouholeté starostky Elišky Purkyňové v roce 1933. Purkyňová byla duší spolku a opravdu výjimečnou činovnicí po celou dobu jejího působení v něm, ve svých publicistických textech často Ústřední spolek zmiňovala a očividně se s ním ztotožňovala. Její smrt tak musela zanechat výraznou stopu ve fungování spolku, protože nejen že po zbytek roku byla jeho práce paralyzována⁵⁷⁸, ale 30. léta 20. století v souvislosti se spolkem přinesly v určitém ohledu významné proměny, které však byly ovlivněné i společenskými, politickými a hospodářskými okolnostmi ve státě. Zároveň je nutno říci, že Purkyňová vykonávala tuto funkci opravdu velmi dlouho – necelých 20 let. Zajímavým momentem byla volba starostky roku 1934, kdy si činovnice Ústředního spolku nezvolily nikoho ze svého aktivního středu, ale další političku Annu Vetterovou-Bečvářovou, která se měla uvolit tuto funkci vykonávat.⁵⁷⁹ Patrně bylo pro spolkové činitelky důležité mít významnější osobu ve svém středu.

⁵⁷³ Viz ANM, fond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Jednatelská zpráva za rok 1933*; Viz zde AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Protokol 37. Valné hromady Ústředního spolku čes. žen*; UHROVÁ, Po stopách šesti žen, s. 111

⁵⁷⁴ Viz Kruh výtvarných umělkyň. In: *Národní listy*, 1920, roč. 60, č. 184 z 6. 7. 1920, s. 4; Kruh výtvarných umělkyň. In: *České slovo*, 1920, roč. 12, č. 120 z 22. 5. 1920, s. 5

⁵⁷⁵ Svaté památce M. Jana Husi. In: *České slovo*, 1923, roč. 15, č. 153 z 1. 7. 1923, s. 3

⁵⁷⁶ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Žádost z 3. prosince 1925*; Praha – Boženě Němcové. In: *České slovo*, 1927, roč. 19, č. 53 z 26. 2. 1927, s. 4

⁵⁷⁷ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Činnost Ústředního spolku českých žen spolku*, s. 15

⁵⁷⁸ Viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Zpráva sekretariátu*

⁵⁷⁹ ANM, fond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku českých žen za r. 1933*; Vetterová-Bečvářová byla do té doby řadovým členem spolku, neplatící příspěvky každý rok viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, Členská kniha příspěvků 1922-1932 (pod písmenem V)

Určitý přerod spolku se dá datovat oficiálně k roku 1927, kdy se změnil výrazně stanov a došlo tak oficiální proměně účelu a cílů spolku.⁵⁸⁰ Můžeme se ptát, kdy došlo k té faktické proměně, protože změně stanov muselo něco předcházet. Zároveň však ve stejnou dobu – rok 1927 – došlo k aktivnímu působení na poli ženské otázky. Byla pořádána konference Malé ženské dohody v Praze, ve které se spolek angažoval, zároveň byl spolek součástí sepsané petice k ministerstvu spravedlnosti pro opravu občanského zákoníku a jeho částí „Manželské právo“ a „Právo dědické“.⁵⁸¹

Současně však ve chvíli, kdy se Ženská národní rada snažila zasahovat do legislativy státu např. intervencí do sociálního pojištění, a tedy zařazení žen do tzv. volných povolání (soukromé učitelky, porodní asistentky atd.), nebo v roce 1927 angažmá proti novelizaci zákona, s kterou mělo přijít zhoršení pojišťování u žen,⁵⁸² od Ústředního spolku v jejich soupise záslužných činností tyto události postrádáme.⁵⁸³ Nelze říci, že by se Ústřední spolek v těchto záležitostech vůbec neangažoval. Např. se aktivizoval přípisem k ministerstvu vnitra s požadavkem obsazování pozic ve státní administrativě dle kvalifikace a nikoli na základě pohlaví a dále s žádostí 3měsíční dovolené těhotným ženám, resp. matkám. Přípis byl rozesílán ostatním ženským spolkům a organizacím ke konci roku 1923 s výzvou k připojení se k této iniciativě. Při této příležitosti byly dané spolkly dále žádány o vyjádření ohledně začlenění do Malé ženské dohody.⁵⁸⁴ Dále se např. účastnil roku 1932 veřejné schůze v Ženském klubu, která řešila otázku zaměstnanosti žen v souvislost s Velkou hospodářskou krizí, a tedy tendencemi snižovat státní výdaje, které dopadaly zejména na vdané ženy.⁵⁸⁵ U ostatních záležitostí nemůžeme tvrdit, že by tyto otázky ženy v Ústředním spolku nezajímaly, jelikož není znám dostatek dokumentů, který by potvrdil či vyvrátil aktivní angažovanost spolku v řešení těchto

⁵⁸⁰ K tomu více v kapitole 3 na straně 45

⁵⁸¹ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Činnost Ústředního spolku českých žen*, s. 18

⁵⁸² BUREŠOVÁ, Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století, s. 69

⁵⁸³ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Činnost Ústředního spolku českých žen*

⁵⁸⁴ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 2. *Přípis ministerstvu vnitra, nedatováno*

⁵⁸⁵ Viz LEDEREROVÁ, Ženská národní rada, s.75; MALÁ, O. A zase veřejné zaměstnankyně – rozhodný boj. In: *Ženská rada*, 1932, roč. 8, č. 9, s. 167

problémů. Na druhou stranu je nutno říct, že i práce ŽNR ve svém důsledku stála zejména na petičních aktivitách a různých prohlášeních.⁵⁸⁶

Svou roli v proměně spolku mohl hrát vznik Domovů, který ÚSČŽ jistě velmi zaměstnával, ve stejné době vznikla i ŽNR. V paralele na vznik Ženského klubu, který Ústřední spolek v něčem také „poškodil“, i vznik Ženské národní rady tak mohl hrát svou roli pro veřejný život Ústředního spolku českých žen. Další otázkou samozřejmě je, jak moc spolek případně poškodilo v návaznosti na Elišku Purkyňovou její nezvolení do parlamentu v roce 1925, a tedy její osobní ambice. Na druhou stranu se v rámci své práce chovaly ženy Ústředního spolku podobně jako dřív – pokračoval dál zájem o vícero témat jako sociální, kulturní i ženská témata. Zároveň se tedy v roce 1927 měnily stanovy, a to poměrně výrazně – upřen zájem na sociální a kulturní záležitosti s důrazem na národ. Také to však nutně nemuselo představovat velkou proměnu spolku, třeba naopak to mohlo být vnímáno jako více realističtější vytvořené stanovy, cíle a záměry, kterými se spolek již prezentoval.

Jak již bylo zmíněno, 30. léta 20. století byla poměrně zásadní. V tomto období se v jednatelské zprávě z roku 1935-1936 objevila informace o kulturní, sociální a národní úkolech, které spolek v daném roce, a i v předešlých letech, řešil – tedy v souladu s novými stanovami. Za kulturní práci bylo považováno účastenství na různorodých akcích, národních oslavách a také např. spolupodílení se na vystavení pamětní desky na rodném domě Terézy Novákové a pořádání slavnostního večera na její památku. K ženské otázce, která patrně patřila pod sociální úkoly, bylo napsáno: „*V ženské otázce pracoval spolek prostřednictvím své starostky pí. senátorky Vetterové-Bečvářové i jiných členek, jakož i spolkovými přípisy ministerstvu.*“⁵⁸⁷ Spolková činnost v ženské otázce tak zřejmě nabrala podobu spíše osobních intervencí členek ve prospěch ženské otázky, příkladem je jmenování Vetterové-Bečvářové, což patrně souviselo i s jejím vlivem jako političky.⁵⁸⁸ Případně byla dále tvořena tradiční spolkovou aktivitou – peticemi a přípisy. O čem dané přípisy ministerstvu pojednávaly však není specifikováno.

Sociální činnost byla postavena na tradiční starosti o sirotky. Další činností spolku, která byla napsána v jednatelské zprávě souvisela s hospodyňským odborem. Ten se staral o vycházky do

⁵⁸⁶ BAHENSKÁ – HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 212

⁵⁸⁷ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Jednatelská zpráva o činnosti ÚSČŽ v r. 1935/1936*

⁵⁸⁸ Např. účast Vetterové-Bečvářové (avšak jako zástupkyně žen v národní demokracie) na ustavující schůzi Svazu pro kontrolu porodu viz tamtéž. *Zápis ustavující schůze Svazu pro kontrolu porodu konané 16. března 1934*

průmyslových podniků a také pořádal schůze.⁵⁸⁹ Z dopisu Františky Nevrlé Anně Vetterové-Bečvářové je patrné, že se ženská otázka dostala ve spolku do ústraní. Nevrlá, jakožto členka Spolku pro právo ženy, byla pozvána do výboru Ústředního spolku tehdejší starostkou Eliškou Purkyňovou, aby se zvedl zájem o ženskou otázku ve spolku a dostal se opětovně do jeho programu, v Ústředním spolku se však řešila zejména hospodářská situace spolku.⁵⁹⁰

Zastavme se však u sociální problematiky. Ústřední spolek přirozeně musely ovlivnit změny, které nastaly se vznikem Československa, jelikož s ním přišly větší státní zásahy do sociální otázky, a tím i do oblastí, kterým se spolek ve své sociální a lidumilné činnosti věnoval a které ho zajímaly – např. založení ministerstva sociální péče a Ústředního sociálního úřadu hl. m. Prahy.⁵⁹¹ Zároveň se ustavily i nové sociálně zaměřené instituce a organizace jako Vyšší škola sociální péče, Československý Červený kříž, Masarykovy sociální ústavy.⁵⁹² Přesto se např. otázky mateřství a dětí nestaly prioritou státu a dále se spoléhalo na pomoc nestátních organizací, resp. ženských spolků a sdružení.⁵⁹³ Ústřední spolek se po celou svou předválečnou existenci zasazoval o sociální činnost ve prospěch matek a dětí, zejména chudých.⁵⁹⁴ Se vznikem republiky se velká část ženské aktivity k těmto otázkám do veřejného prostoru přenesla přirozeně do sféry poslanecké sněmovny, i když velmi často bez kýženého úspěchu, ve který ženské političky doufaly.⁵⁹⁵ Posun z interních spolkových snah do veřejné sféry politické dokazuje polemika Elišky Purkyňové, ve které se snažila přednést, že některé návrhy,

⁵⁸⁹ Viz zde tamtéž. *Jednatelská zpráva o činnosti ÚSCŽ v r. 1935/1936*; tyto aktivity jsou velmi podobné z jednatelské zprávy z roku 1933 viz ANM, f.ond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku českých žen za r. 1933*

⁵⁹⁰ ANM, fond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Dopis Františky Nevrlé*

⁵⁹¹ Viz UHROVÁ, Po stopách šesti žen, s. 106

⁵⁹² MUSILOVÁ, Pokusy o vytvoření nové koncepce péče o matku a dítě v meziválečném Československu (1918-1939) s. 26-27

⁵⁹³ Tamtéž, s. 28

⁵⁹⁴ Běžnou praxí byly různé návrhy jako např. návrh na zřízení instituce dobrovolného pojišťování mateřství, na zřízení centrály pro sociální péči v obci, na rozšíření péče o kojence, členky ÚSCŽ vykonávaly i dobrovolný dozor nad nalezení, udělovaly podpory z podpůrných fondů spolku, žádaly o podpory a umísťovaly sirotky, z fondu vyplácely pěstounky či vydržovaly jedno lůžko v porodnici pro chudé ženy viz AMP, NAD 9004 Výroční zprávy, sign. 723. *Třináctá výroční zpráva Ústř. spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústř. spolku českých žen, 1912, s. 19-20; tamtéž. *Osmá výroční zpráva Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1907, s. 7, 16-17

⁵⁹⁵ MUSILOVÁ, Pokusy o vytvoření nové koncepce péče o matku a dítě v meziválečném Československu (1918-1939) s. 29-33

týkající se prostituce, boji proti alkoholismu či pojišťování mateřství, které v poslanecké sněmovně navrhovaly československé socialistky, byly již dávno před tím zpracovány Ústředním spolkem českých žen.⁵⁹⁶

Např. v druhé půlce roku 1933 a v prvních dvou měsících roku 1934 Ústřední spolek českých žen svou sociální činnost vykonával prostřednictvím rozdávání obuvi ženám a dětem, shánění práce žadatelkám, reagováním na různé výzvy k pomoci⁵⁹⁷ – pravděpodobně finanční či materiální.⁵⁹⁸ Zajišťování takovéto pomoci patřilo k standardní a běžné sociální činnosti spolku – viz jeho spravované fondy. Ženský klub český svou sociální práci ve stejném období vykonával obdobně, poskytovaly například obědy nezaměstnaným ženám a mužům, členky sbíraly šatstvo, hračky, knížky pro děti apod.⁵⁹⁹ Sociální práce těchto spolků se tak v tomto období výrazně orientovala na zajišťování určitých komodit a také financí. Finanční podpory byly u Ústředního spolku běžné i v období monarchie, zároveň v dané době zajišťoval např. dohledy nad nalezcí a dětmi, které spolek finančně podporoval, umisťoval sirotky,⁶⁰⁰ v kontrastu k době první republiky se spolek výrazněji zaměřoval na čisté poskytování pomoci, neopustil však nikdy otázku dětí, nalezců a sirotků – některé děti dále finančně podporoval.⁶⁰¹ Z jejich sociální činnosti je do úmrtí Purkyňové velmi výrazně zaměřována starost o Domovy⁶⁰² – byl to největší a nejúspěšnější podnik Ústředního spolku za celou dobu jeho trvání. Trvalý zájem a starost o děti se projevily mj. tím, že se spolek angažoval například ve 30. letech 20. století ve sdružení Demokracie dětem či žádal o spolupráci v Přípravném výboru pro péči o bědné děti.⁶⁰³

⁵⁹⁶ Srov. PURKYŇOVÁ, Eliška. Aktivní práce žen v parlamentě. In: *Národní listy – večerní vydání*, 1921, roč. 61, č. 233 z 26. 8. 1921, nestránkováno a ZEMÍNOVÁ, Fráňa. Aktivní práce žen v parlamentě. In: *České slovo (Ženské slovo)*, 1921, roč. 13, č. 175 z 31. 7. 1921, s. 8

⁵⁹⁷ AMP, fond, Ústřední spolek českých žen, k. 1, složka 1934. *Zpráva sekretariátu*

⁵⁹⁸ Viz ANM, fond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Dopis J. Karneolské z 6. ledna 1935*

⁵⁹⁹ AMP, fond Ženský klub český, k. 1. *Jednatelská zpráva za správní rok 1933*, s. 15

⁶⁰⁰ Viz AMP, NAD 9004, Výroční zprávy, sign. 723. *Třináctá Výroční zpráva Ústř. Spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústř. Spolku českých žen, 1912, s. 20

⁶⁰¹ Viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 3. *Kopie textu dopisu z 18. června 1934 a 6. června 1934*

⁶⁰² K Domovům např. viz ANM, fond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Zápis o Útulném domovu, nepojmenovaný, nedatovaný*; tamtéž. *Zápis z mimořádné valné hromady ÚSČŽ z 12. 5. 1931*

⁶⁰³ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 3. *Dopis Demokracie dětem z 20. září 1934*; tamtéž. *Kopie textu dopisu Přípravnému výboru pro péči o bědné děti z 25. ledna 1934*

Dle korespondence z 2. poloviny 30. let 20. století, tedy v období starostenství Anny Vetterové-Bečvářové, a též od roku 1935 do roku 1939 každoročních žádostí o povolení sbírky na podporu spolku,⁶⁰⁴ je zřejmé, že Ústřední spolek zápasil s hospodářskými problémy, které byly mj. způsobeny i Velkou hospodářskou krizí.⁶⁰⁵ Hospodářská situace se do chodu ÚSČŽ citelně propisovala. Ústřední spolek byl jednou z členek například nazván „hospodářským podnikem“, který musí denně vydělat peníze, aby vůbec pokryl své výlohy.⁶⁰⁶ Patrně se organizační struktura spolku v rámci odborů snížila, resp. zjednodušila na čistě záležitosti sociální, hospodyňské a besední, dále fungovaly i právní poradny.⁶⁰⁷

Je náročné v nedostatku materiálů analyzovat mocenské vazby a vztahy v rámci spolkového fungování nejen v období starostenství Elišky Purkyňové. Z období Anny Vetterové-Bečvářové je však dochována poměrně bohatá korespondence, která dává možnost nahlédnout do spolkových vztahových peripetií. A zároveň tak představuje určitý chaos, ve kterém se spolek během druhé poloviny 30. let 20. století nacházel – nespokojenost s fungováním spolku, nespokojenost členek s jinými členkami, pletichaření a řešení finančních záležitostí. V druhé polovině 30. let 20. století zaměstnávala členky a starostku zejména aféra okolo dvou činovnic – dlouholeté činovnice a členky výboru Terezie Jermařové-Škampové a do výboru nově zvolené Marie Tiché. Obe dvě ženy k sobě cítily vzájemné antipatie patrně od úplného počátku jejich seznámení. Vše se vyhrtilo ve chvíli, kdy Marie Tichá jako nejmladší členka výboru společně s Preisovou (patrně spisovatelka Marie Preisová-Vávrová), nařkly dlouholetou členku Jermařovou-Škampovou z odcizení ubrusů a neodevzdání jí předaného daru pro spolek. Tento incident se Terezie Jermařové-Škampové velmi dotkl a hodlala proto ze spolku vystoupit. Hana Tetauerová se z pozice místostarostky snažila intervenovat u starostky Vetterové-Bečvářové, které, i přes počáteční obhajobu Marie Tiché,⁶⁰⁸ popisovala nestandardní chování členek Marie

⁶⁰⁴ Viz AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Žádost o povolení sbírky, 14. března 1935*; tamtéž. *Žádost o povolení sbírky, 18. března 1936*; tamtéž. *Žádost o povolení sbírky, 7. dubna 1937*; tamtéž. *Žádost o povolení sbírky, 16. března 1938*; tamtéž. *Žádost o povolení sbírky, 16. května 1939*

⁶⁰⁵ Viz ANM, fond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku českých žen za r. 1933*

⁶⁰⁶ Tamtéž. *Dopis Františky Nevrlé*

⁶⁰⁷ Viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Jednatelská zpráva o činnosti ÚSČŽ v r. 1935/1936*; tamtéž. *Protokol 37. valné hromady Ústředního spolku čes. žen*; tamtéž. *Zpráva sekretariátu*; předsedkyně sociální sekce: Olga Votočková, hospodyňské: Terezie Jermařová, besední: Hana Tetauerová

⁶⁰⁸ ANM, fond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Dopis Hany Tetauerové z 11. března 1936*

Tiché i druhé jednatelky Věry Rosenbergové.⁶⁰⁹ Tento jejich rozpor byl vnímán přirozeně jako pro spolek velmi rušivý.⁶¹⁰

V kontrastu k těmto incidentům se z druhé strany vyjadřovala k situaci uvnitř spolku i Marie Vávrová-Preisová, která projevovala nespokojenost s úrovní vztahů ve spolku a ironicky komentovala existenci hlavního slova ve spolku pouze u dlouholetých členek.⁶¹¹ Kritiku přinesla i Františka Nevrlá. Z jejího pohledu ve spolku určité věci nefungovaly a kritické poznámky nebyly snášeny dobře. Určitý úpadek spolku dokazuje i skutečnost, že se na schůze nedostavoval usnášeníschopných počet členek.⁶¹² V dalším dopise oznamovala Nevrlá starostce Vetterové-Bečvářové jak složení své funkce ve výboru, který dle jejího názoru nevykonával své povinnosti, tak nespokojenost s prací revisorky, která ji stavěla do role osoby ve spolku neoblíbené.⁶¹³ O zvláštních vztazích v rámci spolku vypovídá i dopis jedné ze členek taktéž Anně Vetterové-Bečvářové, ve které žádá dodržení udělené měsíční dovolené sekretářce spolku, která jí byla, přičiněním nejmenované ale patrně neoblíbené členky spolku, výborem zkrácena na dva týdny.⁶¹⁴ Stížnosti přicházely i na nepořádek a nesystematičnost práce sekretářky.⁶¹⁵ O nespokojenosti ve spolku se vyjadřovaly i další členky – nejčastějším problémem byly osobní útoky, příp. nespokojenost s podobou spolkových činností.⁶¹⁶

Významným momentem v období třicátých let je dvojnásobná změna spolkových prostor. V roce 1933 se spolek přestěhoval do Spálené č. 49, z důvodu velkého zvýšení nájemného,⁶¹⁷ a odtud v roce 1938 do Myslíkovy č. 31.⁶¹⁸ Rok 1938 byl pro československou politiku i společnost velmi náročný a Ústřední spolek měl v tomto pohnutém období slavit 40 let od svého

⁶⁰⁹ Kritika k M. Tiché mířila na to, že trávila veškeré dny ve spolku (pravděpodobně myšleno ve spolkových prostorech), i když to nebylo nutné, jelikož spolek měl vlastní hospodyně a zároveň si neustále ve spolku vařila. To starostce potvrdzovala i Jarmařová-Škampová viz ANM, fond Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen. *Dopis Jermařové-Škampové z 15. prosince 1936*; tamtéž. *Dopis Hany Tetauerové z 15. prosince 1936*; tamtéž. *Dopis Hany Tetauerové z 14. října 1936*; tamtéž. *Dopis Jermařové-Škampové z 15. prosince 1936*

⁶¹⁰ Tamtéž. *Dopis Hany Tetauerové z 8. listopadu 1936*

⁶¹¹ Tamtéž. *Dopis Marie Vávrové-Preisové z 18. února 1936*

⁶¹² Tamtéž. *Dopis Františky Nevrlé*

⁶¹³ Tamtéž. *Dopis Františky Nevrlé, nedatováno* (17. den nespecifikovaného měsíce)

⁶¹⁴ Tamtéž. *Dopis Anně Vetterové-Bečvářové z 30. července 1935*

⁶¹⁵ Tamtéž. *Dopis Hany Tetauerové z 18. května 1936*

⁶¹⁶ Viz tamtéž. *Dopis M. Kučerové z 26. února 1935*; tamtéž. *Dopis jisté Mařenky z 22. ledna, 19. února, 24. března a 7. dubna 1936*

⁶¹⁷ Tamtéž. *Jednatelská zpráva Ústředního spolku českých žen za r. 1933*

⁶¹⁸ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Dopis o přesídlení spolku*

vzniku – stalo se tak až za jiných politických podmínek na konci roku v prosinci 1938. V květnu 1938 ještě poskytoval své ložnice jako ubytovnu při sokolském sjezdu⁶¹⁹ a 16. září se měl účastnit ženské manifestační schůze Ženské ligy pro mír a svobodu v Československu za nezávislost a nedělitelnost republiky, která se však patrně nekonala.⁶²⁰

Ústřední spolek tak svými podpisy a různými iniciativy stál po celé sledované období na straně emancipace žen. Víceméně to však bylo navázání na činnost předválečnou, hlavně v rámci způsobu aktivity v ženské otázce. Spolek se v ženské otázce, nejprve výrazněji, poté v menší míře, angažoval. V některých případech se stavěl do opozice jiným ženským snahám jako např. nevstup do ŽNR, či otázka potratů, kdy se Ústřední spolek reprezentovaný Eliškou Purkyňovou postavil proti návrhu socialistky Luisy Landové-Štychové. Politická aktivizace žen hrála důležitou roli v přenesení mnoha témat do tohoto prostoru, tudíž nebyl Ústřední spolek jako takový se svou činností, zejména v ženské a sociální otázce, tak viditelný. Bylo však patrné, že ženská otázka ve spolku přeci jen do ústraní trochu přešla a ten začal být v pozdějším období první republiky zejména kulturně a společensky zaměřen – jeho stanovy z roku 1927 tomu také odpovídaly.

⁶¹⁹ Tamtéž. *Návrh zprávy Hospodářskému odboru hlavního města Prahy z 29. dubna 1938*

⁶²⁰ ANM, fond Vozábová Elšika – Feministické hnutí, inv. č. 44, k. 1, fol. 369

6 Epilog

6.1 1938-1945

Období od října 1938 do roku počátku roku 1950 je v souvislosti s Ústředním spolkem v této práci označeno jako epilog jeho příběhu. Společenské a politické okolnosti ovlivnily spolek takovým způsobem, že se toto poměrně dlouhé období – 12 let – stalo jeho postupným koncem. Ústřední spolek do tohoto těžkého období vstupoval s plánem uspořádat oslavy 40 let od svého založení. Oslavy se odehrály 11. prosince roku 1938 symbolicky v zasedací síni Staroměstské radnice, kde proběhla úplně první ustavující valná hromada spolku a po 25 let všechny další.⁶²¹ Oslava nebyla nijak zvlášť honosná, před samotnou akcí byl 10. prosince uspořádán čajový dýchánek ve spolkovém domě, ve kterém proběhl umělecký program a jehož výtěžek měl mířit na pomoc uprchlíkům z pohraničí.⁶²² Na hlavní část oslav - 11. prosince – byl pozván pěvecký sbor, po zahajovacím slovu starostky došlo na 3 projevy spolkových činovnic a naplánovány byly též projevy hostů.⁶²³

S tak významným jubileem přichází přirozeně i reflexe činnosti. Ústřední spolek sebe vnímal na konci 30. let 20. století a po 40 letech svého fungování jako hlavní (české) ženské středisko předválečné činnosti pracující jmenovitě pro národní, slovanské, kulturní, lidumilné a ženské zájmy. Za své úspěchy považoval po jeho vzoru vznik slovanských ženských organizací, časopis *Ženský svět*, fond žurnalistů a literátů a Domovy pro osamělé ženy.⁶²⁴ Fond žurnalistů a Domovy byly jako nejdárnější podniky ÚSCŽ zmiňovány nejčastěji.⁶²⁵ S Ústředním spolkem byla též spojována jeho nepolitická orientace a důraz na nacionalismus,⁶²⁶ důležitá je však souvislost s dobovými poměry druhé republiky, které přispívaly a nahrávaly těmto interpretacím. Ústřední spolek byl veden v období první republiky dvěma političkami, členy

⁶²¹ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Kopie textu dopisu o propůjčení prostor z 22. listopadu 1938*; tamtéž. *Kopie textu dopisu o propůjčení prostor z 24. listopadu 1938*

⁶²² Ústřední spolek českých žen. In: *České slovo*, 1938, roč. 30, č. 289 z 9. 12. 1938, s. 5

⁶²³ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 2. *Pozvání na oslavu 40 let Ústředního spolku*; za hosty promluvila předsedkyně Jednoty slovanských žen, ředitel Komitétu pro pamětní desku A. Piskáčka, zástupkyně brněnské Vesny, Ústřední jednoty čs. učitelek a dalších viz Vs. *Čtyřicet let Ústředního spolku českých žen*. In: *Národní listy*, 1938, roč. 78, č. 342 z 13. 12. 1938, s. 3

⁶²⁴ vI. Ústřední spolek českých žen v Praze. In: *České slovo*, 1938, roč. 30, č. 291 z 11. 12. 1938, s. 6;

⁶²⁵ Viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Výtřížek článku Věry Janáčkové s názvem Čtyřicet let Ústředního spolku českých žen v nespécifikovaném periodiku*

⁶²⁶ Tamtéž

byly i národně demokratické ženské organizace, a i když se v člancích spolek prezentoval jako nepolitická organizace, avšak plná politicky různorodých členek, které spojoval český nacionalismus, osobnost Elišky Purkyňové a její myšlenkový svět, který alespoň v první polovině 20. let 20. století často spojovala s Ústředním spolkem, tuto normativní interpretaci mírně narušuje.⁶²⁷ Je však přirozené, že takto formulovaná definice spolku byla přinejmenším poplatná době.

S druhou republikou přišlo omezení spolčování. Zrušeny byly politické spolky a zakázán byl vznik politických spolků nových.⁶²⁸ Ženská otázka se přirozeně dostala do mrtvého bodu, a naopak se začaly znovuobjevovat společenské tendence k přesunu žen do ústraní – mateřství vnímáno jako ženin hlavní úkol, čímž se stala otázka profesního života ženy tématem společensky nevyhovujícím.⁶²⁹ Ústřední spolek se v tomto období angažoval zejména v pomoci uprchlíkům z pohraničí – poskytoval své prostory studentkám, jejichž rodiny musely opustit Sudety.⁶³⁰ Dále pořádal kulturní besídky a večery.⁶³¹ S rokem 1939 a zejména německou okupací přišla další proměna spolkových poměrů i zhoršení ženské situace. Ženy byly vyloučeny z možnosti přijetí do Národního souručenství a docházelo také k jejich propouštění ze zaměstnání.⁶³² Zároveň docházelo k výraznějšímu omezení spolčování. Jedním z nařízení, které ovlivnilo i ÚSČŽ byla nutnost oznámit usnesení o svém pokračujícím působení do konce května 1939 (v případě neučinění by došlo ke zrušení spolku), zároveň se spolky musely vyvázat z jakýchkoli připomínek Československa, tudíž docházelo k četnému přejmenovávání.⁶³³ To se netýkalo Ústředního spolku, který svůj název, pro nesouvislost

⁶²⁷ Ústřední spolek a jeho spjitost s politikou samozřejmě nelze vnímat doslova, nešlo o přímý a explicitní vztah. ÚSČŽ se jako takový politicky přímo neangažoval, snažil se ovlivnit svými peticemi, příspěvy a podpisy politickou a společenskou situaci, v tomto ohledu by bylo správné vnímat spolek jako apolitický. Ale tato apolitičnost by neměla ve svém důsledku představovat stranění se politice či nevnímání společenských a politických okolností, už samotný příklon a důraz na český nacionalismus je sám o sobě určité politické stanovisko. Nicméně ženské hnutí obecně bojovalo s explicitní politickou orientací a proti přímým vazbám na politiku srov. NEČASOVÁ, *Buduj vlast-posílíš mír!*, s. 86

⁶²⁸ LAŠŤOVKA – LAŠŤOVKOVÁ – RATAJ – RATAJOVÁ – TŘIKAČ, *Pražské spolky*, s. XIV

⁶²⁹ BAHENSKÁ – HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 225-226

⁶³⁰ AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Výstřižek článku Věry Janáčkové s názvem Čtyřicet let Ústředního spolku českých žen v nespécifikovaném periodiku*

⁶³¹ Viz Zábavy. In: *Národní listy – Večerník*, 1938, roč. 78, č. 317 z 19. 11. 1938 (II. vydání), s. 3

⁶³² NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír!*, s. 70

⁶³³ LAŠŤOVKA – LAŠŤOVKOVÁ – RATAJ – RATAJOVÁ – TŘIKAČ, *Pražské spolky*, s. XV

s československou republikou, měnit nemusel.⁶³⁴ Zároveň se spolek v přípisu policejnímu ředitelství ohledně pokračování činnosti definoval jako organizace pouze dobročinná a kulturní.⁶³⁵

Tato definice spolku odpovídala zaměření Ústředního spolku a jelikož se takto profiloval již delší dobu, a i jeho stanovy tomu odpovídaly, neměl oproti Ženskému klubu českého či Ženské národní radě během války tak velké problémy, či povinnosti cokoliv měnit. V Ženském klubu muselo roku 1940 dojít k proměnám stanov a vynechání všech pojmenování souvisejících s Československem a slovanstvím,⁶³⁶ činnost Ženské národní rady byla 1942 trvale ukončena.⁶³⁷ Ústřední spolek si počínal během období druhé světové války obezřetně. Jeho největší aktivitou bylo pořádání divadelních představení, koncertů a různých besídek. Dále se snažil v prvním roce německé okupace žádat o opětovné povolení veřejné sbírky pro svou finanční pomoc, resp. na získání prostředků pro své fondy, jmenovitě mělo jít o sociálně-zdravotní pomoc, péče o sirotky a fond žurnalistů a literátů.⁶³⁸ Divadelní představení byla pořádána často ve prospěch fondů či jiných iniciativ (i pro Národní souručenství). Hrály se různé frašky a veselohry, které prakticky vždy podléhaly cenzuře.⁶³⁹ Dále byly pořádány hudební večírky.⁶⁴⁰ Dá se proto předpokládat, že i nadále se Ústřední spolek věnoval ve své dobročinné činnosti zejména vyplácení finančních prostředků. Roku 1942 přestala ve spolku působit Anna Vetterová-Bečvářová a v pozici starostky ji nahradila dlouholetá členka a činovnice Hana Tetauerová.⁶⁴¹ Výrazněji se však personální skladba výboru neproměnila.⁶⁴²

⁶³⁴ Viz AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Zpráva Ústředního spolku českých žen policejnímu ředitelství z 29. ledna 1940*

⁶³⁵ Tamtéž. *Zpráva Ústředního spolku českých žen policejnímu ředitelství z 10. května 1939*

⁶³⁶ AMP, fond Ženský klub český, k. 1. *Zpráva o činnosti za správní rok 1940*; AMP NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0245, k. 835, 1916-1956, Ženský klub český. *Zpráva o změnách ve stanovách z 31. ledna 1940*

⁶³⁷ AMP, fond Ženský klub český, k. 1. *Jednatelská zpráva za rok 1942*

⁶³⁸ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Zpráva o vyúčtování sbírky ze dne 29. dubna 1939*

⁶³⁹ Tamtéž. *Žádost o povolení divadelního představení ze dne 24. listopadu 1939*; tamtéž. *Povolení a cenzurní požadavky ze dne 5. prosince 1939*; tamtéž. *Žádost o povolení divadelního představení ze dne 6. května 1940*; tamtéž. *Povolení a cenzurní požadavky ze dne 9. května 1940*

⁶⁴⁰ Tamtéž. *Žádost o povolení hudebních besídek ze dne 1. února 1943*

⁶⁴¹ Tamtéž. *Zpráva o výsledcích valné hromady, 11. listopad 1942*

⁶⁴² Viz AMP, fond Ústřední spolek českých žen, k. 1. *Zpráva Ústředního spolku pro Policejní ředitelství z 16. května 1944*; AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Zpráva o výsledcích valné hromady, 11. listopadu 1942*

Tento způsob aktivit ve válečném období se však např. od Ženského klubu českého nijak výrazně nelišil. ŽKČ též pořádal besídky, různé společenské večery, do zrušení ŽNR se aktivizoval i v rámci jejího programu.⁶⁴³ Toto válečné období se podstatně liší od doby první světové války, kdy byla kulturní činnost spíše druhotnou aktivitou, ve sledované době patřila k prakticky jediným povoleným aktivitám. Mezi další činnosti Ústředního spolku ve válečné době patřily tradičně i právní poradny pro ženy,⁶⁴⁴ patrně se tak tímto okruhem činností profiloval až do konce války a počátku třetí republiky.

6.2 1945-1950

Poválečná doba v sobě vždy nese radikalizaci a společenské proměny. Jinak tomu nebylo ani v případě Československa. Došlo k proměnám na politickém, hospodářském poli, proběhly změny v otázce sociální politiky. Očekávaly se i posuny v ženské otázce.⁶⁴⁵ Ve výše sledovaném období byla spolková činnost legislativně ošetřována, až na některé výjimky, opětovně spolkovým zákonem z roku 1867 a ačkoliv byla možnost obnovit (některé) zaniklé spolky z období války,⁶⁴⁶ Ženská národní rada znovuzřízena nebyla a místo ní se nově ustanovila Rada československých žen (dále Rada či RČŽ).⁶⁴⁷ Rada měla navazovat s určitými modifikacemi na práci ŽNR, a stát se tedy ženským pracovním a ideovým ústředím. V poválečném období se jí postavila konkurence v podobě Národní fronty žen – ženského segmentu Národní fronty, tvořeného zástupkyněmi politických stran.⁶⁴⁸ Oproti období prvorepublikovému se Ústřední spolek do společné práce ženského hnutí zapojil a stal se

⁶⁴³ Viz AMP, fond Ženský klub český, k. 1. *Zpráva z XXXVIII. valné schůze Ženského klubu českého*, s. 1-8; tamtéž. *Zpráva z XXXIX. valné schůze Ženského klubu českého*, s. 1-6; tamtéž. *Jednatelská zpráva za správní rok 1941*, s. 1-11; tamtéž. *Jednatelská zpráva za správní rok 1942*, s. 1-3

⁶⁴⁴ Ústřední spolek českých žen. In: *Národní listy – Večerník*, 1941, roč. 81, č. 32 z 1. 2. 1941, s. 3

⁶⁴⁵ MUSILOVÁ, Dana. Ženské hnutí 1945-1948: naděje a zklamání. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOCIAN, Jiří – KOKOŠKA, Stanislav (eds.). *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005, s. 340

⁶⁴⁶ LAŠŤOVKA – LAŠŤOVKOVÁ – RATAJ – RATAJOVÁ – TŘIKAČ, *Pražské spolky*, s. XV

⁶⁴⁷ Viz NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír!*, s. 76-77, 82; BAHENSKÁ – HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, *Iluze spásy*, s. 228-229

⁶⁴⁸ NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 86-87

součástí RČŽ.⁶⁴⁹ V jeho středu se však činovnice spolku výrazněji neangažovaly.⁶⁵⁰ Je tak patrné, že se Ústřední spolek opět tradičně zapojil do kolektivního řešení ženské otázky svojí přítomností v této iniciativě, nicméně se po celou dobu sledovaného období výrazněji angažoval samostatně v otázce sociální.

Spolek ve výše sledovaném období, zejména tedy na svém počátku, aktivní činnost vyvíjel. V roce 1946 uspořádal valnou hromadu a do jeho řad se vrátila Anna Vetterová-Bečvářová. Spolek zároveň vstupoval do tohoto období s lehce proměněnou vedoucí základnu, kdy v témže roce zemřela starostka Hana Tetauerová – členka spolku již z období Rakouska-Uherska – a další významnější dlouholeté činitelky ve výboru spolku buď dále nefigurovaly, nebo též zemřely – z dlouholetých členek v tomto období zůstala ve výboru pouze Marie Paula Dvořáková, která se stala starostkou, a Marie Prellová (zemřela v roce 1948) s Terezií Jermařovou.⁶⁵¹ ÚSČŽ se v období třetí republiky angažoval opět kulturním a výrazně i sociálním směrem. Spoluúčastnil se opětovné instalace pamětní desky a busty Boženy Němcové, která byla za okupace sejmuta.⁶⁵² Pořádal různé přednášky na všední, kulturní i sociální témata a umělecké besedy a večírky.⁶⁵³ V sociální oblasti byl v době 1946-1948 velmi

⁶⁴⁹ MUŽÍKOVÁ-NOSILOVÁ, Ludmila. *Naše ženy v historii a ve výstavbě státu*. V Praze: Ministerstvo informací, 1946, s. 45-46; seznam členů také zde: UHROVÁ, Eva, *Národní fronta žen a Rada československých žen – dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen*. Květen 1945 až únor 1948. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek IV. Praha: Dokořán : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 250-251; v souvislosti s dobovými podmínkami, poměry a válečnou zkušeností můžeme toto rozhodnutí vnímat jako logický a přirozený krok

⁶⁵⁰ Srov. vytvořené pracovní komise UHROVÁ, *Národní fronta žen a Rada československých žen*, s. 251 a AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/3208, k. 1014, 1945-1951, Rada československých žen. *Oznámení o ustavující valné schůzi, 18. června 1946*

⁶⁵¹ Viz AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Zpráva o výsledcích valné hromady, 11. března 1946*

⁶⁵² Tamtéž. *Pozvánka k slavnostnímu odevzdání pamětní desky a busty Boženy Němcové*

⁶⁵³ Viz tamtéž. *Pořad besídek v druhé půlce roku 1947*; Ústřední spolek českých žen. In: *Lidová demokracie*, 1946, roč. 2, č. 249 z 30. 10. 1946, s. 4; Ústřední spolek českých žen. In: *Lidová demokracie*, 1946, roč. 2, č. 254 z 6. 11. 1946, s. 4; Ústřední spolek českých žen. In: *Lidová demokracie*, 1948, roč. 4, č. 4 z 6. 1. 1948, s. 4; Ústřední spolek českých žen. In: *Lidová demokracie*, 1948, roč. 4, č. 21 z 27. 1. 1948, s. 4

aktivní a přicházel s novými podniky – poskytování míst v pensionu pro ženy v Mariánských lázních,⁶⁵⁴ program na pomoc v domácnostech,⁶⁵⁵ pomoc slovenským dětem.⁶⁵⁶

I když se konec spolku datuje k roku 1950, zásadním zlomem pro jeho další činnost se stal rok 1948, resp. 25. únor 1948. A jak tomu bylo 10 let zpět, tak i v těchto pohnutých chvílích spolek slavil výročí, tentokrát 50 let své činnosti. Oslavy, konané 30. dubna 1948, tentokrát neproběhly na válkou poškozené Staroměstské radnici, ale ve Smetanově síni Obecního domu. Pod záštitou první dámy Hany Benešové došlo k proslovu, ve kterém byla vyzdvížena národní, kulturně osvětová a sociální činnost spolku, opět byly v rámci úspěchů zmíněny Domovy pro osamělé ženy a fond na pomoc žurnalistů a literátů. Oslava byla zakončena koncertem.⁶⁵⁷ Tyto oslavy byly posledním pozitivním podnikem, který byl spolku dopřán. V rámci spolkového života v celé republice začalo docházet s nástupem komunistického režimu k výrazným změnám. Změny se nevyhnuly ani Radě československých žen, která byla ovládnuta akčním výborem a proměněna na Radu žen, v rámci které v souvislosti s okolnostmi docházelo k výrazným transformacím, které se mj. projevíly v pozici Rady, která již neměla být zastřešujícím centrem, jako bylo dosud v ženském hnutí zvykem, ale naopak čistě masovou a jedinou ženskou povolenou organizací. Tato organizace pak stála za likvidací českého ženského hnutí, která započala v roce 1949.⁶⁵⁸ Mizivou roli Ústředního spolku českých žen v historii ženského hnutí dokazuje i dokument nacházející se v Národním archivu ve fondu Ústředního akčního výboru Národní fronty v kartonu Rady žen, ve kterém se vyskytuje zpráva o historii ženských organizací v Československu před válkou i ve válce a Ústřední spolek zde vůbec zmiňován není.⁶⁵⁹

Okolnosti konce Ústředního spolku, které se datují do podobného období jako u jiných organizací, byly však např. od Ženského klubu českého odlišné. V Ústředním spolku vznikl akční výbor a již na konci března 1948 byla zavedena pražským zemským národním výborem

⁶⁵⁴ Viz Pension pro ženy v Mariánských lázních. In: *Vlasta*, 1947, roč. 1, č. 29 z 24. 7. 1947, nestránkováno

⁶⁵⁵ Viz Listárna. In: *Vlasta*, 1947, roč. 1, č. 13 z 3. 4. 1947, nestránkováno

⁶⁵⁶ Viz Pomozte dítěti slovenského pohraničí! In: *Za svobodné Československo*, 1946, roč. 3, č. 288 z 15. 12. 1946, s. 4

⁶⁵⁷ 50 let Ústředního spolku českých žen. In: *Lidová demokracie*, 1948, roč. 4, č. 102 z 1. 5. 1948, s. 2

⁶⁵⁸ NEČASOVÁ, Buduj vlast-posílíš mír!, s. 154-155, 162-163; NA, fond Národní fronta - ústřední výbor, Praha - ústřední akční výbor, inv. č.31, k. 67. *Dopis Rady žen z 27. dubna 1949*

⁶⁵⁹ Viz NA, fond Národní fronta - ústřední výbor, Praha - ústřední akční výbor, inv. č. 31, k. 67. *Ženské organizace v Československu*

národní správa.⁶⁶⁰ Tento akt se stal praktickým koncem samostatného fungování spolku. I když byly ještě v souvislosti se spolkem v tomto roce provedeny kroky, které poukazovaly na určitý život spolku – zmiňované oslavy jubilea a posléze prošetřování udání jedné členky.⁶⁶¹ Došlo též k vyloučení političky a novinářky Heleny Koželuhové ze spolku, Anna Vetterová-Bečvářová již na začátku března tohoto roku spolek sama opustila.⁶⁶² Ženský klub český se v roce 1949 sám usnesl na rozpuštění, a tudíž splynutí s Radou žen, které měl být odevzdán majetek.⁶⁶³ Ústřední spolek nebyl rozpuštěn z vlastní iniciativy, byl naopak na počátku roku 1950 pod nařízenou likvidační správou. Zanikl tak likvidací stanovenou výměrem obvodního národního výboru pro Prahu 2, resp. jeho referátem pro vnitřní obchod a výživu. Majetek tak nepřešel, jak měl v případě Ženského klubu českého, do Rady žen, ale stal se součástí vkladní knížky Spořitelny a záložny v Praze a později měl být předán národnímu výboru na Praze 2.⁶⁶⁴

Oficiálně byl konec Ústředního spolku byl předkládán jako nutný pro vysoký věk svých členek výboru, které z tohoto důvodu nevyvíjely podstatnou činnost.⁶⁶⁵ 1. června 1949 měl být referátem práce a sociální péče ÚNV s finanční podporou ministerstva sociální péče, pražské obce a Československým červeným křížem zřízen v jejich spolkových prostorách ubytovna pro pracující ženy.⁶⁶⁶ S přetvořením spolkových prostor v ubytovnu pro ženy po porodu se uvažovalo už během roku 1948.⁶⁶⁷ Můžeme se ptát, jakou roli v těchto iniciativách hrál spolek a jeho členky, které ještě do roku 1947 pracovaly na svých projektech v sociální i kulturní

⁶⁶⁰ AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Oznámení o akčním výboru spolku*; tamtéž. *Zpráva o zavedení národní správy*; byly to naplánované postupy pro likvidace ženských spolků viz NEČASOVÁ, *Buduj vlast-posilíš mír!*, 163-164

⁶⁶¹ Jedna z členek Ústředního spolku českých žen poslala udání na Ústřední spolek českých žen ohledně řeči o násilné smrti Jana Masaryka, které se měly vést ve spolkových prostorách při kursu šití. Šetření však daná obvinění nepotvrdila např. viz AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Zápis o záležitosti Ústředního spolku ze dne 21. října 1948*

⁶⁶² Viz tamtéž. *Zpráva Ústředního spolku českých žen ÚNV hl. města Prahy ze dne 26. dubna 1948*

⁶⁶³ Tamtéž, NAD 5/1 Spolkový katastr, signatura XXII/0245, k. 835, 1916-1956, Ženský klub český. *Opis zápisu z valné hromady Ženského klubu českého, 4. listopad 1949*

⁶⁶⁴ Tamtéž, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Zpráva o likvidaci Ústředního spolku českých žen ze dne 17. prosince 1951*

⁶⁶⁵ Tamtéž. *Zpráva referátu práce a sociální péče ÚNV hl. města z 16. března 1950*

⁶⁶⁶ Tamtéž; ŠTEKRTOVÁ, Hana. *Pomáháme opuštěným maminkám*. In: *Vlasta*, 1949, roč. 3, č. 29 z 21. 7. 1949, s. 13

⁶⁶⁷ AMP, AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Zápis o záležitosti Ústředního spolku ze dne 21. října 1948*

oblasti a vykazovaly poměrně výraznou aktivitu i ve svých spolkových prostorách? Spolek také v roce 1949 naprosto zmizel z veřejného prostoru. Několikrát již byla zmíněna jeho předválečná vazba na národní demokracii, resp. na mladočechy v období monarchie. A právě tuto stranu čekal po válce nepříznivý osud – její obnovení bylo zakázáno.⁶⁶⁸ Zároveň byl spolek pěstován v okruhu zejména žen střední třídy, a tedy typického měšťanského pražského prostředí, i tyto okolnosti je nutné vzít v potaz při uvažování nad jakoukoli rolí spolku v období třetí republiky a zejména po nástupu komunistického režimu.

Po roce 1948 tak vymizel z veřejného prostoru spolek, který měl ještě na první polovinu téhož roku naplánovaný program⁶⁶⁹ a který v tomto období slavil 50 let své činnosti. Proměna na postu národní správkyňe, kdy byla Anna Hálová vyměněna za Marii Bukovou, která se patrně stala ředitelkou uvedených domovů pro matky v prostorách Ústředního spolku,⁶⁷⁰ dále dokazovala postupný rozklad Ústředního spolku, jelikož bylo dříve běžné, že se v jeho iniciativách na vedoucích funkcích angažovaly členky spolku. Ústřední spolek do svého zrušení formálně dále působil v rámci starosti o matky, děti a chudé ženy shánějící práci, resp. se měl angažovat v práci nově zřízeného domova v jejich prostorách.⁶⁷¹ Faktická role a vliv na chod je z hlediska pramenů problémem nejasným, pravděpodobně byl minimální. Až do úplné likvidace spolku byly však prostory státními orgány nazývány prostorami Ústředního spolku českých žen. Ubytovna pro ženy přešla pod správu referátu práce a sociální péče při Ústředním výboru hlavního města Prahy.⁶⁷²

⁶⁶⁸ MAŘICA, Jan. *Od Československé národní demokracie k Národnímu sjednocení*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018, s. 9

⁶⁶⁹ Viz AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Pořad besídek od 3. března 1948 do 26. května 1948*

⁶⁷⁰ Srov. Tamtéž. *Opis výměru o proměně na pozici národního správce ze dne 22. prosince 1948* a ŠTEKRTOVÁ, Hana. Pomáháme opuštěným maminkám. In: *Vlasta*, 1949, roč. 3, č. 29 z 21. 7. 1949, s. 13

⁶⁷¹ Viz AMP, NAD 5/1 Spolkový katastr, sign. XXII/0185, k. 829, 1916-1951, Ústřední spolek českých žen. *Protokol sepsaný dne 13. března 1950 k otázce zrušení národní správy a likvidaci spolu*

⁶⁷² Tamtéž. *Zpráva referátu práce a sociální péče při Ústředním výboru hlavního města Prahy ze dne 16. března 1950*

Závěr

Předkládaná práce měla za cíl s pomocí archivních materiálů, periodik, dobové a odborné literatury představit historii Ústředního spolku českých žen, analyzovat jeho členstvo, veřejnou činnost, pojetí jeho práce a zasadit ho do souvislostí s chodem ženského hnutí. Text byl členěn chronologicky s výjimkou třetí kapitoly, která představila organizaci spolku a jeho členstvo. Pro analýzu byla využita práce s širokou paletou archivního i tiskového materiálu, práce přinesla analýzu společenského zařazení členstva spolku, komparaci s jinými organizacemi, zaměřenou zejména na členskou základnu a aktivity ve prospěch ženské emancipace i jiné sociální činnosti.

Ústřední spolek českých žen zahájil svou činnost v červnu roku 1898. Jeho zrodu předcházely první sjezd žen československých, resp. určitý tlak v ženském prostředí na vytvoření centrálního hnutí, které by bylo schopno koordinovat aktivity ženského hnutí. Spolek však vycházel čistě z měšťanských, potažmo občanských tradic ženského hnutí. Sociálně demokraticky orientované ženy bojkotovaly již první sjezd žen československých. Hlavní silou Ústředního spolku českých žen se v jeho začátcích staly ženy organizující právě první sjezd – byly to zejména filantropky, mecenášky, příp. spisovatelky. V tomto případě lze konstatovat, že byl Ústřední spolek významně determinován již svým zrodem, resp. počátečním obdobím, na kterou navazovala jeho další činnost.

Toto považuji za jeden z neurgických bodů, který podmínil vývoj Ústředního spolku patrně na celou dobu jeho existence. Podnětným příkladem je například osobnost Františky Plamínkové, která může nastavit zrcadlo Ústřednímu spolku. Plamínková v ÚSČŽ po krátký čas působila, což zároveň může dokazovat určitou důležitost platformy, kterou Ústřední spolek na svém počátku (tedy krátce po přelomu 19. a 20. století) představoval, zároveň se v něm však nijak významněji neprosadila, patrně později neměla zájem, jelikož bylo mnohem jednodušší přejít do nově ustaveného podniku a tam vykonávat činnost dle svého uvážení, než měnit už „zavedený“ Ústřední spolek. To však zároveň dokazuje určité napětí, které se s ÚSČŽ pojilo i ve spojení s komparací s Ženským klubem českým, který se se svým organizačním zaměřením a paletou aktivit zvláště neodlišoval od Ústředního spolku českých žen, navíc u jeho zrodu hrál Ústřední spolek významnou roli. Přesto se dají nalézt důležité odlišnosti, které umožňují přiblížit fungování Ústředního spolku.

V Ženském klubu i v ÚSČŽ se ve svých začátcích angažovaly na významnějších pozicích učitelky, v Ústředním spolku to však byly bývalé učitelky, v tu chvíli již provdané, které

zaměstnání musely opustit, Ženský klub naopak disponoval poměrně vysokým počtem funkcionářek, které provdané nebyly. To nebylo v Ústředním spolku zvykem, i když i zde ve výboru figurovaly některé z neprovdaných žen, po celou dobu svého trvání se opíral v naprosté většiny o vdané ženy, i když v některých případech šlo o ženy veřejně činné, zejména spisovatelky, např. Terézu Novákovou, Popelku Biliánovou, Růženu Jesenskou či Olgu Votočkovou-Lauermannovou.

V posledně zmíněné informaci se přibližujeme k další důležité komponentě Ústředního spolku, a to je společenský status jeho členů. Vedoucí vrstva se od svého počátku opírala o filantropky, lidumilky, i veřejně činné ženy, zejména spisovatelky, vyskytovaly se zde např. i malířky. Velká většina žen patřila mezi ženy v domácnosti, resp. ženy, které byly v členských knihách představovány prostřednictvím manželova povolání. Mezi časté profese patřil lékař, advokát, profesor na střední či vysoké škole, ředitelé škol, velkoobchodníci či různí radové. Spolek se též vyznačoval určitým propojením s českými, resp. československými občanskými stranami, nejvíce však s mladočeskou (národně demokratickou) stranou. Členem spolku se v období první republiky staly i různé regionální a místní národně demokratické ženské organizace. I přes apolitičnost spolku, která se dá u ženských organizací vnímat jako spíše přímé nenapojení na jakoukoli politickou stranu, bylo spojení s národními demokraty vytvářeno, mimo členství výše zmíněných organizací, osobními či rodinnými vazbami (zejména v souvislosti s mladočeskou stranou) i prostřednictvím dvou starostek v období 1915-1942, kterými byly národně demokratické političky Eliška Purkyňová a Anna Vetterová-Bečvářová.

Přesto nemůže být Ústřední spolek českých žen přímo ztotožňován s národní demokracií a jejím přístupem k ženské otázce, která byla výrazně napojena na osobnost Boženy Vikové-Kunětické, která byla též po nějakou dobu členkou Ústředního spolku. Spojitost se dá nalézt v určité rezervovanosti k feminismu, který byl spíše typický pro ženy v okruhu Františky Plamínkové, ve velkém příklonu k národní otázce a důležité roli ženy v ní a určitých pokrokových tradicích, jako bylo např. odmítání klerikalismu. Dvě prvorepublikové starostky byly členkami této strany a není proto podivné, že v návaznosti na výše zmíněné podobnosti se ženské organizace národní demokracie staly součástí spolku. Přesto by se dala práce ÚSČŽ charakterizovat více inklinací k feminismu 19. století, resp. věrností k tradicím započatým ženským občanským hnutím v 19. století a provozovaným ve spolku od jeho počátku na konci 90. let 19. století. Výrazná modernizace ve smýšlení a způsobu práce, dle analýzy spolkové činnosti za celou dobu trvání spolku, se prakticky nekonala.

Ústřední spolek se také výrazně orientoval na národní problematiku, v porovnání např. s Ženským klubem ve svých přednáškách méně zařazoval čistě politická, resp. občanská témata. Jeho sociální vrstva (většina vdané ženy, patřící ke střední a vyšší městské vrstvě) zejména v období 1898-1914 determinovala způsob spolkové práce a přemýšlení nad řešením ženské otázky, v rámci které se spíše vyhýbaly konfrontacím se státní mocí, zaměřovaly se na osvědčené postupy a zapojovaly do řešení ženské otázky i tematiku národní a národohospodářskou. Ženská otázka pro ně nebyla pouze rovnoprávnost žen a mužů ve vzdělání i povolání, případně rovnoprávnost politická. Do celého balíčku patřila i vzdělanost v různých oblastech a pomoc sociálně slabším.

Práce spolku byla od počátku organizována v různých odborech, které postupně měnily svůj počet, podobu a přirozeně i vedoucí představitelky těchto dílčích jednotek. Spolková činnost byla pro danou dobu (zejména v období vzniku spolku) výjimečná, jelikož spojovala několik různých činností dohromady, v rámci kterých měly ženy „pracovat pro ženskou otázku“ – mezi ty patřily nejprve oblast národohospodářská, vzdělávací, zdravotnická a lidumilná, později se přidala i právní. S postupem změny ve stanovách se přidaly (později i původní změnily název) odbory abstinenční, proti prostituci či besídkový. Spolek se měl profilovat jako platforma sdružující ženy pro práci na sociálním, hospodářském, mravním, duševním a zdravotním zvýhodnění žen. V realitě se však nejvíce prosadila sociální činnost, která byla zaměřena na pomoc nejslabším vrstvám, resp. chudým ženám, matkám a dětem. Tato realita se pak projevila i v první obsahové změně stanov již v roce 1912, kdy důraz na ženskou otázku byl umenšen, v roce 1927 při poslední velké proměně účelu spolku ve stanovách, ženská problematika prakticky vymizela.

V návaznosti na tuto skutečnost je dobré zmínit, že tak, jak se chápe emancipace žen, zejména z pohledu občanského ženského hnutí, resp. nesocialistického, především v pojetí boje za volební právo, rovnost ve vzdělání, profesích a manželství, v případě Ústředního spolku, jehož zájem byl samozřejmě také orientována i na tyto záležitosti, bylo postupem času nejprůzračnější sociální zaměření, případně kulturní (mravní a duševní povznášení žen). Měšťanské ženy měly ve velké míře pocit odpovědnosti vůči slabým, tedy že je jejich povinnost angažovat se v sociální, resp. lidumilné a dobročinné oblasti. V tomto případě panoval rozpor se sociálně demokratickým přístupem. Lze tedy konstatovat, že pro ženy Ústředního spolku bylo ženské hnutí a práce pro pozvednutí žen definován i prostřednictvím těchto sociálních činností. V jeho případě nebylo tolik charakterizováno otevřeným bojem a vytrvalým nasazením a oficiálními akcemi pro proměnu např. politické či rodinné otázky u žen, i když by se Ústřednímu spolku a

jeho členkám křivdilo, kdyby se konstatovalo, že neměl zájem o řešení ženské otázky, nicméně ve velké míře hlavní energii přesunul na řešení sociální problematiky. Ústřední spolek se v čisté ženské otázce angažoval od samého počátku zejména petiční aktivitou ve prospěch různých požadavků (přístup na univerzitu, volební právo, zřízení škol, reforma občanského zákoníku atd.), toto vydrželo prakticky až do konce prvorepublikového období, a spoluúčastí na různých akcích – především v souvislosti s bojem za volební právo žen. Nutno podotknout, že se v tomto případě tolik nelišil od Ženského klubu a Ženské národní rady, tyto organizace však byly aktivnější, hlasitější a iniciativnější. V některých případech řešily dobově pokrokovější témata dříve než Ústřední spolek či ve větší míře.

Na druhou stranu je nutno podotknout, že Ústřední spolek měl na začátku ambici a tendence přinést ženské společnosti, resp. české společnosti něco nového, a to opravdu přinesl. Od té doby jsme svědkem neustálých snah o centralizaci aktivit ženského hnutí – Ženský klub český, Svaz českých spolků ženských, Ženská národní rada, Rada československých žen, Rada žen, resp. Československý svaz žen. Ústřední spolek byl počátek těchto iniciativ a stal se tedy první snahou o centralizační vedení ženských emancipačních aktivit. V jeho organizačním schématu odborů a zájmů se také v mnoha ohledech navazovalo ve výše zmíněných organizacích. Dále je též nutno zmínit, že ženské hnutí významných úspěchů dosáhlo vždy až s výraznou proměnou poměrů, které přinesly politické a společenské změny po obou světových válkách. Nicméně práce jiných organizací s centralizačními tendencemi, zejména Ženského klubu českého a Ženské národní rady, případně Rady československých žen, ukazuje možnosti trochu odlišného způsobu práce zejména v ženské otázce, ukazuje, jak se dalo pracovat jinak, v čem byly otázky a snahy markantnější, jak a v čem Ústřední spolek mohl mít rezervy, v čem se naopak více angažoval. Ústřední spolek se již v průběhu působení v prvních 10 letech vyprofiloval výrazně sociálním směrem, některé zájmy se více posílily a některé se naopak přesunuly spíše do pozadí. V této souvislosti je nutné zmínit i osobu Elišky Purkyňové, která ve spolku figurovala po celé jeho trvání až do své smrti, a stala se výraznou osobností, která se zejména v počátcích první republiky v tisku vyjadřovala i jménem Ústředního spolku českých žen, tedy dávala platformu Ústřednímu spolku prostřednictvím svých názorů. Ve chvíli, kdy takováto osobnost je starostkou spolku po tak dlouhou dobu, je samozřejmé, že k velkým proměnám může docházet jen poskrovnu.

Přirozeně k některým proměnám došlo v závislosti na dobových proměnách a okolnostech. Výrazný důraz na sociální stránku se však projevil již během období 1898-1914. Aktivní práce spolku se po vzniku Československa nevytratila, ale postupně Ústřední spolek snižoval své pole

působnosti. Pro prvorepublikové období není dostatek informací k jednoznačnému závěru, nicméně podle minima dochovaných jednatelských zpráv byla práce zaměřena zejména na starost o spolkové fondy a Domovy pro osamělé ženy. Spolek se zkrátka vyprofiloval už během období monarchie a výrazně svou orientaci nezměnil, platí to však též u Ženského klubu českého, který byl však v určitých oblastech mnohem průbojnější. K profilaci docházelo již během výše zmíněného období, kdy vstupoval Ústřední spolek do veřejného prostoru s ambicí zastřešovat celé ženské hnutí a pracovat pro všechny ženy, tedy bez třídních rozdílů, avšak již v roce 1912 se explicitně přihlásil k zájmu o měšťanky a ženy v domácnosti. Dále se však v sociální činnosti zaměřoval na pomoc chudým ženám a dívkám. Tento trend vydržel do samého konce spolku.

Důležité je říct, že i přes výraznou orientaci na sociální oblast a zároveň na „pozvedání“ měšťanských žen, se v ženské otázce spolek po celou dobu angažoval, prakticky však na stejné bázi po celou dobu svého trvání – v rámci sepsání přípisů, petice či podepsání petice jiných organizací. V období první republiky byla nejviditelnější Ženská národní rada, která se stala pro ženské hnutí hlavním motorem a iniciátorem aktivit, které měly vézt ke změně. Ústřední spolek se členem Ženské rady nestal, a právě v oblasti aktivní práce s důrazem na změnu poměrů v ženské otázce se dostal spíše do ústraní, i když se k různým iniciativám připojoval. Zároveň musela Ústřední spolek v tomto období ovlivnit jeho práce a starosti s Útulnými domovy osamělých žen, které lze považovat za neúspěšnější projekt Ústředního spolku českých žen. ÚSČŽ po vzniku Československa a Ženské národní rady, patrně po ztrátě vlivu, hledal prostředky k vytvoření či udržení částečně relevantní a respektované pozice prostřednictvím své starostky, nejprve Elišky Purkyňové, později její stranické kolegyně Anny Vetterové-Bečvářové, která se, aniž by předtím byla aktivní členkou spolku, uvolila být starostkou. Spolek se v 30. letech 20. století prezentoval výrazně jako sociálně-kulturní podnik, ale je nutno říci, že tento trend byl patrný již v období před první světovou válkou.

Období 1938 až 1950 je v této práci nazváno epilogem. Název kapitoly byl vybrán z důvodu toho, že proměny, které postihly československou společnost v návaznosti na válečné období a společenské klima třetí republiky a následný nástup komunistického režimu znamenal postupný konec ideového světa Ústředního spolku českých žen. Ústřední spolek měl v období druhé republiky a protektorátu určitou výhodu v tom, že byl zejména kulturním a sociálním spolkem a jeho napojení na československé struktury, ať svými ideály či symbolicky (názvem či stanovami) nebyl nijak markantní na rozdíl od Ženského klubu českého a Ženské národní rady, které byly zároveň mnohem více napojeny na politické aktivity, příp. na masarykovské ideály.

Definitivní konec spolku přišel s komunistickým režimem, rušení a likvidace se však týkala i jiných ženských uskupení, doba již nepřála samostatným iniciativám a organizacím. Spolek na rozdíl od Ženského klubu českého nepřešel do nově ustavené Rady žen a byl zlikvidován státními orgány, resp. pražským Ústředním národním výborem. Je proto otázkou, zda byl Ústřední spolek českých žen v této době vůbec vnímán jako feministické uskupení nebo pouze jako sociální a kulturní organizace, která je však vedena ženami.

Ústřední spolek po sobě nesmazatelnou stopu nezanechal, zejména tedy v dějinách ženského hnutí. Jeho aktivita se výrazně přesunula na sociální, popřípadě kulturní oblast a stal se tak spíše zájmovým uskupením středostavovských žen. Je však nutno říci, že za sebou spolek zanechal zajímavé projekty, zejména tedy sociální povahy, které měly v dané době významný přínos. Nejznámější jsou Útulné domovy pro osamělé dámy. Jeho angažmá však v sociálně ženské otázce mířilo i na takovou problematiku jako domovy pro opuštěné děti, zasazovaly se o pojištění matek, zajišťoval pěstounskou péči, podaly petici ke zrušení trestu smrti a mnoho dalších sociálních záležitostí, které se později staly společenskou normou opatřovanou státem.

S nadsázkou by se dalo říci, že Ústřední spolek už v samém začátku převálcovala energie žen z okruhu Františky Plamínkové, tedy Ženského klubu českého, Výboru pro volební právo žen, resp. Ženské národní rady a tento trend pak zůstal přítomný po celou dobu jeho trvání. Rozhodně je však Ústřední spolek zajímavou sondou do chodu ženského hnutí, jelikož přináší pohled i na jinou stranu emancipační, ženské práce, ne tak radikální jako v podobě sociálně demokratického (dělnického) hnutí, pracovitou a aktivní jakou se prezentovala Ženská rada, popřípadě Plamínková a spol. Avšak dozajista v určitých, zejména sociálních, ohledech úspěšnou. Ať už svým vznikem a svou dlouhodobostí, svými projekty, kterými se snažily dle svého uvážení řešit společenské problémy a pomáhat lidem, zejména ženám a dětem v nouzi, tak také i zajímavými ženskými osobnostmi, které byly se spolkem spřízněny.

Historička Jana Malínská nazvala Ústřední spolek po odchodu Terézy Novákové jako lidumilně orientované a konzervativní uskupení měšťanek.⁶⁷³ Otázkou je, co chápat pod termínem *konzervativní*. Členky ÚSČŽ rozhodně nebyly ty, které by stály proti emancipaci žen a pokroku společnosti, právě naopak. Velká část významných činovnic (které působily ve spolku i po roce 1907) sympatizovala s uskupením Volné myšlenky, po smrti nebyly některé z nich pohřbeny tradičně do hrobu, ale byly zpopelněny, některé nosily své i manželovo příjmení a připojovaly se svými peticemi k různým pokrokovým aktivitám pojících se nejen k rovnoprávnosti žen a

⁶⁷³ MALÍNSKÁ, „My byly, jsme a budeme!“, s. 94, 122

dívek. Ve srovnání se skupinou okolo Františky Plamínkové se samozřejmě jeví konzervativnějším dojmem, a také v případě způsobu uvažování nad ženskou otázkou a způsobem práce konzervativnějšími opravdu byly. Dá se s tímto tvrzením souhlasit i v souvislosti s větším důrazem na sociální a národní činnosti oproti čistě emancipačním. Avšak zároveň by se dalo říci, že se spolek začal v období po odchodu Novákové profilovat spíše výrazně kulturním a volnočasovým směrem, podstatné lidumilné aktivity se ve spolku provozovaly od samého počátku. Rozhodně by však nebylo fér vnímat Ústřední spolek jako čistě konzervativní baštu pražských dam. Spolek prakticky nikdy neopustil otázku emancipace ženy, a i když v této oblasti nepatřil mezi nejaktivnější a nejvýznamnější hráče, otázka týkající se zlepšení postavení žen tématem byla ve spolku přítomna prakticky po celou dobu jeho trvání, i když v různých intenzitách

Seznam použitých zkratek

AMP – Archiv hl. města Prahy

ANM – Archiv Národního muzea

AUK – Archiv Univerzity Karlovy

LA PNP – Literární archiv Památníku národního písemnictví

NA – Národní archiv

NJP – Národní jednota pošumavská

RČŽ – Rada československých žen

SČSŽ – Svaz českých spolků ženských

ÚSČŽ – Ústřední spolek českých žen

ŽKČ – Ženský klub český

ŽNR – Ženská národní rada

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv hlavního města Prahy (AMP)

Fond Červenková Klára PhDr.

Fond Purkyňová Eliška (nezpracovaný)

Fond Sbírka Matrik

Fond Ústřední spolek českých žen (nezpracovaný)

Fond Výroční zprávy

Fond Ženský klub český (nezpracovaný)

Spolkový katastr

- SK XXII/3208 (Rada československých žen)
- SK XXII/0523 (Svaz českých spolků ženských)
- SK XXII/0185 (Ústřední spolek českých žen)
- SK XXII/0245 (Ženský klub český)

Archiv Národního muzea (ANM)

Fond Vetterová Anna (nezpracovaný)

Fond Vozábová Eliška – Feministické hnutí

Archiv Univerzity Karlovy (AUK)

Fond Matriky Univerzity Karlovy

Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP)

Fond Arne Novák

Fond Teréza Nováková

Fond Výbor pro volební právo žen

Fond Zorka Hovorková

Fond Ženský klub český

Národní archiv (NA)

Fond Národní fronta - ústřední výbor, Praha - ústřední akční výbor

Fond Policejní ředitelství Praha I – prezídium

Výroční zprávy a stanovy

Pátá výroční zpráva, kterou podává spolek „Záštitá“. Praha: Záštitá, 1897

Pátá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku Minervy v Praze za školní rok 1895.
Praha: Nákladem spolku Minervy v Praze, 1895

Stanovy Ženského Výrobního Spolku Českého v Praze. Praha: Nákladem vlastním, 1874

Stanovy Ústředního spolku žen českých. V Praze: Nákladem Ústředního spolku žen českých,
1898

Třetí výroční zpráva, kterou podává spolek Záštitá v Praze za rok 1895, Praha: [s.n], 1895

Edice pramenů

CIBULKA, Pavel (ed.). *Politické programy českých národních stran 1891-1914.* Praha: Historický ústav, 2023

HARNA, Josef (ed.). *Politické programy československé národní demokracie a Národního sjednocení 1918-1938.* Praha: Historický ústav AV ČR, 2017

HARNA, Josef (ed.). *Politické programy českého národního socialismu 1897-1948.* Praha: Historický ústav, 1998

HARNA, Josef – KUČERA, Martin (eds.). *Politické programy českých "pokrokových" stran 1896-1920.* Praha: Historický ústav AV ČR, 2010

HOLUB, Pavel – ŠKRABÁNEK, Zdeněk (eds). *Kamarýtova kronika: kronika Jana Kamarýta a jeho pokračovatelů (1848-1915).* Humpolec: vlastním nákladem, 2014

PROKŠ, Petr (ed.). *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948.* Praha: Historický ústav AV ČR, 1999

Periodika

Čas (1908)

Časopis učitelek: List pro učitelky, pěstounky a vychovatelky vůbec (1896)

Česká revue: měsíčník Národní strany svobodomyšlné, věnovaný veřejným otázkám (1908, 1914)

České slovo: ústřední orgán České strany národně sociální (1920-1927, 1938)

Dělnické listy: orgán Mezinárodní dělnické jednoty v Americe (1897)

Kalendář paní a dívek českých na rok 1892, 1898, 1901

Lidová demokracie: orgán Československé strany lidové (1946, 1948)

Lidové noviny (1908, 1941)

Národní listy (1883-1941)

Národní politika (1916, 1925)

Naše doba: revue pro vědu, umění a život sociální (1897)

Ohlas od Nežárky: Týdeník pro poučení a zábavu, pro zájmy obecné, společenské a politické (1885, 1895)

Práce: politický týdeník pro dělnictvo (1897)

Prager Frauen Zeitung (Bohemia) (1913)

Rozhledy: revue umělecká, politická a sociální (1897)

Rozhledy po lidumilství: měsíčník k povzbuzování a podpoře snah lidumilných (1899)

Samostatnost: orgán radikálně pokrokový (1897)

Tábor (1897, 1900)

Věstník Společnosti pro spalování mrtvol (1912)

Věstník Ústřední Matice Školské (1890, 1893-1894)

Vlasta: list Rady čs. žen (1947, 1949)

Za svobodné Československo: deník 1. československého sboru v SSSR (1946)

Ženský list: časopis pracující třídy ženského pohlaví (1896-1897, 1908)

Ženské listy: časopis pro záležitosti žen a dívek československých (1889-1908, 1923)

Ženský obzor: časopis českých pokrokových žen (1908)

Ženský obzor: list pro život sociální, politiku a literaturu (1896)

Ženská rada (1928, 1931-1932)

Ženská revue: list pro otázku ženskou, éthickou, kulturní a sociální vůbec (1917)

Ženský svět: list paní a dívek českých (1896-1921)

Dobová literatura

BABÁKOVÁ-OPOLECKÁ, Marie Věra. *Ženy a vyšší studium*. Praha: Ústřední spolek českých žen, 1902

BILIÁNOVÁ, Popelka – CHALUPA, Karel. *Z tajů pražských pověstí*. V Praze: nákladem Pavla Körbra, 1904

BOUČEK, Václav. *Proč se domáháme reformy práva manželského?* Praha: Ústřední spolek českých žen, 1906

BRAUN, Lily. *Ženská otázka, její dějinný vývoj a její hospodářská stránka*. V Praze: Nákladem Tiskového a vydavatelského družstva Samostanosti, 1902

DANIHELOVSKÝ, Emanuel Vladimír. *Město Jindřichův Hradec, jedno z našich nejkrásnějších*. 1. díl. Jindřichův Hradec: Vladimír Danihelovský, 1947

HANUŠOVÁ, Klementina. *Jak chrániti dítě nákazy tuberkulosní: úvahy zdravotního odboru Ústředního spolku českých žen*. V Praze: Nákladem Ústředního spolku českých žen, 1903

HOFFER, Emil. *Česká žena a studium národohospodářské*. Praha: Ústřední spolek českých žen, 1906

HONZÁKOVÁ, Albína (ed.). *Kniha života: práce a osobnost F.F. Plamínkové : sborník k 60. narozeninám..* Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935

CHALOUPKA, Otakar. *Teréza Nováková a východní Čechy*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1963.

KUČEROVÁ, Vlasta. *K historii ženského hnutí v Čechách: (Amerlingova éra)*. Brno: Ženská revue, 1914

MAŠTALÍŘ, Jan Křtitel. *O spalování mrtvol*. V Praze: nákladem Tiskové Ligy, 1905

MUŽÍKOVÁ-NOSILOVÁ, Ludmila. *Naše ženy v historii a ve výstavbě státu*. V Praze: Ministerstvo informací, 1946

POKORNÁ-PURKYŇOVÁ, Růžena. *Život tří generací: vzpomínky na velké Purkyně. Listy a články Karla Purkyně*. V Praze: Výtvarný odbor Umělecké besedy, 1944

STRETTIOVÁ, Marie – STRETTI, Mario. *O starých časech a dobrých lidech*. Paté vydání. V Praze: Topičova edice, 1947

VONDRÁČEK, Karel. *50 let Národní Jednoty Pošumavské: 1884-1934*. Praha: Národní Jednota Pošumavská, 1934

VOZÁBOVÁ, Eliška. *Žena v boji proti alkoholismu*. Praha: Ústřední spolek českých žen, 1908

Monografie

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Libri : Slon, 2005

BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2011

BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Masarykův ústav: Archiv Akademie věd České republiky, 2010

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001

ČECHUROVÁ, Jana. *Česká politická pravice: mezi převratem a krizí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999

- HECZKOVÁ, Libuše. *Píšící Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009
- HLAVAČKA, Milan. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. 1. díl. II. doplněné a rozšířené vydání. Praha: Historický ústav, 2016
- HORSKÁ, Pavla. *Naše prababičky feministky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999
- JANÁK, Jan. *Příčiny vzniku předlitavské sociální správy*. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1970
- KUDLÁČ, Antonín K. K. *Příběh(y) Volné myšlenky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005
- KUČERA, Rudolf. *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013
- LAŠŤOVKA, Marek – LAŠŤOVKOVÁ, Barbora – RATAJ, Tomáš – RATAJOVÁ, Jana – TŘÍKAČ, Josef. *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990*. Praha: Scriptorium, 1998
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016
- LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009
- MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri, 2005
- MALÍNSKÁ, Jana. „*My byly, jsme a budeme!*“: české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013
- MAŘICA, Jan. *Od Československé národní demokracie k Národnímu sjednocení*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018
- MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice: Pro Univerzitu Hradec Králové vydal Bohumír Němec – Veduta, 2007
- NEČASOVÁ, Denisa. *Buduj vlast - posilíš mír! : ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*. Brno: Matice moravská, 2011

NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: JANUA, 1999

ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014

ŠTĚPÁNOVÁ, Irena. *Teréza Nováková*. Praha: Mladá fronta, 2008

UHROVÁ, Eva. *Po stopách šesti žen*. Praha: Mediasys, s.r.o, 2020

UHROVÁ, Eva. *České ženy známe a neznáme*. Praha: E. Uhrová, 2008

Studie a články

BAHENSKÁ, Marie. Spolupráce nebo rivalita? Vztahy mezi ženskými spolky a jejich představitelkami ve 40.-70. letech 19. století. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23. - 24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. Praha: Scriptorium, 2007, s. 29-49

DÖRFLOVÁ, Yvetta. Ty děti mně největší starost dělají... In: *Literární archiv*. Praha: Památník národního písemnictví, 2010, roč. 42, s. 292-306

HORČÁKOVÁ, Václava – SEMOTANOVÁ, Eva – CHODĚJOVSKÁ, Eva. *Praha-Královské Vinohrady*. Historický atlas měst České republiky, Sv. 19. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2010

JANDÁČEK, Václav. Bytová otázka v Praze 1918 až 1938. In: *Časopis Stavebnictví: časopis stavebních inženýrů, techniků a podnikatelů*. Praha: Informační centrum ČKAIT s. r. o, 2019, roč. 13, č. 1-2, s. 38-41

LENDEROVÁ, Milena. Normy ženského chování a jejich proměny v průběhu devatenáctého století. In: MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří (eds.). *Studie k sociálním dějinám 19. století =: Studien zur Sozialgeschichte des 19. Jahrhunderts*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1997, sv. 7/1, s. 29-43

LENDEROVÁ, Milena. S pietou popel shrnouce ... aneb kremace v Čechách. In: *Dějiny a současnost*. Praha: Občanské sdružení pro podporu historické literatury a časopisu Dějiny a současnost v produkci NLN, s.r.o., 2001, roč. 23, č. 1, s. 23-27

MALÍNSKÁ, Jana. Peripetie českého ženského hnutí 1860-1914. In: KUČERA, Rudolf a kol. *Identity v českých zemích 19. a 20. století: hledání a proměny*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, s. 159-191

MALÍNSKÁ, Jana. Volební právo žen do říšské rady, českého zemského sněmu a do obcí 1848-1914. In: *Střed: časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav, 2009, roč. 1, č. 1, s. 24-57

MALÍNSKÁ, Jana – BAHENSKÁ, Marie. Vzděláním k politice aneb Cesta žen k občanským a politickým právům. In: BENKO, Juraj – DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela a kol. „*S ľudom a pre ľud*“: cesty k demokracii na Slovensku za monarchie a prvej republiky. Bratislava: Historický ústav SAV, 2020, s. 235-276

MALÍNSKÁ, Jana. Žena v politice: (ne)žádoucí. Olga Stránská-Absolonová. In: BAHENSKÁ, Marie – MALÍNSKÁ, Jana (eds.). *Ženy a politika: (1890-1938)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 144-167

MALÍŘ, Jiří. Národní strana svobodomyšlná v Čechách a Lidová strana (pokroková) na Moravě. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kolektiv. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. 1. díl: Období 1861-1938*. Brno: Doplněk, 2005, s. 139-199

MASAŘÍKOVÁ, Iva. Ženský klub český. In: *VII. studentský seminář k problematice dějin ženského emancipačního hnutí ve 20. století*. Praha: Ústav hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 2001, s. 71-90

MUSILOVÁ, Dana. Pokusy o vytvoření nové koncepce péče o matku a dítě v meziválečném Československu (1918-1939). In: *Od početí ke školní brašně. Sborník z odborného semináře konaného 29. - 30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Pardubice : Východočeské muzeum v Pardubicích, 2008, s. 23-34

MUSILOVÁ, Dana. „Zrození“ političky v Předlitavsku, In: BAHENSKÁ, Marie – MALÍNSKÁ, Jana (eds.). *Ženy a politika: (1890-1938)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014, s. 189-202

MUSILOVÁ, Dana. Ženské hnutí 1945-1948: naděje a zklamání. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka - KOCIAN, Jiří - KOKOŠKA, Stanislav (eds.). *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv, 2005, s. 339-345

Práce F. F. Plamínkové v Ženském klubu českém. In: HONZÁKOVÁ, Albína (ed.). *Kniha života: práce a osobnost F.F. Plamínkové: sborník k 60. narozeninám*. Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 66 – 73

SOUKUPOVÁ, Blanka. Ženská otázka a české dělnictvo (Praha 1867–1881). In: PEŠEK, Jiří – LEDVINKA, Václav (eds.). *Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Praha: Scriptorium, 1996, s. 253–261

SRŠEŇ, Lubomír. Vévoda z Koňského trhu a jeho princezna. Petr a Johana F. v národních krojích. In: *Dějiny a současnost*. Praha: Občanské sdružení pro podporu historické literatury a časopisu Dějiny a současnost v produkci NLN, s.r.o., 2009, roč. 31, č. 8, s. 12

SVADBOVÁ, Blanka. Dopisy Terézy Novákové Zdeňku Nejedlému. In: *Česká Literatura*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, 1976, roč. 24, s. 53–64

SWIERCZEKOVÁ, Lucie. Tělesná výchova žen a dívek. Klemeňa Hanušová, první učitelka tělocviku. In: VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla – MARTÍNEK, Jiří a kol. *Cesty k samostatnosti: portréty žen v éře modernizace*. Praha: Historický ústav, 2010, s.62-69

TURKOVÁ, Miloslava. Náplň činnosti ženských spolků v Čechách v 90. letech 19. století. In: *Pražané jiní – druzí – cizí*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992, s. 29-42

UHROVÁ, Eva. Národní fronta žen a Rada československých žen – dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen. Květen 1945 až únor 1948. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek IV. Praha: Dokořán : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 250-251

VELEK, Luboš. První v Rakousku! Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a volebního chování v českých zemích v 20. století. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.-24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. Praha: Scriptorium, 2007, s. 259–319

VESELÁ, Monika. Ženský klub český. In: *Seminář k dějinám ženského emancipačního hnutí*. I. Praha: Ústav hospodářských a sociálních dějin Filosofické fakulty University Karlovy, 1994, s. 37-50

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Česká žena v politické a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století. In: PEŠEK, Jiří – LEDVINKA, Václav (eds.). *Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*. Praha: Scriptorium, 1996, 291-300

ZEMÍNOVÁ, Fráňa. Vůdčí hlava čs. feminismu. In: HONZÁKOVÁ, Albína (ed.). *Kniha života: práce a osobnost F.F. Plamínkové : sborník k 60. narozeninám*. Praha: Ženské ústředí Čsl. strany národně socialistické a Ženská národní rada, 1935, s. 455-468

Kvalifikační práce

BARŠOVÁ, Andrea. *Emancipace žen, první světová válka a československá národní revoluce 1918/19*. Dizertační práce, vedoucí Císař, Ondřej. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav politologie, 2015

ČERMÁKOVÁ, Miroslava. *Spolek Minerva a Eliška Krásnohorská*. Bakalářská práce, vedoucí Sekyrková, Milada. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra PVH a archivního studia, 2021.

CHAROUZDOVÁ, Eva. *Osobnost Popelky Biliánové a její publicistická činnost*. Bakalářská práce, vedoucí Köpplová, Barbara. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií, 2009

JANDÁČKOVÁ, Tereza. *Obrazy Litomyšlska v tvorbě Terézy Novákové*. Bakalářská práce, vedoucí Jakubiček Daniel. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury, 2012

JENČOVÁ, Taťána. *Pražský Dámský kruh (1892–1954). Historie a činnost dobročinného ženského spolku*. Bakalářská práce, vedoucí Zemanová, Marcela. Ústní nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filozofická fakulta, Katedra historie, 2024

LEDEREROVÁ, Eva. *Ženská národní rada, propagátor ženské emancipace*. Diplomová práce, vedoucí Štemberk, Jan. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Pracoviště Historické sociologie, 2018

MARSOVÁ, Dominika. *Vznik a vývoj Ženského světa (1896-1930)*. Diplomová práce, vedoucí Večeřa, Pavel. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2015

ONDŘEJOVÁ, Petra. *Ženy v Československém parlamentu 1918-1938*. Diplomová práce, vedoucí Fasora, Lukáš. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, 2006

PILÍKOVÁ, Klára. *Barbora Hoblová a Mladoboleslavsko*. Diplomová práce, vedoucí Štěpánová, Irena. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, 2007

Lexikony, slovníky a almanachy

Biografický slovník českých zemí. XVI. Sešit: Ep-Fe. Praha: Academia : Historický ústav AV ČR, 2013

FORST, Vladimír (red.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 1 (A-G). Praha: Academia, 1985

MERHAUT, Luboš (red.) *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 4, sv. I (S-T). Praha: Academia, 2008

OPELÍK, Jiří (red.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 3, sv. I (M-O). Praha: Academia, 2000

VAVŘÍNEK, Karel – MAŠEK, Petr – POUZAR, Vladimír. *Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2012*. Praha: Zdeněk Vavřínek ve spolupráci s nakladatelstvím Martin, 2010

Vydané paměti

ČIHAŘ, Jaromír. *Ve službách našich prvních prezidentů: a jiné vzpomínky*. Praha: Vladimír Kvasnička, nakladatelství Vodnář, 2023

NEKOLA, Martin (ed.). *Rudolf Kopecký: vzpomínky starého novináře. "Proti Benešovi, nacistům a komunistům"*. Beroun: Machart, 2018

Online zdroje

ŠÍPOŠ, Dominik. Žena v ideologii československé meziválečné politické pravice: komparativní analýza ČsND a NOF. Online. In: KUNCOVÁ, Helena – HRIC, Pavol (eds.). *Myslenie a spoločnosť v priebehu dejín. Stretnutie mladých historikov XIV*. Košice: ŠafárikPress – UPJŠ v

Košiciach, 2025, s. 29-45. Dostupné z: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2025/ff/myslenie-a-spolocnost-v-priebehu-dejin.pdf> [cit. 2025-05-25]

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. In: *Zákony pro lidi.cz*. Online. © AION CS 2010–2025. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-265> [cit. 2025-03-09]

Ostatní

Desetiletí Československé národní demokracie: publikace k pražskému sjezdu strany 13. a 14. dubna 1929. Praha: Tiskový odbor čsl. národní demokracie v Praze, 1929

MYSLÍK, Julius. *Světový kongres Volné myšlenky v Praze 8., 9., 10., 11. a 12. září 1907: podrobná zpráva*. Praha: Volná Myšlenka, 1908

Památník českých žen: upomínka na národopisnou výstavu československou v Praze roku 1895. V Praze: nákladem vlastním, 1895

Pamětní listy z revoluční doby a prvních dnů nové svobody o citech, touhách, odvaze, hrdém sebevědomí, ideálech a cílech československého národa. V Praze: Ústřední spolek českých žen, 1928

Petice Ústředního spolku českých žen na opravu zákona o právu manželském, podaná Národnímu shromáždění v Praze (spolu s návrhem na doplnění zákona opatrovnického). Praha: Českomoravský podnik tiskařský a vydavatelský, 1919

Průvodce velkou matiční slavností: konanou pod protektorátem sl. rady král. hlav. města Prahy na výstavišti bývalé zemské jubilejní výstavy v Praze ve dnech 17., 18. a 19. června 1893. V Praze: Nákl. Ústř. matice školské, 1893

Zpráva o prvním sjezdu žen československých: ve dnech 15. a 16. května 1897 na radnici král. hlav. města Prahy. V Praze: [s.n.], 1897

Obrázková příloha

Obr. č. 1 – Ústřední spolek českých žen v roce 1934; ANM, f. Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen

Obr. č. 2 – Ústřední spolek českých žen v roce 1937; ANM, f. Vetterová Anna, k. 22, složka Ústřední spolek českých žen

Obr. č. 1 – Ústřední spolek českých žen, 1934 (ANM)

Obr. č. 2 – Ústřední spolek českých žen, 1937 (ANM)